

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DENEYSEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI

SOSYALLİK: TEMEL BİLİŞSEL BİR İŞLEV

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Deniz BİLGER

BURSA – 2016

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

DENEYSEL PSİKOLOJİ BİLİM DALI

SOSYALLİK: TEMEL BİLİŞSEL BİR İŞLEV

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Deniz BİLGER

Danışman:

Tevfik ALICI

BURSA – 2016

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

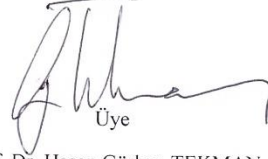
Psikoloji Anabilim Dalı Deneysel Psikoloji Bilim Dalı'nda öğrenim gören 701345006 numaralı Deniz Bilger'in "Sosyallik: Temel Bilişsel Bir İşlev" başlıklı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 01/07/2016 günü 11.00-12.30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

Prof. Dr. Tevfik ALICI (Danışman)

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Hasan Gürkan TEKMAN

Uludağ Üniversitesi

Üye

Yrd. Doç. Dr. Elvan Melek ERTÜRK

Trakya Üniversitesi

01/07/2016

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Sosyallik: Temel Bilişsel Bir İşlev" Başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

01/07/2016

Adı Soyadı: Deniz Bilger

Öğrenci No: 701345006

Anabilim Dalı: Psikoloji

Programı: Tezli

Statüsü: Yüksek Lisans

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Deniz Bilger
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Psikoloji
Bilim Dalı : Deneysel
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 104
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tevfik Alıcı

SOSYALLİK: TEMEL BİLİŞSEL BİR İŞLEV

İnsan bilişinin sosyal doğası psikolojinin pek çok disiplini tarafından ele alınmış olsa da sosyal düşünmenin ve sosyal uyaranlara duyarlılık düzeylerinin laboratuvar ortamında kontrollü analizi konusunda literatürdeki eksiklik göze çarpmaktadır. Bu tezin amacı deney ortamında henüz deneye tabi tutulduğunun farkında değilken sosyal etkiye maruz bırakılan insanların tepki zamanlarında değişiklik gözlenip gözlenmeyeceğini milisaniye düzeyinde test etmek ve sosyal duyarlılık bakımından bireyler arası olası farkların incelenebileceği bir ölçüm aracı geliştirmektir. Bu amaç doğrultusunda iki farklı çalışma gerçekleştirilmiştir. İlk çalışmada kendilerine bir bellek veya dikkat deneyine katılacağı söylenerek deney odasına gelen katılımcılara deneyden hemen önce bazı demografik bilgilerine ilişkin bir form dolduracakları bilgisi iletilmiştir. Bir gruba (sosyal koşul), bir araştırmacının bilgisayar üzerinden demografik soruları yönelteceği söylenirken diğer gruba (nötr koşul) bu soruların bilgisayar tarafından otomatik olarak yönleneceği söylenmiştir. İki grubun soruları yanıtlarken harcadıkları süre karşılaştırılmıştır. Sosyal koşuldaki katılımcıların nötr koşuldaki katılımcılara göre soruları daha geç yanıtladığı görülmüştür. İkinci çalışmada sosyal etki bizzat araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Araştırmacı, deney öncesi demografik bilgilerini bilgisayara giren üç farklı grup katılımcıya üç farklı mesafede (yakın-orta-uzak) konumlanarak farklı gruplar üzerinde farklı sosyal etki düzeyleri oluşturmaya çalışmıştır. Burada da farklı sosyal etki koşullarındaki tepki süreleri arasında fark olup olmadığına bakılmıştır. Araştırmacının katılımcıya farklı uzaklıklarda bulunmasının soruları yanıtlama süresi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı, bununla birlikte kişilerarası bilgi içeren demografik soruların, bireysel bilgi içeren demografik sorulara göre daha uzun sürede yanıtladığı görülmüştür. Diğer yandan ikinci çalışmada sosyal etkiye farklı düzeylerde maruz bırakılan katılımcılar arasında bir görsel içerisindeki insan yüzlerini tespit etme hızı bakımından farklılığa rastlanmamıştır.

Anahtar Sözcükler: bilişin sosyal doğası, sosyal düşünme, sosyal uyaran, yüz tespiti.

ABSTRACT

Name and Surname : Deniz Bilger
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Psychology
Branch : Experimental
Degree Awarded : Master
Page Number : VIII + 104
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Tevfik Alici

SOCIALITY: A FUNDAMENTAL COGNITIVE FUNCTION

Although the social nature of human cognition has been examined by many disciplines of psychology, a gap is observed in the experimental and controlled analysis of social thinking and sensitivity to social stimuli. The first aim of this dissertation is testing whether a millisecond-level reaction time alteration occurs when people are exposed to social influence while they are not aware of the experiment that they attend. The second aim is to develop a measurement that allows to examine interpersonal differences in terms of social sensitivity. For this purpose two different studies have been performed. In the first study, participants, who have previously been instructed that they would attend a memory or attention experiment, were told that they would complete a demographic form before the “experiment”. The first group participants (social condition) were stated that the demographic questions would be directed via a computer software by a researcher, while the second group (neutral condition) were stated that the questions would be directed automatically via a computer-based programme. Time spent by the groups of participants were compared. It has been found that the participants in the social condition had spent more time than the participants in the neutral condition. In the second study, social influence was formed by the experimenter by his/her own. The experimenter took three different position (short-distance, mid-distance, long-distance) towards three different group of participants, thus intended to create different levels of social impact on different groups. Eventually it has been examined that whether there were reaction time differences between the different social influence conditions. It has been found that there weren't any effects of different participant-experimenter distances on the answering times, nevertheless more time were spent for interpersonal-content questions compared to the personal-content questions. On the other hand in the second experiment, any difference of human face detection performance wasn't observed between the participants who were exposed to the different levels of social impact.

Keywords: social nature of cognition, social thinking, social stimuli, face detection.

ÖNSÖZ

Her çalışma gibi bu tez de bireysel bir çabanın değil kolektif bir emeğin ürünüdür. Dolayısıyla bu tezin öncesinde veya tez sırasında gerek teorik gerek pratik aşamalarda katkısı geçen kişilerin ismini anmak vicdanî bir sorumluluktur.

Öncelikle bilime ciddiyetle bağlılığını, bilimsel çalışmalara verdiği önemi örnek aldığım ve birlikte çalışmaktan büyük mutluluk duyduğum değerli tez danışmanım Prof. Dr. Tevfik Alıcı'ya teşekkür ederim. Kendisi gerek çalışma konularımın ve okuma kaynaklarımın seçimindeki yönlendiriciliğini, gerekse de bilimsel yönetime ilişkin ufuk açıcı rehberliğini bu sürecin her aşamasında büyük bir sevecenlikle ve hoşgörülle sergileyerek yolumu aydınlatan en önemli kişilerden biri olmuştur.

Tez jürimde yer almayı kabul ederek tezimin eksiklerini görünür kılan ve tezimi daha iyi hale getirmede önemli role sahip olan değerli hocalarım Prof. Dr. Hasan Gürkan Tekman ve Yrd. Doç. Dr. Elvan Melek Ertürk başta olmak üzere akademiye öğrenci olarak adım attığım andan itibaren bilgi birikimleriyle gelişimime katkı sağlayan Uludağ Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nün tüm öğretim elemanlarına teşekkür ederim. Özel olarak bilgi birikimini aktarma konusundaki istekliliğini ve yüksek iş disiplini örnek aldığım ve yöntembilimsel alanda gelişimimde büyük payı olan değerli hocam Prof. Dr. M. Ersin Kuşdil'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tezin yazılma sürecindeki katkılarını sayılara indirgeyemeyeceğim, paylaşımcılıklarını ve sevecenliklerini tüm süreç boyunca hissettirerek pek çok kez işimi kolaylaştıran değerli yol arkadaşlarım Araş. Gör. Burcu Alkan, Araş. Gör. Funda Turhan, Araş. Gör. Eda Bağcı, Araş. Gör. Nuri Akdoğan, Araş. Gör. Merve Çavuşoğlu, Araş. Gör. Pınar Bürhan, Araş. Gör. Çiğdem Gülçay, Araş. Gör. Ayşe Arman ve Gamze Özdemir'e teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca önümdeki engellerin çoğunu ortadan kaldırarak sabır ve destekleriyle gelişimime büyük katkıları olan, fedakârlıklarının karşılığını asla ödeyemeyeceğim anneme ve babama teşekkür ederim. Son olarak desteğini, içtenliğini ve sınırsız hoşgörüsünü hiç esirgmeden yanımda olduğunu ve olacağını hep hissettiren sevgili hayat arkadaşım İlgün Bilekli'ye sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	
YEMİN METNİ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

(ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ)

1. SOSYAL DÜŞÜNMEYE İLİŞKİN ERKEN DÖNEM GÖRÜŞLER	2
2. SOSYAL DÜŞÜNMEYE İLİŞKİN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR	3
2.1. Klinik-Gelişimsel Psikolojik Yaklaşımlar	3
2.2. Sosyal Psikolojik Yaklaşımlar	5
2.3. Bilişsel-Evrimsel Psikolojik Yaklaşımlar	7
2.3.1. Öğrenme ve Sosyal Öğrenme	8
2.3.2. Dil ve Anlatı	9
2.3.3. Karşılaştırmalı Çalışmalar	11
2.3.4. Sosyal Beyin Hipotezi	12
2.3.5. Özgecilik ve Toplum Yanlısı Davranışlar.....	13
2.3.5.1. Karşılıklılık İlkesi	15
2.3.5.2. İşbirliği.....	16
2.3.5.3. Tutsak İkilemi	17
2.3.5.4. Sosyal Düşünme, Sosyal Olmayan Düşünme ve “Yalancıyı Yakalamak”	19
3. TEMEL ZİHİNSEL BİR SÜREÇ OLARAK SOSYALLİK	20
3.1. Sosyal Düşünmenin Nörobiyolojisi.....	20
3.1.1. Sosyal ve Nötr Uyarılara Verilen Tepkiler.....	21
3.1.2. Ayna Nöronlar	23
3.1.3. Niyet Çıkarımının Nöral Temelleri.....	24

3.1.4. Sosyal Dışlanma Deneyimi.....	25
3.2. Sosyal Düşünme ile İlgili Bozukluklar.....	27
3.3. Zihin Kuramı.....	29
3.4. Katmanlı Düşünme.....	33
4. SOSYAL UYARANLARA DUYARLILIK	35
4.1. Sosyal Uyarılara Duyarlılıkta Kişiler Arası Farklılıklar.....	35
4.2. Sosyal Duyarlılığın Ölçümü.....	36
4.3. Bir Sosyal Uyarı Olarak İnsan Yüzü ve Örtük İzleme	39
4.4. Bir Sosyal Uyarı Olarak Ortamdaki Kişinin Varlığı ve Motor Tepkileri	41
5. ARAŞTIRMANIN AMACI ve HİPOTEZİ	42

İKİNCİ BÖLÜM (YÖNTEM)

2.YÖNTEM	45
2.1. KATILIMCILAR.....	45
2.2. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	45
2.2.1. Birinci Çalışma.....	45
2.2.1.1. Demografik Bilgi Formu-a.....	45
2.2.1.2. Serbest Hatırlama Formu	46
2.2.2. İkinci Çalışma.....	47
2.2.2.1. Demografik Bilgi Formu-b	47
2.2.2.2. Yüz Tespit Görevi.....	48
2.2.2.3. Nesne Tespit Görevi	48
2.3. İŞLEM	48
2.3.1. Birinci Çalışma.....	48
2.3.2. İkinci Çalışma.....	49
2.4. VERİ ANALİZİ	50

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM (BULGULAR)

3.BULGULAR.....	52
-----------------	----

3.1. BİRİNCİ ÇALIŞMA	52
3.1.1. Katılımcıların Demografik Sorulara İlişkin Tepki Sürelerinin Koşullara Göre Karşılaştırılması	52
3.1.2. Katılımcı Cinsiyetinin Farklı Koşullardaki Tepki Süreleri Üzerindeki Etkisi.....	53
3.1.3. Sosyal Koşuldaki Katılımcıların Tepki Sürelerinin Avatar Cinsiyetine Göre Karşılaştırılması	54
3.1.4. Kişilerarası İçerikli Sorular ile Bireysel İçerikli Sorular İçin Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması	55
3.2. İKİNCİ ÇALIŞMA.....	56
3.2.1. Katılımcıların Demografik Sorulara İlişkin Tepki Sürelerinin Koşullara Göre Karşılaştırılması	58
3.2.2. Araştırmacının Odada Bulunup Bulunmamasının Tepki Süresi Üzerindeki Etkisi.....	58
3.2.3. Kişilerarası İçerikli Sorular ile Bireysel İçerikli Sorular İçin Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması	59
3.2.4. Yüz Tespit Etme Performansının Yüksek Sosyal Etki Altındaki Tepki Süresi Farklılıkları Üzerindeki Etkisi.....	60

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

(TARTIŞMA)

4.TARTIŞMA ve SONUÇ	62
4.KAYNAKLAR	70
4.EKLER	81

TABLolar

Tablo 1. Birinci ve İkinci Çalışmada Araştırmacı ve Katılımcı Cinsiyetinin Koşullara Göre Dağılımı	45
Tablo 2. Kişilerarası ve Bireysel İçerik Kategorilerine Göre Demografik Bilgi Soruları.....	47
Tablo 3. Farklı Koşullardaki Katılımcıların Demografik Sorulara Verdikleri Tepki Sürelerinin Saniye Düzeyinde Karşılaştırılması	52
Tablo 4. Kadın Katılımcıların Demografik Sorulara Verdikleri Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması	54
Tablo 5. Erkek Katılımcıların Demografik Sorulara Verdikleri Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması	54
Tablo 6. Araştırmacı ve Katılımcı Cinsiyetine Göre Koşul Başına Düşen Deney Sayısı	57
Tablo 7. Her Bir Sosyal Etki Düzeyinde Katılımcıların Kişilerarası İçerikli, Bireysel İçerikli ve Tüm Demografik Sorulara Verdikleri Yanıtlara İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri	58
Tablo 8. Araştırmacının Odada Bulunduğu ve Bulunmadığı Koşullarda Soru Tiplerine Göre Yanıtlama Sürelerine İlişkin Betimsel İstatistik Değerleri	59
Tablo 9. Yüksek Sosyal Etki Koşulundaki Katılımcıların Tüm Demografik Sorulara İlişkin Tepki Sürelerinin Nesne Tanıma ve Yüz Tanıma Değişkenleri Tarafından Yordanmasını Sınayan Hiyerarşik Regresyon Analizi	59

GİRİŞ

İnsan bilişinin sosyal doğası psikoloji tarihi boyunca sıkça çalışılan bir konu olmakla birlikte gerek farklı disiplinler arası kopukluk, gerek ölçüm yöntemlerindeki eksiklikler nedeniyle bu konuda bütünlüklü bir kavramsal çerçeve oluşturmada problemler yaşanmıştır. Bu çalışmanın amacı, farklı disiplinlerdeki sosyal düşünmeye ilişkin bulgu ve görüşlerden yola çıkarak düşünmenin ne denli sosyal uyarıların hakimiyetinde olduğunu ve ne denli sosyal içerikli olduğunu deneysel bir yöntem ile incelemektir.

Günümüzde insan bilişine ilişkin karşılaştırmalı çalışmalarda sıklıkla rastlanan bir vurgu biliş dahil olan psikolojik niteliklerin “var ya da yok” gibi kategorik sınıflardan ibaret olmadığı, neredeyse tüm psikolojik niteliklerin insanlar arasında derecesel bir formda yayıldığı şeklindedir. Bu tez çalışmasının temel sayıltılarından biri de insan düşünmesinin sosyal niteliğinin diğer canlılarla insanlar arasında olduğu kadar insanların kendi içinde de derecesel bir değişim sergilediğidir. Bu sayıltı doğrultusunda oluşturulan deneysel yöntemle, (1) sosyalliğin farklı düzeylerinin oluşturulup oluşturulamayacağı, (2) insan biliş ve tepkilerinin sosyal olan ve olmayan koşullar arasında nasıl bir değişim sergilediği ve (3) bilişin sosyal doğası bakımından bireyler arasında yukarıda sözü edilen türde bir çeşitliliğin ve farklılaşmanın izlenip izlenemeyeceği incelenmiştir.

Araştırma yöntemine kuramsal temel oluşturan ilk bölümde psikolojinin farklı alt alanlarının bilişin sosyal doğasına ilişkin kendi bakış açıları ve araştırma teknikleriyle ortaya koydukları bulgu ve fikirler ele alınmıştır. Bu bağlamda özellikle klinik-gelişimsel, sosyal ve son olarak da bilişsel-evrimsel psikolojik bakış açılarından sosyal düşünmenin temelleri ve sonuçlarıyla ilgili bulgular aktarılmıştır. Daha sonra sosyal düşünmenin insan zihnindeki yerleşikliğini gözler önüne seren “ayna nöronlar”, “sosyal dışlanma deneyimi” “zihin kuramı” gibi alanlarda yapılmış çalışmalar sunulmuştur. Araştırma yöntemini aktarmadan önce, yukarıda sözü edildiği üzere sosyal düşünmenin temel bir zihinsel olgu olmakla birlikte bireyler arasındaki farklılaşmalarına vurgu yapan çalışmalara yer verilmiştir. Araştırmanın yöntemi ile sosyal olan ve olmayan koşullar arasında insanın sergilediği temel tepki farklılıklarına milisaniye düzeyinde odaklanılmış, ayrıca insanların sosyal uyarılara olan duyarlılığının temeli hakkında fikir verebilecek bir “Yüz Tespit Görevi” oluşturmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

1. SOSYAL DÜŞÜNMEYE İLİŞKİN ERKEN DÖNEM GÖRÜŞLER

İnsan bilişinin veya düşünmesinin sosyal bir doğaya sahip olduğu ile ilgili görüşler antik çağ filozoflarından beri dile getirilmiş olsa da bu konunun bilimsel temellerden yola çıkarak ve bilimsel teknikler kullanılarak incelenmesi 19. yüzyılda gerçekleşmeye başlamıştır. 19. yüzyıldan itibaren farklı kültürlerin keşfiyle birlikte yükseliş gösteren bir disiplin olan antropoloji alanındaki araştırmalarda bireysel özelliklerin kültürel etkilere ne denli açık olduğu, bireylerin düşüncesinin sosyal etkilerce şekillendirildiği gerçeği saha çalışmalarıyla ortaya konmuştur (Malinowski, 2000).

Bu araştırmacılarından biri olan George Herbert Mead, sosyal biliş ve sosyal davranış kavramlarının bir arada ele alınması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Mead'e göre "kişiler arası davranış, sosyal aktörlerin daha önceki deneyimleri doğrultusunda şekillenen sembolik zihinsel temsillerin ve beklentilerin bir sonucudur." (Forgas v.d. 2013: 5).

Bireyin davranışını etkileyen bir unsur olarak kimi araştırmacılar sosyal bağlamın da ötesinde kültüre yer vermiştir. 20. yüzyılın başlarında aralarında psikolog, sosyolog ve antropologların bulunduğu geniş bir araştırmacı grubu dünya üzerindeki farklı kültürlerin de keşfiyle birlikte kültürü birey davranışını şekillendiren bir makro sosyal bağlam olarak ele almışlardır. Örneğin Benedict (1960: 218-241) kültürün belirli kişilik tiplerinin ortaya çıkışını şekillendirerek belirli davranış örüntülerini ortaya çıkardığını, bu şekilde farklı kültürlerde farklı davranış tarzlarının ortaya çıktığını, bunun ise sosyal yapı ile bireysel fenomenlerin karşılıklı bağımlı olmasının bir sonucu olduğunu belirtmiştir. Öğrencisine benzer şekilde Boas (1930, akt. Tezcan, 1997: 74) da bireyin kültürün etkisi altındaki bir inceleme konusu olması gerektiğini savunmuştur. Malinowski (2000: 64-67) ise "ilkel" kabilelerde kültürel bir unsur olarak dinin (daha genel anlamıyla ortak bir tanrı inancının) "kitlesel düşünmede" ne denli etkili olduğunu, dini düşüncenin (dini bilgiyi taşıyan, paylaşan ve ileten varlıklar olan) insanları zorunlu olarak sosyal düşünmeye ittiğini ileri sürmüştür.

Bunun dışında sosyal düşünme 1930'lu yıllardan itibaren matematik ve iktisat çalışmalarında da kendine sıkça yer bulmaya başlamıştır. Gerek John Nash'in öncülük ettiği Oyun Teorisi (Kreps, 1990: 4) ve bunun psikolojideki yansıması olan Tutsak İkilemi (Peterson, 2015: 243), gerek Leibenstein'in (1950: 190) öncülük ettiği ve tüketici eylemlerindeki sosyal etkiyi ortaya koyan çalışmalar insan düşüncesinin basit gündelik karar verme süreçlerinde de sosyal etkiye oldukça açık olduğunu ortaya koymuştur. Psikoloji alanında saha araştırmalarının ve sosyoloji teorilerinin ötesine geçerek insan bilişinin sosyal doğasının bilimsel yöntemlerle analizi 19. yüzyıl sonlarında, özellikle kıta Avrupasında kontrollü deneysel çalışmaların yapılmaya başlamasıyla mümkün olabilmektedir.

2. SOSYAL DÜŞÜNMEYE İLİŞKİN PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

19. yüzyılın sonlarında Wilhelm Wundt (1900; akt. Schultz ve Schultz, 2007: 133) yüksek düzey sosyal fenomenlerle daha temel düzey algısal fenomenleri birbirinden ayırarak ilkinin psikoloji bilimi tarafından incelenmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Wundt'un "Halk psikolojisi" (Völkerpsychologie) olarak adlandırdığı bu yaklaşımın ardından geçen uzun sürede bu tezin konusu olan "sosyal etki" dâhil pek çok sosyal fenomenin bilimsel yöntemler kullanılarak incelenebilir olduğu görülmüştür. Valsiner ve van der Veer (1988: 117) "insan bilincinin sosyal bağlamla karşılıklı bağımlılığının" modern psikoloji yaklaşımlarının ele almakta başarısız olduğu bir alan olduğunu belirtse de, bu bölüm içerisinde sosyal fenomenlerin bireysel zihinler üzerindeki etkisine dair 20. yüzyılda gerçekleştirilen sayısız çalışmanın bir özeti aktarılacaktır.

2.1.KLİNİK-GELİŞİMSEL PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Özellikle son dönemde bilişin sosyal yönüne ilişkin çok sayıda ölçüm aracının geliştirilmesiyle birlikte (Adolphs v.d., 1998; Baron-Cohen v.d., 2001; Combs v.d., 2007; Corcoran v.d., 1995; McDonald v.d., 2010; Pinkham v.d., 2015; Sergi v.d., 2009; Simmons v.d., 2010) zihnin sosyal işleyişindeki hem kişiler arası farklılıklar hem de bireysel anomaliler açısından literatür oldukça zenginleşmiştir.

John Locke (1690: 71) zevk veya acıyı ifade eden duygulanımları derlediği metninde "uygunsuz bir davranışta bulunulduğu ve bunun sonucunda diğer insanların gözünde sahip olunan değer azalacağı düşüncesi nedeniyle yaşanan huzursuzluk"

olarak tanımladığı utanç duygusuna da yer vermiş, bu yönüyle duygu-sosyal bağlam ilişkisine dikkat çeken ilk düşünürlerden olmuştur. Günümüzde insanların topluluk önünde konuşma korkusunu ölüm korkusundan bile daha fazla bildirdiği bulgusu (Lieberman, 2013: 39) bu ilişkinin ne kadar kuvvetli olduğunu göstermektedir. Yakın zamanda gerçekleştirilen çalışmalar ışığında utanç ve suçluluk gibi duyguların evrimsel süreçte insanlar açısından önem kazanan toplumsallığın ve ahlakî düşüncenin bir sonucu olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir (Boyd ve Richerson, 2009: 3286).

Alana gelişim psikolojisi perspektifinden bakıldığında ilk olarak Harlow ve Zimmermann'ın (1958) maymunlarla gerçekleştirdiği ve insanın doğasına dair çarpıcı sonuçlar veren deneyler dizisine dikkat çekmek gerekmektedir. Araştırmacılar maymunların ilginç şekilde kendilerine besin veren fakat sert bir dokuya (tel ağlara) sahip “soğuk” annedense besin vermeyen fakat oldukça yumuşak dokuya sahip “sıcak” anneye yöneldiklerini, istikrarlı şekilde onun yanında vakit geçirdiklerini gözlemlemişlerdir. Bu bulgular Maslow'un fizyolojik ihtiyaçları (birincil pekiştireçler) daima sosyal ihtiyaçların (ikincil pekiştireçler) önüne koyan “ihtiyaç piramidi” yaklaşımının daha çok sorgulanmasına yol açmıştır. Lieberman (2013: 75-80) ikincil pekiştireçler arasında gösterilen sosyal ilişki ve bağlar kurmaya hak ettiğinden daha az önem verildiğini belirtmiştir.

İleriki bölümlerde sosyallığın insan nöroanatomi içerisine ne denli yerleştiğine dair kanıtlar sunulacak olmakla birlikte, gelişim psikolojisi alanındaki pek çok çalışma insanların doğar doğmaz sosyal ipuçlarına duyarlı olduklarını ve öğrenmeden bağımsız/doğal bir sosyal algı mekanizmasına sahip olduklarını göstermektedir (Johnston v.d., 2010: 107; Brink v.d., 2015: 9). Örneğin yeni doğan bebekler olabildiğince çabuk şekilde çevrelerindeki sosyal koşullara ve etkileşim ağlarına uyum sağlamakta (Brink v.d., 2015: 9), görme duyuları tam gelişmemiş olmasına rağmen dil çıkarma gibi basit hareketleri taklit edebilmektedirler (Ramachandran, 2011: 120-123). Ayrıca insanlar bebeklikten itibaren sosyal normları öğrenmekte ve temel uyaran-tepki mekanizmalarının ötesine geçerek normları seçici şekilde içselleştirmektedir (Göckeritz ve Tomasello, b.t).

Gelişim psikolojisi açısından incelenen bir başka konu da zihnin sosyal nitelikleri üzerinde boylamsal farklılıklar olup olmadığıdır. Bailey v.d. (2008: 499) “bireyin başkasının zihinsel veya duygusal durumunu zihninde canlandırabilme becerisi” olarak tanımlanan empatinin farklı yaş gruplarında farklı düzeylerde olabileceğini, özellikle

yaşlanmaya bağılı olarak ortaya çıkan zihinsel fonksiyonlardaki gerileme nedeniyle empatinin “bilişsel yönünde” zaman içerisinde zayıflamalar ortaya çıkabileceğini göstermiştir.

Beadle v.d. (2012: 831) empatinin bilişsel yönünün yanı sıra motivasyonel temellerinin de gelişim sürecinde değişkenlik gösterebileceğini belirtmişlerdir. Araştırmacılar gençler ve yaşlılar arasında sosyal ilişki kurma motivasyonu bakımından farklılıklar bulunduğunu gösterse de hem sosyal ilişki kurma motivasyonunun hem de empati düzeyinin karar verme sürecinde her daim önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Yaşam boyu gelişimin yanı sıra insan beyninin tarihsel sürecinde de sosyal uyaranlara odaklanmayı bir zorunluluk haline getiren gelişmeler gerçekleşmiştir. Yaklaşık 250 milyon yıl önce memeli canlıların bir kısmında bebeğin nöral gelişimini tam tamamlamadan doğmasına neden olacak mutasyonlar belirmeye başlamıştır. Günümüzde diğer tüm canlılar arasında en çok insanlar bu özelliğe sahiptir. İnsan yavrusu doğduğu andan itibaren çok uzun bir süre fiziksel ve duygusal bakıma muhtaç olduğundan sosyal uyaranlar bebekliğin erken dönemlerinden itibaren hayati önem taşımaktadır (Lieberman, 2013: 41).

Klinik psikoloji literatüründe zekâya ilişkin çalışmaların da önemli bir yeri bulunmaktadır. Mithen (1996: 11) zekânın evrimsel gelişimi üzerine yürüttüğü çalışmalarda belirlediği üç ana zekâ modülünden biri olarak “diğerleriyle etkileşim kurma ve kurulan ilişkileri yönetme” olarak kısaca ifade ettiği “sosyal zekâyı” göstermiştir. (Diğer iki modülün ise araç kullanımına dayanan “teknik zekâ” ve doğadaki canlı nesnelere sınıflandırma yeteneğine dayanan “doğa sınıflandırma zekâsı” olduğunu belirtmiştir).

2.2. SOSYAL PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Sosyal psikoloji 20. yüzyılın başlarında ortaya çıktığından bu yana “grup” kavramına özel bir önem atfetmiş, grubun tanımı ve niteliği üzerine ihtilafli görüşler barındırmıştır. Allport gibi grubu bireyler toplamından ibaret gören yaklaşımların aksine çoğu araştırmacı grup kavramının şekillendirici ve dönüştürücü etkisini vurgulamıştır (Brown, 1988).

Gruplar bir yandan çeşitli yaptırımlarda bulunabilme yetkisi ile bireyler üzerinde ciddi bir baskı ve etki oluştururken (Bäck v.d. 2015: 7), diğer yandan bu bireylerin ait olma, bilgi ve kaynaklara erişim, çocuk yetiştirmede sosyal destek gibi ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Mithen, 1996: 12-13; Forgas v.d., 2013: 29). Forgas ve diğerlerine (2013: 29) göre kaynaklara erişimin sağladığı avantaj grup içi rekabetin yarattığı dezavantajlı durumlara göre çok daha baskın gelmekte ve bu da sosyal yaşantıyı bağımsız bir bireysel yaşam tarzından çok daha olası kılmaktadır.

Psikoloji tarihinde sosyal bağlamın bireyin davranışı üzerindeki etkisini ciddi şekilde ölçen ilk araştırmacılardan biri Norman Triplett'tir. Triplett (1898: 514), sosyal bağlamın bireyin davranışı üzerindeki etkisini dönemindeki soyut ve test edilemez kuramlarla açıklama çabalarının aksine motor tepkinin bir düşünce ile tetiklenebileceği fikrine dayanan "ideomotor hareket" kavramıyla açıklamaya çalışmıştır. (İdeomotor hareket (ideomotor action) tabirini ilk kullananlardan biri William James'tir. James bu kavramı bir eylem hakkında düşünmenin o eylemin gerçekleştirilmesi olasılığını artırdığını ifade etmek amacıyla kullanmıştır.) Triplett bu görüşünü test etmek amacıyla iki farklı gruptaki katılımcılara (bir gruptakiler bir rakiple, diğer gruptakiler tek başına) makara çekme görevi vermiş, bu sırada da kronometre ile makara çekme süresini ölçmüştür. Araştırmacı deney sonucunda grup ortamındaki performansın rekabet koşulu nedeniyle çok daha yüksek olduğunu görmüştür.

Sosyal psikoloji içerisinde sosyal etkiye dair bir diğer düşünce akımı ise Asch, Milgram ve Sherif gibi araştırmacıların grubun norm ve eylemlerine uyum sağlamayı temel bir insanî eğilim olarak gösteren "uyma" çalışmalarıdır (Cialdini ve Goldstein, 2004: 592; Jahoda, 2011: 251). Bu genel bakış açısı sosyal bağlamın bireyin kararlar, hatta algılar üzerinde bile etkili olduğu konusunda hemfikirdir.

Sonraki yıllarda da gruba uymayı işleyen çalışmalar çeşitli alt alanlarda devam ettirilmiştir. Yaygın olarak kullanılan tabirle "sürü psikolojisi" (Bandwagon effect) bireylerin kararlarında çoğunluğa uyma eğilimine sahip oldukları anlamına gelmektedir ve pek çok deneysel çalışmayla geçerliliği kanıtlanmıştır (Leibenstein, 1950: 190; Rohlfs, 1974: 18; Nadeau v.d., 1993: 207). Örneğin Nadeau v.d. (1993, s. 207) bir tartışma grubu içerisinde araştırmacı tarafından baştan manipüle edilen genel kanının katılımcıların fikirlerini ne denli etkileyebildiğini göstermiştir. Bu deneyde Kanada'nın Quebec

bölgesinin bağımsızlığını ilan etmesi gibi çok kritik bir konuda bile insanlar sosyal etki altında kalabilmişlerdir. Benzer şekilde insanların politik seçime katılan adaylara ilişkin değerlendirmelerinin de seçim sonrasında adayların aldıkları oy oranları doğrultusunda şekillenebildiği görülmüştür (Gilbert v.d., 1998: 625).

1970’li yıllardan itibaren gelişmeye başlayan “Sosyal Kimlik” ve “Kendini Sınıflandırma” gibi yaklaşımlar (Tajfel ve Turner, 1979; Ellemers ve Doosje, 2008) bireye dışarıdan gelen uyarının niteliğinin (bireysel veya sosyal) hangi tür benliğin aktif hale geleceğini belirlediğini iddia etmiş ve bunu deneysel olarak da test etmiştir. Buna göre sosyal uyarın, sosyal bir etki yaratmakta ve bireyin bağlama ilişkin algısını bu doğrultuda şekillendirmektedir. İnsanların sosyal bağlama ilişkin doğal bir sınıflandırma eğilimine sahip olduğu iddiası da bu bağlamda deneysel olarak kanıtlanmıştır (Sedikides v.d., 1993; akt. Baumeister ve Leary, 1995: 503).

İnsanların doğuştan gelen bir başka eğilimi de sosyal bağlamı meydana getiren paydaşlarla sürekli bir karşılaştırma yapmak ve benlik imajını dışarıdan gelen bu sosyal ipuçlarına göre şekillendirmektir (Festinger, 1954). Festinger’a göre özellikle nesnel ölçütlerin belirgin olmadığı bağlamlarda, insanlar otomatik olarak sosyal karşılaştırmalar üzerinden kendisiyle ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır.

2.3. BİLİŞSEL-EVRİMSEL PSİKOLOJİK YAKLAŞIMLAR

Dunbar ve Schultz’a (2010: 779) göre canlı türlerinin oluşumu ve çeşitlenmesinin erken dönemlerinden itibaren bireyler sosyal gruplar oluşturmaya başlamışlardır. Araştırmacılara göre avlanma, avcılardan kaçınma, besin temini, çocuk yetiştirme gibi pek çok açıdan sosyal gruplar bireysel hareket etmekten daha büyük avantajlara sahip olmuştur.

İnsanların büyük ve karmaşık gruplar içerisinde yer almalarının önemli bir avantajı bu gruplarda ortak çaba sonucu üretilen ürünlerin de karmaşıklık düzeyinin ve işlevselliğinin yüksek olmasıdır. Evrimsel psikolojiye dayalı spekülasyonların da ötesinde deneysel çalışmalarla bu hipotez doğrulanmıştır (Richerson, 2013: 352). Daha kalabalık gruplar daha başarılı üretimlere zemin hazırlamaktadır. Benzer bir etki beyin fırtınası gruplarında da gözlenmekte, bu gruplarda bireysel olarak üretilenden nitelik olarak daha başarılı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. (Coşkun, 2005: 41). Yani grup etkisi maddi üretimin yanı sıra fikir üretimini de daha verimli hale getirmektedir.

Sosyal düşünmenin insan zihni için sahip olduğu önem, bellek süreçlerinde sosyal materyalin işlenmesinde de kendini göstermektedir. Örneğin bir çalışmada Jaremka v.d. (2011: 48-54) katılımcılardan duygusal olarak en olumlu ve en olumsuz anılarını yazmalarını istemiş, araştırmanın hipotezleriyle uyumlu şekilde bireysel/bağımsız (independent) anılara göre ortak/karşılıklı bağımlı (interdependent) anıların daha fazla geri getirildiği görülmüştür. Aynı çalışmanın bir sonraki aşamasında katılımcıların gündelik hayatta sosyal etkileşime bireysel deneyimden daha fazla maruz kaldığı için böyle bir etki görülmüş olabileceği ihtimalini de test etmişlerdir. Bu amaçla katılımcılardan duygusal içerikten bağımsız olarak yaşadıkları gündelik olayları 2 hafta boyunca günlük şeklinde rapor etmeleri istenmiştir. Bu raporlar araştırmacılar tarafından analiz edildiğinde katılımcıların, duygusal içerik belirtilmesi istenmediği halde, bireysel/bağımsız anıları daha fazla rapor ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla ilk aşamada duygusal içeriğe sahip anılar olarak ortak/karşılıklı bağımlı anıların daha fazla bildirilmesinin bu anıların gündelik hayatta daha sık yaşanmasından veya katılımcı açısından daha belirgin olmasından kaynaklanmadığı görülmüştür.

2.3.1. Öğrenme ve Sosyal Öğrenme

İnsanlar çevrelerindeki (başta diğer insanlar olmak üzere) tüm canlı türlerinden enformasyonu toplar ve böylece “sibernetik bir ağ” oluştururlar (Engelberg ve Boyarsky, 1979: 322). Tüm ekosistemlerde çeşitli şekillerde organizmalar arası bilgi akışı gerçekleşmektedir (Patten ve Odum, 1981). Patten ve Odum’a göre bu koordinasyon ekosistemin düzenini sağlamakta ve doğayı dengeli kılmaktadır (1981: 890).

İnsanlarda kültürlerin yaygınlaşması ve çeşitlenmesiyle birlikte ortaya çıkan “sosyal öğrenme” bilgi aktarımıyla ilgili önemli bir kolaylığı da beraberinde getirmiştir. Genetik materyal üzerinden (en iyimser ihtimalle birkaç bin yıl sürecektir) değişim beklenmeden doğrudan iki veya daha fazla birey arasında etkileşim yoluyla bilgi aktarılabilen, bu da sosyal etkileşimi insanın evrim sürecinde önemli bir avantaj olarak ortaya çıkarmaktadır (Engelberg ve Boyarsky, 1979: 318). Araştırmacılara göre bilgi aktarımı enerji maliyeti oldukça düşük olan bir süreçtir. Galef (1976: 77) aynı zamanda sosyal öğrenmenin davranışlar arası benzeşmeyi artıracak doğasına da dikkat çekmiştir.

Sosyal düşünmenin evrimsel önemi öğrenme süreçleri ile ilişkisi incelendiğinde daha anlaşılır olmaktadır. İnsanlar diğer pek çok canlı türünden farklı olarak sosyal öğrenme yeteneğine sahiptirler. Bu yetenek uyarıcı-tepki bağlantısını kurmak için planlı ve sistematik koşullamaların gerektiği öğrenme yöntemlerinden daha pratik ve daha az maliyetli bir alternatif sunmaktadır (Boyd ve Richerson, 1985: 41-42). Çünkü sosyal öğrenme, hem davranış örüntülerinin grup üyeleri arasında çeşitlilik kazanarak hızla yayılmasını sağlamakta (Huffman v.d., 2008: 412) hem de sosyal olmayan öğrenme süreçlerini kolaylaştırıcı işlev görmektedir. Örneğin insan ve diğer üst düzey primatlardaki öğrenme süreçlerinin karşılaştırmalı olarak incelendiği bir çalışmada sosyal olan ve sosyal olmayan öğrenme yeteneği bakımından anlamlı ilişkisellikler gözlemlenmiştir (Van Schaik ve Burkart, 2011: 1012).

2.3.2.Dil ve Anlatı

Dil, iletişim ve ifade günlük hayatın çok önemli bir parçasıdır. “Dilsel davranış” (diyalog, monolog, vs.) ortalama bir insanın uyanık geçirdiği sürenin beşte birine tekabül etmektedir (Dessalles, 2014: 77). Bu sürenin de önemli bir bölümü sosyal konular hakkındaki ifadelerden ibarettir. Dunbar v.d. (1997: 240) birbirini tanıyan insanlar arasında çeşitli sosyal koşullarda gerçekleşen sohbetleri incelediği çalışmasında gündelik diyalogların büyük çoğunluğunun (% 70.2) sosyal konularla ilgili olduğunu göstermiştir.

Dilin gündelik hayatta, sosyalliğin de dilde kapladığı önemli alan, dil ile sosyallik arasında önemli bir bağlantı olduğunu düşündürmektedir. Bu görüşü savunan araştırmacılar genel olarak dilin dinleyici ile anlatıcı arasında “karşılıklı işbirliğine” katkı sağlaması, grup içi uzlaşmazlıkların çözümünde şiddet gibi grubun varlığını tehlikeye atabilecek yöntemlere alternatif ve daha az maliyeti olan etkileşim tarzlarının ortaya çıkmasını sağlaması, karar alma süreçlerinde tüm bireylerin ortak katılımını sağlaması (Yañéz, 2015: 173), “izlenim ve ilişki yönetimini” kolaylaştırması (Haidt, 2011: 270) gibi işlevsel yönlerini vurgulamışlardır.

Bunun aksine dili iletişim kurmayı kolaylaştırma görevinden ibaret gören yaklaşım (Barnard, 2012: 99) dilin karmaşık yapısını açıklamada yetersiz kalmıştır. Dessalles’e göre bu tavır dili basit bir enformasyon alışverişine indirgemektedir. Dessalles (2014: 84), Tomasello (2014) gibi araştırmacılar dil yetisinin primatların birbirine olan bağımlılığının ve zorunlu işbirliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığını ileri

sürmüştür. Lewis dili 20. yüzyılın ekonomi alanındaki popüler çalışma alanı olan “Oyun Teorisi” bağlamında analogik bir yaklaşımla ele alarak, “iki taraf da anlarsa iki tarafın da kazandığı, taraflardan en az biri anlamazsa iki tarafın da kaybettiği bir işbirliği oyununa” benzetmiştir (1969, akt. Pickering ve Garrod, 2004: 3).

Dil doğası gereği bir yandan sosyal yaşantının sonucuyken, diğer yandan sosyalliği pekiştiren bir eylemdir. Çünkü dil, katılımcıların belirli bir konu üzerinde ortaklaşa dikkat etmelerini gerekli kılmaktadır. (Strasser v.d., 2015). Örneğin insanlar bir konudan söz edecekleri zaman sosyal bağlamı oluşturan diğer bireylerin konu hakkındaki bilgi birikimini göz önüne almaktadırlar (Fussell ve Krauss, 1992: 388). Bu zaten beklenen bir durumdur. İlginç olan bir bulgu ise konuşurken kullanılan gramer yapısının dahi otomatik olarak karşı tarafın bilgi birikimi doğrultusunda uyarlanmasıdır (Lockridge ve Brennan, 2002: 552). Bu bakımdan konuşma eyleminin bir karşılıklılık içerdiği, zihin tarafından sosyal bağlamın özellikleri değerlendirilerek gerek içeriğin gerekse cümle yapısının bu bağlama adapte edildiği söylenebilir.

İnsan zihninin dili üretiliş biçimi başlangıçta (kısmen deneysel yöntemin kısıtlılıkları ve deneysel kontrolün zorluğu nedeniyle) monologlar üzerinden ele alınsa da sonraları bunun dili açıklamada eksik kaldığı görülmüş ve sosyal bağlam içindeki diyaloglar üzerinden dil ele alınmaya başlanmıştır (Pickering ve Garrod, 2004: 19). Nitekim dil gündelik hayatta sosyal bağlam içerisinde üretilmekte ve orada anlam kazanmaktadır.

Dilin enformasyon aktarımından ibaret olmayan sosyal etkisinin bir sonucu da öyküleme/anlatıdır (narration). Victorri (2014: 66-72) insanın evrim serüveninde öykülemenin, bir grubu oluşturan bireyler arasında “ortak kültürel değerlerin” oluşumuna katkı sağladığını belirtmiştir. Araştırmacıya göre öyküleme (narration), fiziksel olarak zayıf bir canlı olan insanın hem doğaya uyum sağlamasında hem de sosyal düşünme yetisi kazanmasında önemli bir eşiktir. Çünkü öyküleme yeteneğinin kazanılması bir yandan gruptaki baskın üyelerin deneyimlerini diğer üyelerle paylaşarak (o dönem için esas olarak olumsuz doğa şartları ve vahşi yırtıcılar olmak üzere) çeşitli zorlukların aşılmasına katkı sağlamakta, bir yandan da gruptaki her bir üyenin öykülenen imgelerin diğer üyelerin zihninde de canlandığından haberdar olmasını sağlayarak katmanlı düşünmenin temellerini atmaktadır. Victorri bu durumu “kolektif bilinç” olarak tanımlamaktadır.

Benzer şekilde öykü okuma eylemi de protagonistin eylemlerini takip etmeye ve bu eylemlerinin temelinde yatan motivasyonlar hakkında çıkarımda bulunmaya dayanmaktadır (Zwann ve Radvansky, 1998: 165). Bilinçten ve otokontrolden bağımsız şekilde işleyen bellek, öykü içerisindeki bir amaca yönelik gerçekleşen eylem dizilerini, herhangi bir amaca yönelik olmayan (yani niyet içermeyen) eylem dizilerine göre daha başarılı şekilde geri getirebilmektedir (Lichtenstein ve Brewer, 1980: 440). Bu da insan zihninin dil içerisindeki sosyal bağlamı yorumlamaya ve niyet/amaç hakkında çıkarımlarda bulunmaya yönelik doğal bir eğilimi olduğunu gösteren bir başka kanıttır.

2.3.3.Karşılaştırmalı Çalışmalar

20. yüzyılın başlarında özellikle Gestalt ekolünün önde gelen temsilcilerinin etkisiyle hayvan ve insan bilişi arasındaki benzerlikler vurgulanmıştır. Örneğin Köhler (1925, akt. Corballis, 2007: 572) maymunların kafesin dışında bulunan bir muz elde edebilmek amacıyla deneme yanılma yöntemini kullanmadan, “anlıklar aydınlanma” ile mekanik çözümler geliştirebildiklerini, yani insana benzer şekilde yaratıcı davranabildiklerini ileri sürmüştür. Bir başka örnek olarak sosyal uyaranlara karşı duyarlılık ile ilgili karşılaştırmalı çalışmalardan söz etmek mümkündür. Topluluktaki diğer bireylerin vücut dilinden, eylemlerinden ve bakışlarından etkilenen canlılar dünyasında yaygın rastlanan bir özelliktir. Örneğin neredeyse tüm hayvan türlerinde yavrular yetişkinleri, alt gruplar baskın grupları izleme ve takip etme eğilimindedir (Boyd ve Richerson, 1985: 35).

Diğer yandan karşılaştırmalı psikoloji alanındaki ilerlemelerle birlikte insan ve hayvan bilişi arasındaki ayrımlar ve evrimsel süreçteki kategorik farklılaşmalar daha çok incelenen konular haline gelmiştir. Örneğin insana özgü sosyal etkileşim kurma yatkınlığının ilginç bir örneği henüz bir yaşını bile doldurmamış bebeklerde gözlenmektedir. Daha önce deneyimlenmemiş, sıra dışı bir objeye maruz bırakılma durumunda hem şempanzeler hem insan yavruları bu objeye dikkatlerini yöneltmekte, bununla birlikte yalnızca insan yavruları bu objeye dikkat kesilmenin de ötesinde etraflarındaki yetişkinlerin dikkatini bu objeye çekme çabası sergilemektedirler (Dessalles, 2014: 79). Söz konusu bulgunun 9-12 aylık bebekler üzerinde ortaya çıkması sosyal düşünmeye ve sosyal eyleme yönelik doğuştan yatkınlığı gözler önüne sermektedir.

Sosyal düşünmenin karşılıklı iletişim ve öğrenme süreçlerinde insana sağladığı çok önemli bir avantaj taklit yeteneğidir. İnsanların taklit ederek öğrenmeye yönelik doğal bir eğilimi vardır. Örneğin bebekler henüz üç haftalıkken bile ebeveynlerinin el ve yüz hareketlerini taklit edebilmektedirler (Meltzoff ve Moore, 1977: 76). Taklit yeteneği insanların diğer üst düzey primatlardan farklı olarak, fiziksel eylem ve tepkilerin ötesinde düşünce gibi zihinsel etkinlikleri de izleyerek kopyalayabilmelerini sağlamaktadır (Richerson, 2013: 351).

Bununla birlikte belirli koşullar sağlandığında şempanzelerin de taklit yeteneği kazanabileceği düşünülmektedir. Tomasello (1996; akt. Galef ve Heyes, 2004: 267) insanlar tarafından büyütülmüş şempanzelerin, doğal ortamlarında kendi anneleri tarafından büyütülmüş şempanzelere göre taklit konusunda çok daha başarılı olduklarını göstermiştir.

Visalberghi ve Fragaszy (1994: 266-267) ise insanların (bilim insanları da dâhil olmak üzere) bizzat gözlemedikleri hayvanların taklit yeteneği konusunda abartılı bir iyimserliğe sahip olduklarını ve hayvanların taklit etmede başarısız olduğu sayısız denemenin aksine taklitin gerçekleştiği sınırlı sayıdaki denemeye odaklandıklarını vurgulamıştır. Araştırmacılara göre insanlar diğer türlerle kıyaslandığında eşsiz bir taklit yeteneğine sahiptirler.

Galef ve Heyes (2004: 269) ise biraz daha farklı bir yaklaşımla taklit yeteneği bakımından insanlar ve diğer primatlar arasında farklılıklar bulunduğunu, bununla birlikte esas ayrımın primat dışı canlılar ile primatlar arasında yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de primat dışı bazı türlerde de taklit benzeri yetenekler gözlemlense de insan başta olmak üzere tüm primatların sahip olduğu taklit yeteneğinin kategorik olarak diğer canlılardan farklılaştığı örneklere rastlamak mümkündür. Örneğin primatlarda zihinsel temsilin bir işareti sayılabilecek jest kullanımı ve jestleri kavrama gibi yetenekler gözlenebilmektedir (Cartmill v.d., 2012: 134; Zuberbühler, b.t)

2.3.4.Sosyal Beyin Hipotezi

Tarihte beyin büyüklüğü üzerine bilimsel açıdan fikir yürüten ilk kişilerden biri Aristoteles'tir. Bununla birlikte yöntemi ve yaklaşımı, devrinin önyargılarını ve sınırlı bilgi birikimini yansıtmaktadır. Aristoteles çok sayıda karşılaştırmalı-anatomik çalışmaya imza attıysa da beyin büyüklüğü karşılaştırmasını erkek-kadın ayrımı

üzerinden yapmış ve erkeğin üstün entelektüel kapasitesi ile beyin büyüklüğü arasında ilişki kurmuştur. (Gross, 1995: 248). Yine de kendisi beyin büyüklüğü ile üst düzey zihinsel faaliyetler arasındaki ilişkiyi vurgulaması bakımından ileri dönemdeki bilimsel araştırmalara ilham kaynağı olmuştur.

“Sosyal beyin hipotezi”, insan beyninin karmaşık sosyal ilişki ve etkileşimler ağına odaklanmakta ve bu ağda karşılaşılan sorunların yarattığı baskının neticesinde beyin gelişiminin de bu sosyal bağlam içerisinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir (Dunbar, 1998; Dunbar, 2003; Roemer, 2015). Dunbar’a göre neokorteks-beyin oranı ile beyin-vücut oranı sosyal karmaşıklıktan ötürü insanlarda olağanüstü bir yükseliş sergilemiştir. Fosil kayıtlarından yola çıkarak memeliler ve primatlarda da bu oranların görece hızlı bir yükseliş sergilediği söylenebilir de oranların en hızlı yükseldiği canlı grubu insandır (Jerison, 1973; Pérez-Barbería v.d., 2007: 2816). Son dönemde yapılan karşılaştırmalı çalışmalar neokorteksin büyüklüğü ile sosyal ilişki becerileri arasında çok kuvvetli bir ilişki olduğunu göstermektedir (Pawłowski v.d., 1998: 361).

Diğer yandan “sosyal beyin hipotezinin” zihnin sosyal doğasını bütünüyle yansıtamadığını öne süren araştırmacılar da bulunmaktadır (Mithen, 1996; Amador-Vargas v.d., 2015). Bu konudaki başlıca argümanlardan biri daha büyük grupların daima daha büyük beyin oluşumuna yol açmayacağı yönündedir. Örneğin Amador-Vargas ve diğerleri (2015: 2) “göreve özgü uzmanlaşma hipotezinden” (task specialization hypothesis) yola çıkarak grubun büyüklüğü ile orantılı olarak grup içi görev dağılımının artacağını; bunun sonucunda da beynin bir bütün olarak değil, bireyin yükümlü olduğu görevle ilgili belirli bölgeler bazında gelişme göstereceğini ileri sürmüş ve karıncalar üzerinde bu hipotezi test ederek doğrulamıştır. Yine de bu gibi istisnai çalışmalar bir yana bu alanda yapılan anatomik araştırmaların çoğu “sosyal beyin hipotezini” destekler nitelikte kanıtlar sunmaktadır (Emery v.d., 2007: 492; Pérez-Barbería v.d., 2007: 7; Tomasello, 2014; O’Connor, 2015: 965).

2.3.5.Özgeciler ve Toplum Yanlı Davranışlar

Yukarıda sözü edilen sosyal beyin hipotezi insan topluluklarının karmaşıklığına vurgu yapmaktadır. Böylesine karmaşık bir topluluk yaşantısında bireyler arası belirli bir düzeyde uyumun ve güvenin sağlanması şarttır. Bunun da koşullarından biri topluluktaki paydaşların kimi zaman kendi faydalarını kısarak veya erteleyerek topluluk yanlısı

davranış sergileyebilmesidir. Özgecılık, dünya üzerindeki farklı artalanlardan gelen pek çok kültürde desteklenmektedir. Farklı kültürlerde yapılan karşılaştırmalı bir çalışmada özgeci/cömert davranışların kültürden ve sosyoekonomik düzeyden bağımsız olarak yaşla birlikte artış gösterdiği bulunmuştur (Cowell v.d., 2016: 7). Bu artış sosyal etkileşimler sonucu öğrenmenin ve davranış değişikliğinin yoğun olarak gerçekleştiği 5-12 yaşları arasındaki çocuklarda gözlenmiştir.

Bağlam içerisindeki sosyal paydaşları düşünebilme ve buna göre hareket edebilme yeteneği insanın düşünme pratiğini özgün kılmaktadır. Bu yetenek, topluluğu oluşturan bireyler arasında paylaşılan ortak bir temsiller alanı oluşturulmasına dayalıdır (Tomasello ve Rakoczy, 2003: 142). Gallese (2003: 517) bu ortak psikolojik alanı “özneler arası alan” olarak isimlendirmiştir.

Benzer şekilde Dunbar (2003) geniş sosyal gruplarda herhangi bir bireyin diğer bireylerle olan ilişkisinin niteliğini belirlemesinin, fayda ve zararlarını da hesaba katarak kendisini diğer bireyler arasında bir noktada konumlandırmasının ve bunu yaparken diğer bireylerle farklı düzeylerde ortaklıklar inşa etmesinin önemini vurgulamıştır. Araştırmacıya göre bu gibi stratejik eylemler, sosyal yapıyı ve bu yapıyı oluşturan ilişkiler ağını zihinsel olarak temsil etme zorunluluğunu da beraberinde getirecektir.

Sosyal etki bağlamında literatürde sıkça ele alınan faktörlerden biri sosyal güvendir. Zira pek çok araştırmacıya göre yetişkinlikte kurulacak işbirliğine dayalı bağların temelinde sosyal güven hissi bulunmaktadır (Cosmides ve Tooby, 2013; Ostrom, 2014; Petersen ve Aarøe, 2015). Darwin evrimsel açıdan grup içi fedakârlık gibi özgeci davranışların yalnızca grubun doğal seçilimini kolaylaştırmakla kalmadığını, aynı zamanda grup içi sosyal bağları kuvvetlendirdiğini ileri sürmüştür (Haidt, 2011: 271).

Toplumsal grupları ve bu grupların insan zihnindeki temsilini açıklamaya çalışan yaklaşımlar uzun yıllar uyuşmazlığa ve çatışmaya vurgu yapmış, 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise evrimsel psikolojideki bulgular da dikkate alınarak işbirliğini ve grup içi uzlaşmaları ön plana çıkaran fikirler daha çok benimsenmeye başlamıştır (Roemer, 2015: 3-6). Karşılıklılık ve işbirliği ile bunların gündelik hayattaki uygulanmasını inceleyen “Tutsak İkilemi” bu fikirler arasında en çok çalışılanlardandır.

2.3.5.1. Karşılıklılık İlkesi

“Karşılıklılık ilkesi”, Cicero gibi antik dönem filozoflarının bile dile getirdiği ve insanların birbirileri üzerindeki “herhangi bir emre, ricaya, isteğe dayanmayan” yönlendirici, dönüştürücü, harekete geçirici veya ketleyici etkisini vurgulayan bir ilkedir (Gouldner, 1960: 161). İnsanların tümüyle bireysel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan varlıklar olduğu ve özgecilik gibi niteliklerin aslında “bilinçdışı” bazı bireysel fayda beklentilerine dayandığı iddiası Caporaal ve diğerlerine (1989: 695) göre endüstrileşmiş batı kültürünün sağlam temellere oturmayan bir varsayımdır. Modern toplumdaki ekonomik ve sosyolojik dönüşümler karşılıklılık biçimlerini değiştirmiş, sosyal ve ekonomik sınıflar arası yeni ilişki biçimleri kurulmuş olsa da, temel bir dürtü olarak karşılıklılık insanoğlunun zihinsel yaşantısında halen varlığını sürdürmektedir (Gouldner, 1960: 165).

Karşılıklılık yalnızca insanlara veya diğer primatlara özgü bir nitelik değildir. Çeşitli hayvan türlerinde, hatta bitki ve mikroorganizmalarda bile çeşitli şekillerde ortaya çıkmakta, türe veya birey(ler)e fayda sağlamaktadır (Antonovics v.d., 2015). Yine de faydanın ve zararın “adaletli” bir şekilde dağılması talebi insana yakın primatlarda, diğer hayvanlardan çok daha farklı düzeylerde gözlenmektedir (Brosnan ve de Waal, 2003: 298).

İnsanlar kendi çıkarlarına olmasa, hatta kendi zararlarına olsa bile sosyal ilişkilerinde karşılıklılık ilkesini destekleyecek eylemlerde bulunmaktadır (Mulder v.d., 2006; Lewis v.d., 2015: 57). Araştırmacılar bu eğilime büyük oranda sosyal yapıların varlıklarını sürdürmek için tarihsel süreç içerisinde oluşturdukları yaptırım gücünün neden olduğunu ileri sürmektedir. Yani tarihsel bir perspektiften bakıldığında insan grupları, bireylerin değerlendirmelerini sosyal bir çerçeve içerisinde gerçekleştirmelerini sağlayacak olan ilişki düzenlemeleri yaratmışlardır. Psikolojinin yanı sıra felsefe ve sosyoloji gibi alanların da çalışma konuları arasında yer alan ‘sosyal ikilemler’, sözü edilen sosyal kontekste bağlı düşünme zorunluluğunun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

İnsanların empati, adalet ve karşılıklılık ilkesi doğrultusunda düşünme yönünde doğal eğilimleri vardır (Lewis v.d., 2015: 45). Bu eğilim Lewis ve diğerlerinin çalışmasında internet üzerinden gerçekleştirilen çevrimiçi bir çalışma grubunda da

(Massive Open Online Course) gözlenmiştir. Deneysel ekonomi ve davranış ekonomisi alanından elde edilen bulgular, uzun yıllar düşünülen aksine insanın tamamıyla kişisel çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bir varlık olarak tanımlanamayacağını göstermektedir. İnsanlar birçok zaman “karşılıklılık ve adalet” ilkelerini esas alarak kendilerinin bedel ödemesi gereken durumları bile tercih edebilmektedirler (Henrich v.d., 2004; akt. Lewis v.d., 2015: 52).

Karar verme süreçlerindeki sosyal etkiyi inceleyen pek çok çalışma da karşılıklılığın insan zihninde önemli bir motivasyon kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır (Bellemare ve Kröger, 2007; Sutter ve Kocher, 2007). Bellemare ve Kröger (2007: 184) karar verme ve değerlendirme süreçlerindeki sosyal etki üzerine yaptıkları çalışmada bireylerin diğer bireylere yapacakları “yatırımın”, bu yatırımın karşılık göreceğinin düşünülmesi durumunda artacağını göstermiştir.

Sutter ve Kocher (2007: 366) güvenilirliği (trustworthiness) (deney koşulunda da olsa) değişik yaş grupları arasında değişkenlik gösterse de tüm yaş gruplarında ortaya çıkan temel bir nitelik olarak ele almışlardır. Araştırmacılar varsayıma dayalı sorular yöneltilerek güvenilirliğe, karşılıklılığa dair çıkarımların yapıldığı pek çok çalışmanın aksine, gerçek para kullanarak katılımcıların birbirilerine “kaynak aktardıkları” bir deney düzeni ile ekonomik karar verme süreçlerini incelemiş ve bu tip ekonomik karar verme süreçlerinde de karşılıklılığın esas teşkil ettiğini göstermişlerdir.

İnsan ilişkilerindeki uyma davranışını ve sosyal etkileri tıpkı matematiksel bir denklem gibi tarafların karşılıklı kazanç ve kayıpları üzerinden analiz eden yaklaşımlar da bulunmaktadır (Gouldner, 1960; Regan, 1971). Bu tip yaklaşımlara göre insan zihninde karşılıklılık ilkesine göre davranmaya yönelik bir eğilim ve bu eğilimin öncülük ettiği zihinsel mekanizma kazanç ve kayıplara ilişkin sürekli bir hesaplama yapmaktadır. Regan (1971: 632) bu eğilimin sosyal etkiye neden olan unsurların sevilmesinden ya da sempatik bulunmasından da bağımsız olarak ortaya çıktığını, yani “karşılıklılık ilkesinin” ikili ilişkilerin kendilerine has niteliklerinden bağımsız olduğunu göstermiştir.

2.3.5.2. İşbirliği

İşbirliği önceden planlansın ya da kendiliğinden gelişsin, bireylerin ortak hedef ve şemaları paylaşmalarına dayanan bir süreçtir (Knoblich v.d., 2011: 62-64). Ortak dikkat

sayesinde insanlar eylemlerini işbirliği içinde gerçekleştirebilmektedirler. Ortak bir amaç doğrultusunda bir araya gelen insanların büyük çoğunluğu için “işbirliği içerisinde çalışmak” olmazsa olmaz unsurlardan biridir (Lewis v.d., 2015: 51).

Alexander’a (1987; akt. Buss ve Schmitt, 1993: 225) göre ebeveynlerin çocuk bakımı ile işbirliğinin evrimi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Araştırmacı eşler arası işbirliğinin ve görev paylaşımının çocuk bakımı sürecini desteklediğini, aynı zamanda çocuk bakımının da işbirliği ihtiyacı doğurduğunu vurgulamıştır.

Nispi olarak geniş ve gelişmiş beyinlere sahip olmak, insanın evriminde gittikçe artan bir işbirliği ihtiyacının sonucudur (Dunbar, 2003; Roemer, 2015: 2). İşbirliği ihtiyacı ise ortaklaşa karmaşık yapılar üretmek gerekliliğinden doğmuştur; çünkü yüksek karmaşıklığa erişecek yapılar ve ürünler inşa etmek tek bir bireyin zihinsel ve mekanik olarak altından kalkamayacağı bir yükür. Tomasello’ya (2014) göre insanı kendisine en yakın diğer primat türlerinden bile ayıran işbirliğine yatkın bir doğası vardır ve bu yatkınlık sonraki öğrenme deneyimlerinden bağımsız olarak kendini göstermektedir. Dahası araştırmacı işbirliğinin dil yetisinin bile öncülü olduğunu ileri sürmekte, bu düşüncesini de işbirliği geliştirmemiş iki organizma arasında dil ile iletişim kurmanın bir anlam ifade etmeyeceği savına dayandırmaktadır.

Bireylerin diğer grup üyelerini grubun yaşamkalımsal birikimlerine sağladıkları katkı bakımından değerlendirdikleri fikri sezgisel olarak akla yatkın görünmektedir. Sosyal bir grup içerisindeki bireyler, gruptaki diğer bireylerin hem işbirliği düzeylerini hem de bu işbirliğini kendi niyetleriyle gerçekleştirip gerçekleştirilmeme durumlarını değerlendirmektedir. Bu değerlendirmeler beyin aktivasyonlarındaki değişimlere de yansımakta, hatta bireylerin grup üyeleri hakkındaki çekicilik değerlendirmelerini bile etkilemektedir (Singer v.d., 2004: 654). İşbirliği ve karşılıklılığın deneysel olarak ele alındığı en önemli çalışmalardan biri “Tutsak İkilemi” paradigmasıdır.

2.3.5.3. Tutsak İkilemi

Tutsak İkilemi, 20. yüzyılın küresel çapta popüler ekonomik çalışma alanlarından biri olan “Oyun Teorisi’nin” (Kreps, 1990: 4) sosyal bağlamda ele alınması olarak özetlenebilmektedir. Bu paradigmada katılımcılar polis tarafından şüpheli olarak başka bir katılımcı ile birlikte suç ortağı oldukları şüphesiyle gözaltına alındıklarını

düşünecekleri ve kendilerine “suçu” itiraf etmeleri için sunulan tekliflerden birini kabul edecekleri bir oyun oynamaktadırlar. Yapmaları istenen şey ya suçu itiraf ederek yan odada bulunduğu söylenen “diğer suçluyu” ihbar etmeleri (Defect) ya da suçu inkâr ederek yan odadaki suçluyla işbirliğine gitmeleridir (Cooperation). Bu tercihleri karşılığında farklı seviyelerde ödüllendirilmekte ya da cezalandırılmaktadırlar. Önemli olan nokta, verilecek ödül ya da cezanın sadece katılımcının kendisinin değil yan odada bulunan “diğer suçlunun” da tercihi doğrultusunda şekillenecek olmasıdır. Yani yan odadaki suç ortağıyla yapılacak bir işbirliği hiç ceza almadan kurtulmayı sağlayacağı gibi o suç ortağının işbirliğinden vazgeçerek suçu itiraf edip etmemesine göre ağır bir cezayla da sonuçlanabilmektedir (Singer v.d., 2004; Peterson, 2015).

Bu alandaki bazı çalışmalarda Tutsak İkilemi oyunu farklı katılımcılara farklı sayılarda tekrar edecek şekilde oynatılmıştır. Örneğin bazı katılımcılar tek bir Tutsak İkilemi seansı oynayacaklarını bilirken, bazı katılımcılar çok sayıda Tutsak İkilemi seansı oynayacaklarını bilmektedirler. Tek seans oynayacaklarını bilen katılımcılar, daha sonra yeni aşamalar olmadığı için tek seferde kârı maksimize etme çabası göstererek diğer katılımcıyı ihbar edeceklerdir (Defect). Diğer yandan üç ve daha fazla seans oynayacak olan ve bunu bilen katılımcıların sonraki aşamalarda diğer katılımcı ile etkileşim ve çıkar ilişkisi devam edeceği için bu koşulda ihbardan çok işbirliği davranışı gözlenecektir (Cooperate) (Peterson, 2015: 8). Dahası birden fazla seans oynayacaklarını bilen, fakat toplam kaç seans oynayacaklarını (yani oyunun kaçınıcı seansta biteceğini) bilmeyen katılımcılar bu belirsizlikten ötürü işbirliği yapmaya daha yatkın olacaklardır (Peterson, 2015: 9). Türümüzün atalarının içinde bulunduğu sosyal bağlam da tutsak ikilemine benzer şekilde “belirsiz sayıda gerçekleşen tekrarlara dayalı” (indefinitely repeated) etkileşimleri içerdiğinden sosyal bağlamı oluşturan bireylerin uzun vadede birbirlerinin eylem, reaksiyon, tutum, mizaç ve mimiklerine karşı daha duyarlı olmaya başlamaları yüksek olasılıklı bir gelişmedir.

Singer v.d., (2004: 655) Tutsak İkilemi görevi esnasında katılımcılara gösterilen işbirlikçilere (cooperator) ait fotoğraflar neticesinde beyinde fusiform gyrus gibi yüz tanımaya katkı sağlayan bölgeler dışında amygdala gibi ödüle tepki gösteren beyin bölgelerinde aktivasyon artışı gözlemiştir. Yani sosyal bağlamdaki olumlu ipuçlarıyla ilişkilendirilen bir birey, maddi-fiziksel bir ödülün beyinde yarattığına benzer bir etki yaratmıştır.

Aynı çalışmada katılımcıların diğer katılımcıların çekicilik düzeylerine yönelik değerlendirmeleri hem bu “rakip” katılımcıların işbirliğine yatkın olup olmamaları hem de işbirliğine yönelik bireysel iradeleriyle hareket edip etmedikleri ile ilgili yaptıkları çıkarımlar tarafından belirlenmiştir. Yani Tomasello’nun da sözünü ettiği üzere insan bilişini şekillendiren, yalnızca diğer bireylerden sağlanan fayda değil, aynı zamanda bu faydayı/zararı sağlayan bireyin niyetliliğine yapılan atıftır. Bu niyetliliği belirlemek de büyük ölçüde “ortak psikolojik alan” (Gallese, 2003: 517) sayesinde mümkün olmaktadır.

2.3.5.4.Sosyal Düşünme, Sosyal Olmayan Düşünme ve “Yalancıyı Yakalamak”

Çevresel şartlardan ötürü sosyal bir yaşantıyı benimsemek zorunda olan insanlar bu durumun bir gereği olarak diğer insanların güven, işbirliği ve dürüstlük gibi hayatî öneme sahip bazı niteliklerini değerlendirecek mekanizmalar geliştirmek zorunda kalmıştır. Günümüzde bu mekanizmalar Bölüm 3.1.4’te detaylandırılan sosyal dışlanma, sosyal kabul gibi bazı yaptırımları ve adalet sistemi gibi kurumsal yapıları kapsasa da eski çağlarda bu türden mekanizmaların yokluğunda bireysel olarak “dürüstlüğü” tespit edecek zihinsel mekanizmaların geliştirilmesi gerekliydi.

Bu mekanizmalardan biri dildir. İnsan dili iletişimin ötesinde grup içerisindeki yalancıları tespit etmek üzere birtakım “kipler” geliştirmiştir. İlki olan “olaysal kip” dilin Bölüm 2.3.2’de sözü edilen öyküleme gibi anlatı temelli işlevlerine hizmet ederken, “argümantasyon kipi” olaysal kip vasıtasıyla ifade edilen anlatıyı denetleyerek çelişkileri tespit etme amacına hizmet etmektedir. Yani argümantasyon kipi olaysal kipi denetlenmesi görevinden sorumludur ve bu da Dessalles’e göre insana özgü “mantığa dayalı akıl yürütmenin” temellerini oluşturmaktadır (Dessalles, 2014: 101).

Durkheim ekolü ise ahlak ve din gibi kurumları dağınık insan yığınlarını sosyal bir birlik haline getirme ve grup içi uyumu/dürüstlüğü/özveriyi sağlama işlevleri bakımından ele almaktadır. Kitlelerin bir araya gelmesi önemli bir amaç haline gelince, zihnin grup içerisindeki “yalancıların” yakalanıp aforoz edilmesi için uyarı sistemleri geliştirmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. (Haidt, 2011: 271).

Bu bağlamda insan bilişinin sosyal bir çerçevede şekillendiğine dair en önemli delillerden biri Cosmides ve Tooby’dan (1992: 183) gelmiştir. Wason Kart Seçme Testi’nde katılımcılardan mantıksal önermeleri (örn. p ise q) değerlendirerek bazı

sonuçlara varmaları istenmektedir. Araştırmacıların Wason Kart Seçme Testi'ni kullanarak oluşturdukları deneyde katılımcıların temelde aynı mantık örgüsünü barındıran iki problemde sosyal içerikli olanı soyut mantık gerektiren, sosyal içerikli olmayana göre daha başarılı şekilde çözdükleri görülmüştür.

Fodor başta olmak üzere bazı bilişsel bilimciler bu bulguyu bilişin sosyal şekilde yapılandırıldığına dair bir kanıt olarak değerlendirmemiş (Barrett ve Kurzban, 2006: 632), evrimsel olarak anlamlı olan bir dizi modülden biri olan *yalancıyı tespit etme* modülünün aktivasyonu sonucu katılımcıların sosyal içerikli muhakemede daha başarılı olduklarını belirtmişlerdir. Benzer şekilde Adolph'a (2009) göre de insan beyninin tarihsel süreçte pek çok sosyal problem (yüz algısı, sosyal düzeni sağlama vs.) ile başa çıkmasını sağlayan spesifik modülleri geliştirdiği fikri sezgisel olarak genel bir sosyal biliş yapılanmasına göre daha kabul edilebilir bir fikirdir. Bu araştırmacıya göre sosyal biliş işlevsel birtakım modüllerden oluşmaktadır ve bu modüllerin oluşumunda hem evrimsel/genetik faktörlerin hem de sonraki öğrenme süreçlerinin payı vardır. Bununla birlikte modülerist yaklaşım, yani belirli sosyal durumlarda zihindeki belirli modüllerin aktive olduğu görüşü, insan zihninin bir bütün olarak sosyal konular üzerinde eylemde bulunduğu gerçeğini gözden kaçırıyor gibi görünmektedir (Tomasello, 2014).

Cosmides ve Tooby'nin bulgularına yönelik temel bir itiraz, insanların soyut mantık problemleri ile gündelik somut problemleri aynı sıklıkla deneyimlemiyor olmalarından ötürü ikinci görevde daha başarılı oldukları yönündedir. Cosmides bu itirazları göz önüne alarak, gündelik hayatta sıkça karşılaşılmayan, fakat yine sosyal içeriğe sahip senaryoları katılımcılara sunmuş ve bu durumda bile sosyal koşulun soyut mantık koşuluna göre daha yüksek performans ile sonuçlandığını göstermiştir (Cosmides, 1989: 227). Yani bu çalışmalar neticesinde genel olarak sosyal düşünmenin zihinsel evrimine yönelik tartışmalar devam etse de sosyal düşünmenin sosyal olmayan düşünmeden kategorik olarak farklı bir noktada olduğu genel kabul görmektedir.

3.TEMEL ZİHİNSEL BİR SÜREÇ OLARAK SOSYALLİK

3.1.SOSYAL DÜŞÜNMENİN NÖROBİYOLOJİSİ

Yukarıda söz edildiği üzere, uzun bir süreç boyunca çevresel koşulların baskısıyla sosyal olmaya ve sosyal düşünmeye “zorlanan” insan beyninin yapısal olarak da bu

duruma adapte olması kaçınılmazdır. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren müthiş bir ivme kazanan teknolojik gelişmeler ile buna paralel olarak daha hassas beyin görüntüleme cihazlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, sosyal etkileşimlerin temelindeki beyin mekanizmaları daha detaylı şekilde ele alınmaya başlanmıştır (Shulman, Corbetta v.d., 1997; Singer v.d., 2004; Gao v.d., 2009; Strasser v.d., 2015).

Yakın zamanda bilişsel bilimlerde artış gösteren meta-analiz eğilimlerinin ve zihinsel faaliyetleri bir bütün olarak inceleme çabalarının bir sonucu olarak pek çok araştırmacı farklı bilişsel görevlerde ortaya çıkan ortak aktivasyon örüntüleri olup olmadığını incelemeye başlamıştır (Shulman, Corbetta v.d., 1997; Shulman, Fiez v.d., 1997; Raichle v.d., 2001; Buckner v.d., 2008). Katılımcıya sunulan görevden bağımsız olarak tüm bilişsel faaliyetler esnasında aktive olan bir beyin bölgesi olup olmadığını tespit etmek amacıyla PET tarama sonuçlarının incelenmesi, ilginç şekilde görevler arasındaki dinlenme aşamalarında beyindeki kan akışının düzenli olarak standart bir hal aldığı keşfedilmesiyle sonuçlanmıştır (Lieberman, 2013: 15-23). Bu aktivasyon örüntüsü “varsayılan örüntü” (default network) olarak adlandırılmış ve bunun beyin doğuştan gelen temel modu (beynin bir nevî fabrika ayarı) olduğu ileri sürülmüştür (Raichle v.d., 2001: 681). Yeni doğan bebeklerle yapılan beyin görüntüleme çalışmaları bu hipotezi doğrulamaktadır. Yeni doğan bebeklerde beyin “pasif ve yönlendirilmemiş” olduğu durumda “varsayılan örüntü” tespit edilmiştir (Gao v.d., 2009: 6791). Günümüzde pek çok araştırmacı ağırlıklı olarak medial prefrontal korteks, parietal ve lateral temporal korteks ile hipokampus gibi yapıları içeren varsayılan örüntünün sosyal bağlam içinde bulunmaya ya da sosyal düşünmeye tekabül ettiği konusunda hemfikirdir (Buckner v.d., 2008: 20; Lieberman, 2013: 15-23).

3.1.1. Sosyal ve Nötr Uyarılara Verilen Tepkiler

İnsan zihninin sosyal etkiye ve sosyal uyarılara duyarlı olarak şekillendiğini ileri sürebilmek için sosyal olan ve olmayan koşullara göre aktivasyonu farklılaşan beyin bölgelerini tespit etmek oldukça önemli ve gereklidir. Literatürde tam da bu gereklilikten yola çıkarak gerçekleştirilmiş pek çok çalışmaya rastlamak mümkündür. Örneğin insanlarda beyin tümüne yayılmış aktivasyonlar dışında sosyal koşullarla sosyal olmayan koşullara göre ayırıcı tepkiler gösteren tekil beyin bölgeleri bulunduğu tespit edilmiştir. Bunlardan biri normal koşullarda ödüllendirilmeyle ilişkili tepkiler veren amygdaladır. Singer ve diğerlerinin (2004) çalışmasında kullanılan “Tutsak İkilemi”

paradigması [Bölüm 2.3.5.3'te detaylı olarak tanıtılmıştır] sırasında katılımcılara deneyde yer alan işbirlikçilere (katılımcıyı ihbar etmek yerine onunla işbirliğine gitmeyi tercih eden diğer katılımcılar) ait fotoğraflar gösterildiğinde amygdala bölgesinde anlamlı bir aktivasyon artışı gözlenmiştir. Yani sosyal bağlamdaki olumlu ipuçlarıyla ilişkilendirilen bir birey, maddi-fiziksel bir ödülün beyinde yarattığına benzer bir etki yaratmıştır.

Yine bu bağlamda Van Overwalle (2011: 1595) sosyal içerikli olan ve sosyal içerikli olmayan akıl yürütme konusunda yapılan nöropsikolojik araştırmaları derlediği çalışmasında bu iki çeşit akıl yürütmeden sorumlu beyin bölgeleri arasında, özellikle frontal ve parietal loblar içerisinde önemli ayrışmalar olduğu sonucuna varmıştır. Örneğin medial prefrontal korteks başkasının düşünceleri hakkında fikir yürütme gibi sosyal içerikli akıl yürütmeden sorumlu iken, genel akıl yürütme becerisi lateral prefrontal korteks ile ilişkilidir.

Mitchell ve diğerleri de (2002: 15239) insanlara ve nesnelere atfedilen özelliklerin farklılaşması varsayımından yola çıkarak diğer insanların beyindeki temsilinin objelerin temsilinden farklılaştığını ve bunun da beyin görüntüleme çalışmalarında takip edilebileceğini ileri sürmüştür. Bu araştırmacılar bir çalışmada isim-sıfat çiftleri sundukları katılımcılardan bu çiftlerin uyumlu olup olmadığına karar vermelerini istemiştir. İsimlerden bazıları insan ismiyken bazıları meyve veya kıyafet türleri gibi cansız varlıkların isimleri olarak seçilmiştir. Bu semantik karar verme görevi esnasında fMRI ile beyin aktivasyonları görüntülenen katılımcıların insan ismine tepki verirken cansız varlık isimlerine tepki verdiği duruma göre medial prefrontal korteks, superior temporal korteks, fusiform gyrus gibi beyin bölgelerinin daha fazla aktive olduğu görülmüştür. Meyve ve kıyafet isimlerine verilen nöral tepkiler arasında ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Mitchell ve diğerlerinin bu çalışmasında önemi ortaya çıkan fusiform gyrus bölgesi genel olarak yüz tespiti ve tanınmasıyla ilişkilendirilmektedir. Örneğin yukarıda sözü edilen Singer ve diğerlerinin (2004: 655) deneyinde amygdalanın yanı sıra fusiform gyrus bölgesinde de normalden daha fazla kan akışı gözlenmiştir. Sosyal etkileşimler içerisinde bir fayda veya zarar kaynağı olan insanlara ait yüzlerin tanınması bir zorunluluk olduğu için bu bölgedeki aktivasyon artışı araştırmacılar tarafından doğal karşılanmaktadır. Yapılan pek çok çalışma sosyal etkileşim içerisindeki en önemli uyaran kaynaklarından olan insan yüzüne karşı duyarlı olan bu yapının (fusiform gyrus) varlığına

işaret etmektedir (Pizzagalli v.d., 2002: 674; Schwarzlose v.d., 2005: 11057). Evrimsel olarak bakıldığında da sosyal uyaranlara yoğun şekilde maruz kalmanın yüzleri tanımaya yönelik doğal bir eğilimi ve anatomik değişimleri de beraberinde getirmesi kaçınılmazdır.

3.1.2. Ayna Nöronlar

İnsanların sosyal bir çerçevede düşündüğü fikrine yönelik önemli bir destek de ayna nöronların keşfi ile gelmiştir. Ramachandran'a (2011: 118) göre "DNA'nın keşfinin biyoloji biliminde yeni bir sayfa açması" gibi, ayna nöronların keşfi de insan psikolojisi ve zihnini anlamlandırmada oldukça kritik bir role sahiptir. Ayna nöronlar, makak maymunlarının çeşitli eylemleri yaptıkları sırada aktive olan beyin bölgeleri incelenirken, araştırmacının kendisinin yaptığı bir eylemi izleyen maymundaki tıpkı o eylemi kendisi gerçekleştiriyormuş gibi aynı bölgenin aktive olduğunun fark edilmesi sonucu keşfedilmiştir (Di Pellegrino v.d., 1992: 177). Frontal lob içerisinde premotor bölgede bulunan ayna nöronları keşfi ile birlikte sosyal etki, sosyal öğrenme, taklit gibi gelişmiş canlılara özgü pek çok yeteneğin işleyiş mekanizması aydınlatılmaya başlanmıştır.

Ayna nöronlar üzerinde yürütülen ve manyetik uyarım (TMS) kullanılarak beyindeki işleyişin incelendiği çeşitli çalışmalarda, maymunlardakiyle büyük oranda benzerlik gösterse de insanlardaki ayna nöron aktivasyonunun birtakım farklı özellikler taşıdığı (örneğin herhangi bir işleve hizmet etmeyen, anlamsız hareketlerin yalnızca insanlarda ayna nöron aktivasyonuna yol açtığı) gözlenmiştir (Rizzolatti ve Craighero, 2004: 174). Yani insanlar yalnızca evrimin erken basamaklarının ürünü olan esneme, yüzünü buruşturma gibi fizyolojik işlevi olan tepkileri değil, aynı zamanda insana özgü sosyal gruplaşmalar içerisinde çokça çeşitlenmiş olan ve fizyolojik bir gereksinime dayanmayan davranış kalıplarını bile "yansıtır" konuma gelmiştir. Örneğin iki insanın etkileşimini içeren farklı davranış kombinasyonları farklı deneylerde tekrarlanmış ve her seferinde aynı sonuç elde edilmiştir. Sıradan bir motor davranışı gerçekleştiren bir kişiyi görme durumunda (Ramachandran, 2011: 120-123), taklit edilme durumunda (Hunter ve v.d., 2013: 172), hatta yalnızca bakışma esnasında (Harrison, 2015: 148) bile ayna nöronlarda aktivasyon artışının gerçekleştiği görülmüştür.

Ayna nöronlar ile ilgili bölümde sözü edildiği gibi beyinde bulunan motor sistem kişinin kendi eylemlerinde ve başkaları aynı eylemi gerçekleştirirken benzer tepkiler vermektedir (Blakemore ve Frith, 2003: 220-221). Bununla birlikte parietal korteksin

belirli bölümleri (özellikle inferior/aşağı parietal korteks) başkalarının eylemlerinde kişinin kendi eylemlerinden farklı düzeyde uyarılarak benlik ile başkaları arasındaki algısal sınırı çizmede önemli bir rol oynamaktadır (Ruby ve Decety, 2001: 547-548; Decety v.d., 2002: 269).

3.1.3. Niyet Çıkarımının Nöral Temelleri

Zihin kuramı (Bkz. Bölüm 3.3) testleri kullanılarak da niyet ve inançlara ilişkin çıkarımda bulunabilmenin nöroanatomik temelleri incelenmiştir. Nöroanatomik çalışmalar zihin kuramının frontal ve temporal lobların belirli bölümleri başta olmak üzere spesifik beyin bölgeleri ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermiştir (Gallagher ve Frith, 2003: 78-79). Gallagher ve diğerleri (2000: 16) fMRI kullanarak farklı zihin kuramı testlerinde beynin verdiği tepkileri incelemiş ve medial prefrontal korteksin zihin kuramı içeren materyallerde (öykü ve karikatür) aktive olup da zihin kuramı içermeyen materyallerde aktive olmayan tek beyin bölgesi olduğunu göstermiştir.

Diğer insanların niyetlerine ilişkin çıkarım yapabilme yetisinin zihinde oldukça yerleşik bulunduğu ve insana özgü bir yeti olduğu görüntüleme tekniği kullanılan çalışmalarda açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Brunet ve diğerleri (2000: 163) bir deneyde katılımcılar metin içermeyen çeşitli karikatürleri yorumlarken onların PET tarama görüntülerini edinmiştir. Bir koşuldaki katılımcılar çeşitli objelere ait temel özelliklerden yola çıkarak objenin hareketindeki değişimleri yorumladıkları “fiziksel” koşulda bulunurken diğer koşuldaki katılımcılar karikatürdeki insanların niyetleri hakkında çıkarımda buldukları “sosyal” koşulda yer almıştır. Sosyal koşulda yer alan katılımcıların PET taramalarında temporal ve (daha yoğun olmak üzere) prefrontal bölgelerde önemli bir aktivasyon artışı gözlenmiştir.

Sosyal düşünmenin beyindeki izleri benlik-başkaları ayrımı üzerinden de incelenebilmektedir. Vokeley ve diğerleri (2001: 175) MRI görüntüleme tekniği kullanarak kişilerin kendi bakış açıları üzerinden düşünmeleri ile başka insanların bakış açıları üzerinden düşünmeleri durumunu karşılaştırmış ve bu ikisinin tamamen olmasa da kısmen farklı beyin bölgelerinde aktivasyona yol açtığını göstermiştir. Yine bu çalışmada başkalarının perspektifinden bir hikâyeyi değerlendirmeye dayalı koşulda anterior cingulate cortexte aktivasyon artışı gözlenmiştir. Benlik ile başkaları arasındaki zihinsel sınırın bulanıklaşabildiğinin gösterildiği deneysel çalışmalar olsa da (Daprati v.d., 1997:

78-79; Wegner ve Wheatley, 1999: 487-489; Frith v.d., 2000: 1783-1785) genel olarak insanlar sosyal gerçekliği algılama ve açıklama konusunda oldukça başarılıdırlar (Blakemore ve Frith, 2003: 220-221; Braunitzer ve Tari, basımda).

Bu sayılanlar dışında bazı anatomik özellikler de insanın sosyal bağlamdaki paydaşlarının düşünceleri hakkında fikir yürütebilmesini sağlayacak şekilde evrimleşmiştir. Örneğin yalnızca insanlarda bulunan göz akı bireylerin birbirilerinin hangi doğrultuda hangi objeye baktıklarını anlamalarına; bunun sonucu olarak da işbirliğine dayalı bir ilişkiye girmelerine olanak tanımaktadır (Tomasello, 2014).

3.1.4. Sosyal Dışlanma Deneyimi

Sosyal bağlamın zihin üzerinde yarattığı etki sosyal uyaranların bir ihtiyaç olmasıyla da ilişkilidir. Sosyal etkileşim ihtiyacı insan beyninde temel fizyolojik ihtiyaçların yarattığı gerilim etkisini yaratmakta, sosyal etkileşimin olumlu şekilde gerçekleşmesi ise tıpkı başarılı şekilde giderilen bir fizyolojik ihtiyacın ardından organizmanın olumlu geri bildirim vermesi gibi ödüle ilişkin mekanizmaların çalışmasını sağlamaktadır (Masterman ve Cummings, 1997; Ito v.d., 2002; Braunitzer ve Tari, basımda). Dolayısıyla sosyal etkileşim süreçlerinde yaşanan rutin durumların da olağandışı durumların da izlerini beyinde takip etmek mümkündür. Örneğin bir grup içerisinde çoğunluğa benzer fikirlere sahip olmakla grubun çoğunluğundan farklı düşünmek farklı düzeylerde nöral aktivasyona sebep olmakta (Schnuerch ve Gibbons, 2015: 5), grubun farklı üyeleri arasındaki davranış senkronizasyonunun beyindeki izleri de EEG görüntülemesi kullanılarak takip edilebilmektedir (Tognoli v.d., 2007: 8192).

Sosyal bağlamın bir parçası olmak, bir grup içerisinde yer almak ve yakın ilişkiler kurmak bazı evrimsel ve sosyal psikolojik yaklaşımlara göre ölüm korkusuna karşı bir tampon görevi görmektedir. Tersinden bakıldığında da ayrılığa ilişkin ipuçları ölüm korkusunu belirgin hale getirmektedir, denebilir (Mikulincer v.d., 2003: 20; Greenberg ve Arndt, 2011: 409). Harlow ve Zimmermann'ın (1958: 502) şempanze yavrularıyla yaptığı “besleyici ama donuk ve sert” ve “besleyici olmayan ama yumuşak ve sıcak” anne çalışmaları sosyal bağlanımın fizyolojik kaygıların bile ötesine geçebildiğini göstermiştir.

Elbette sosyal bağlamdan koparılmanın ya da saygınlığı yitirmenin yarattığı duygusal tahribat, psikoloji bilimi ortaya çıkmadan önce de insanlar tarafından bilinmekteydi. Örneğin 17. yüzyılda John Locke (1690: 71) “uygunsuz davranış

neticesinde” diğer insanlara karşı hissedilen suçluluk ve mahcubiyet karışımı bir duygu olarak utanç kavramından söz etmişti. Benzer şekilde uzun Orta Çağ boyunca (hatta bazı yerlerde bugün bile) tecrit cezası ölüm cezasının alternatifi olarak kullanıldığı görölmektedir (Lieberman, 2013). 21. yüzyılda ise sosyal acı ve sosyal dışlanma gibi konuları laboratuvar ortamında davranışsal ya da beyin görüntülemeye dayalı tekniklerle inceleme imkânı bulunmaktadır.

Eisenberger ve Lieberman sosyal acıyı “sosyal bir ilişkinin zedelenmesi, kaybedilmesi ya da tehdit altında olması durumlarında hissedilen mağduriyet/mahrumiyet duygusu” olarak tanımlamıştır. Beyin görüntüleme teknikleri sosyal ve fiziksel acının ortak nöral temellere sahip olduğunu göstermektedir Örneğin anterior cingulate cortex hem sosyal hem de fiziksel acı durumunda yoğun şekilde aktive olmaktadır. (Eisenberger ve Lieberman, 2004: 294-297).

Bonenberger ve diğerleri (2015: 2522) de insanlarda “sosyal acıya” yol ačan sosyal dışlanma durumların fiziksel acıya yol ačan durumlarla benzer bir fizyolojik gelişim sergilediğini ve bu iki acı tipinin ortak bir genetik temele sahip olduğunu göstermiştir. Fiziksel acı ve sosyal acı benzer alıcı hücreler üzerindeki benzer polimorfizm türünden köken almaktadır. Ayrıca aynı araştırmacılar yukarıda sözü edilen anterior cingulate cortex bölgesi başta olmak üzere bir dizi spesifik beyin bölgesinde de sosyal dışlanma ile sosyal kabul edilme durumlarında birbirinden farklı düzeyde aktivasyonlar gözlemlenmişlerdir.

Williams ve diğerleri (2000; akt. Lieberman, 2013: 56) sosyal dışlanma fenomenini önce deney ortamında davranışsal olarak incelemiş, sonra ise fMRI tekniği ile katılımcıların beyin aktivasyonlarını incelemiş, bu çalışmalar neticesinde *cyberball paradigması* doğmuştur. Cyberball deneylerinde bilgisayar başına oturtulan katılımcılardan kendileri dışındaki iki katılımcıyla birbirilerine sırayla top atacakları bir oyunu oynamaları istenmekte, bu kendi aralarında top dolaştırma eylemleri esnasında beyindeki faaliyetlerin inceleneceği söylenmektedir. Aslında katılımcı dışındaki iki karakter gerçek değil sanal karakterlerdir ve o sanal karakterlerin top atma eylemleri önceden programlanmıştır. Katılımcı sanal karakterlerle birbirine sırayla top atmaya başladıktan bir süre sonra (önceden programlandığı üzere) sanal karakterler katılımcıya top atmayı bırakmakta ve topu birbirilerine atmaya başlamaktadırlar (Williams ve Jarvis,

2006: 175). Bu deneyler sonucunda katılımcının kendisinden duygularıyla ilgili olarak alınan ve tahmin edileceği üzere genelde üzüntü ve kızgınlık içeren öz bildirimler haricinde beyin görüntüleme teknikleri ile elde edilen bulgular da incelenmiş ve fiziksel acının algılanmasında önemli rolü olan ve yukarıda sıkça sözü edilen anterior cingulate cortexin bu deneydeki sosyal dışlanma durumunda da yoğun şekilde aktive olduğu görülmüştür (Eisenberger v.d., 2003: 291; Eisenberger ve Lieberman, 2004: 113).

Laboratuvar ortamında sosyal dışlanmaya maruz bırakılan bireyler sosyal kabule maruz bırakılan bireylere göre daha yüksek düzeyde stres yaşamakta ve özsaygılarında daha şiddetli düşüşler gerçekleşmektedir (Bäck v.d., 2015: 6). Dahası insanların sosyal dışlanmaya dönük bu duyarlılıkları yalnızca kendilerini kapsamamaktadır. Van Doorne ve diğerleri (2015) insanların başkalarının yaşadığı sosyal dışlanma durumuna karşı da oldukça duyarlı olduklarını ve yalnızca bir fotoğrafa bakarak bile fotoğraftaki kişinin dışlanmış ya da kabul edilmiş olduğu hakkında doğruluk oranı yüksek çıkarımlarda bulunabildiklerini göstermiştir.

Sosyal dışlanma *vücut bulmuş biliş* (embodied cognition) çalışmaları kapsamında da ele alınmış, sosyal bir etkileşimde bulunma veya herhangi bir etkileşimden dışlanma gibi faktörlerin bireylerin fizyolojik duyularını (sıcaklık-soğukluk) etkileyebileceği görülmüştür. Örneğin sosyal dışlanma anıları hatırlatılan bireyler deney sırasında içerisinde buldukları odanın sıcaklığını görece düşük tahmin etmişlerdir. Benzer şekilde laboratuvarında sosyal dışlanmaya maruz bırakılan denekler kontrol grubundaki deneklere göre bir dizi gıda maddesi arasından sıcak olanları daha çok tercih etmiştir (Zhong ve Leonardelli, 2008: 840).

3.2.SOSYAL DÜŞÜNME İLE İLGİLİ BOZUKLUKLAR

Beynin sosyal bir işleyişe sahip olması; hasar, oksijensizlik, genetik bozukluk vs. çeşitli nedenlerden kaynaklanan bazı sorunların sonucunda yalnızca sosyalliğin zedelendiği durumlar doğurabilmektedir. Hatta şiddetli psikopatolojilere gerek kalmadan göz hareketindeki basit anatomik kusurlar bile sosyal etkileşimin bozulması için yeterli olabilmektedir (Strasser v.d., 2015). Gündelik sağlıklı düşünme pratiklerinde sosyalliğin ve sosyal etkinin önemi, yukarıdaki gibi bazı nedenlerden ötürü sosyal düşünceyi bozan psikopatolojilerde belirgin şekilde görülmektedir.

1973 yılında ABD’de gerçekleştirilen bir anket çalışmasında en büyük korkusu topluluk önünde konuşmak olan insanların, en büyük korkusu ölüm olan insanlardan sayıca iki kat daha fazla olduğu gibi ilginç bir bulguya ulaşılmıştır (Lieberman, 2013: 39). Topluluk önünde konuşmak pek çok kişiye ait ortak bir kaygı kaynağı olsa da sosyal fobi (güncel adlandırmayla sosyal kaygı bozukluğu) bu kaygının çok daha yoğun bir halidir ve bireyin günlük işlevselliğini ciddi şekilde etkilemektedir (DSM-V). Sosyal fobiye sahip bireyler sosyal çevreden gelen uyaranlara (bakış, yorum, jest, mimik, vs.) karşı aşırı bir duyarlılık haline sahiplerdir. Hackmann v.d. (1998) sosyal fobiklerin sosyal uyaranları olumsuz olarak değerlendirme eğiliminin de ötesinde, bu kişilerin yoğun fobik dönemlerinde gözlemci konumuna geçerek kendilerini dışarıdan izleme eğilimine sahip olduklarını deneysel olarak kanıtlamıştır. Yani bu kişiler sosyal ipuçlarının yarattığı baskıyı hem içerik olarak hem de algısal deneyim olarak yanlış simüle etmektedirler.

Sosyal ilişkilerde ve sosyal uyaranlara olan ilgide radikal bir bozulmanın en çarpıcı şekilde görüldüğü rahatsızlıklardan biri otizmdir. Premack ve Woodruff’ın (1978) zihin kuramı kavramını ortaya atmasının (Bkz. Bölüm 3.3) ardından Baron-Cohen ve diğerleri (1985) da zihin kuramının sosyal konulardaki kalıcı bozukluklarla karakterize olan otizm ile bağlantısına işaret etmiştir. Otizmlili bireyler, herhangi bir zekâ geriliği emaresi olmaksızın, diğer insanların inanç, düşünce gibi zihinsel durumlarını kavrayamamakta, sosyal uyaranlara nötr fiziksel uyaranmışlarcasına kayıtsız kalmaktadırlar (Baron-Cohen v.d., 1985: 42). Otizmin tersine “aşırı sosyallik” ile karakterize bir bozukluk olan Williams sendromuna sahip bireylerde ise yüz gibi sosyal ipuçlarına normalden fazla dikkat etme, tanıdık-yabancı farkını yeterince gözetmeden insanlarla hemen yakınlaşma çabası, çok sık göz teması ve fiziksel temas kurma davranışları gibi anomaliler dikkat çekmektedir (Jones v.d., 2000; Järvinen-Pasley v.d., 2010; Cole-Fletcher, 2014). Farklı kaynaklara ve sonuçlara sahip olsalar da gerek otizmin gerek Williams sendromunun sosyal ipuçlarını değerlendirmedeki problemlerle ilişkili olduğu açıktır.

İnsanlar gündelik hayatta sıklıkla davranış, tutum, eylem ve eylemsizliklerin nedeni hakkında niyete dayalı çıkarımlarda bulunmaktadır (Einhorn ve Hogarth, 1986: 16; McClure, 1998: 14; ayrıca bkz. Bölüm 3.1.3). Bununla birlikte niyetin olup olmadığının kavranabilmesindeki güçlük yalnızca otizm gibi bozukluklarda ortaya çıkmamaktadır. Basit deneysel manipülasyonlarla sağlıklı yetişkinlerin kendilerine ait

niyetlilik algıları bile manipüle edilebilmektedir. Örneğin Wegner ve Wheatley (1999: 487-489) gerçekleştirdikleri bir deneyde katılımcıların, düşünceleri ile (esasinda araştırmacının neden olduğu) eylemleri arasında nedensel bir ilişki kurmalarını sağlayarak bu eylemleri niyetli olarak gerçekleştirdiklerini düşünmelerine yol açmıştır. Yani sosyal çevrede gerçekleşen eylemlerin kaynağı hakkında sağlıklı insanlar da yanılabilirlerdir.

Bireyin kendisini sosyal bir fail olarak algılaması gelişim sürecinde oldukça kritik bir role sahiptir. Çeşitli psikopatolojilerde (örn. işitsel halüsinasyon) benlik-başkaları ayırımı bulanıklaşabilir ve kişi kendi zihninden kaynaklanan uyaranları başkalarından geliyormuş gibi algılayabilir (Braunitzer ve Tari, basımda). Bu tip psikopatolojilere bir başka örnek de “anosognozi” adlı rahatsızlığın özel bir formudur. Anosognozi beyninin sağ yarıküresi ve bununla bağlantılı olarak vücudunun sol tarafı felç olan hastalardan bazılarında felçli olduğunu inkâr etme durumuyla karakterize olan bir rahatsızlıktır (Cutting, 1978). Bu hastaların bir kısmı ilginç şekilde yalnızca kendi felçlerini değil, kolunu bir nedenden ötürü hareket ettiremeyen başka hastaların felçli olma durumunu da inkâr etmektedir. Ramachandran’a (2011: 122-123) göre bu problemin temelinde, bir topluluktaki bireyleri bir “sanal gerçeklik simülasyonunda” birbirine bağlayan ayna nöronların hasar görmesi yatmaktadır. Sosyal gerçekliğin zihin tarafından çarpıtıldığı bu gibi örnekler zihnin gündelik sağlıklı işleyişinde sosyal düşünmenin ne kadar kritik bir rol üstlendiğini göstermektedir.

3.3.ZİHİN KURAMI

Yukarıda sözü edilen sosyal düşünmeye ilişkin bozuklukların bazıları, sağlıklı işleyen insan zihnine ilişkin önemli bir yetiyi gözler önüne sermektedir: Başkalarının ne düşündüğünü kavrayabilmek. İnsanlar gözlemedikleri eylemleri algısal uzamdaki rastgele değişiklikler olarak değil niyetli hareketler olarak değerlendirmektedirler (Tomasello, 1996: 323; Cushman, Young ve Hauser, 2006: 1084; Cushman, 2008: 354; Guglielmo v.d., 2009: 451) (Örneğin bir kapı açma davranışını “el kapı tokmağına gitti ve tokmağı çevirdi” yerine “içeri girmek için kapıyı açtı” şeklinde yorumlarız.). Sağlıklı bir sosyal etkileşim, iki tarafın da kendisinin karşı taraf tarafından anlaşıldığını düşünmesiyle, yani iki tarafın da karşı tarafın niyet sahibi bir özne olduğunu kabul etmesiyle gerçekleşebilmektedir. Bir durumu başkasının perspektifinden inceleyebilmek

(perspective taking) insanlara özgü önemli bir yetidir ve (bazen bilinçli şekilde gerçekleşirse de) günlük davranışlarımızın pek çoğunun temelini oluşturmaktadır (Strasser v.d., 2015).

Premack ve Woodruff'a (1978: 515) göre bireylerin başka bireylerin zihinsel yaşantılara sahip olduğu yönündeki inanç ve kavrayışları *zihin kuramı* olarak adlandırılmaktadır. Zihin kuramı temel olarak diğer bireylerin zihinsel temsillere sahip olduğuna dair çıkarımda bulunma yetisidir. Bu yetinin karmaşık sosyal ilişki ağlarının bir sonucu olarak şekillendiği düşünülmektedir. Pek çok araştırmacı bu ağların yalnızca başka bireylerin zihinsel durumları hakkında çıkarımda bulunmayı değil, daha genel anlamıyla zihnin sosyal şekilde yapılanmasını sağladığını düşünmektedir (Tomasello ve Rakoczy, 2003: 142; Call ve Tomasello, 2008: 191). Hatta Dunbar'a (2003: 169) göre bu konuda sosyal biliş ile zihin kuramının aynı olguyu ifade ettiği şeklinde yaygın bir görüş bulunmaktadır.

Zihin kuramı birinin göz hareketlerini takip ederek nereye baktığı hakkında çıkarımda bulunmaktan, birinin eylemlerine bakarak onun bilgisi, inancı veya niyeti hakkında çıkarımda bulunmaya kadar çok geniş bir yelpazedeki yetenekleri kapsamaktadır (Emery ve Clayton, 2009: 88-93). Zihin kuramının tüm bu farklı veçheleri üzerinde Premack ve Tomasello gibi araştırmacıların öncülük ettiği karşılaştırmalı çalışmalar yapılmış ve tartışmalar genellikle bu yetilerin insana özgü olup olmadığı konusu üzerine yapılmıştır.

Premack ve Woodruff (1978: 525) şempanzelerde zihin kuramı yeteneğinin var olduğunu ileri sürmektedirler. Diğer yandan bu araştırmacılara göre zihin kuramını “var” ya da “yok” şeklinde sınıflandırmak yerine biyolojik evrimin bir neticesi olarak canlılar arasında düzeyleri farklılaşan bir fenomen olarak ele almak yararlı olacaktır. Daha yakın dönemde bu konuya ilişkin deneysel bulguları derleyen ve bunları bir bütünlük içinde değerlendiren Call ve Tomasello (2008: 191) gibi araştırmacılar da zihin kuramının kategorik olarak varlığı ya da yokluğunu tartışmanın yetersizliğine değinmişlerdir. Gerçekten de şempanze gibi primatlarda jest kullanımı, hile yaparak başka bir bireyi manipüle etme gibi zihin kuramının işareti sayılabilecek yeteneklere rastlanmaktadır (Tomasello, 2014). Ayrıca gelişmiş bir frontal lob zihin kuramı geliştirme yetisinin önkoşullarındandır ve primatlar da diğer canlı türleri içinde en gelişkin frontal loba sahip

canlı grubu olması bakımından bu zihin kuramı yeteneği geliştirmeye yatkın bir anatomiye sahiptir (Dunbar, 2003: 165).

Zihin kuramı ile ilgili bir başka teorik tartışma bir kavram olarak zihin kuramının varlığıyla ilgilidir. Buna göre zihin kuramının, fiziksel ipuçların yorumlanması işleminin sosyal alandaki uzantısı olduğuna ilişkin bir görüş bulunmaktadır. Kuhlmeier ve diğerleri (2003: 406) bu gibi eleştirileri dikkate alarak bir deney tasarlamıştır. 5 ve 12 aylık bebekler üçgen ve kare şeklindeki iki cismin çember şeklindeki bir başka cismin hareketine yardım ettiği veya hareketi engellemeye çalıştığı bir animasyon izlemişlerdir. 12 aylık bebeklerin kare, üçgen, çember gibi sembollerin niyetli etkileşime girdiği bir animasyonu kavrayabildiği görülmüştür. Yukarıda sözü edilen eleştiri bağlamında deneyin dikkat çeken bulgusu ise şudur: Aynı bebekler bu sembollerin farklı görsel ipuçları içeren başka bir bağlamda gerçekleşecek davranışları hakkında bile doğru tahminde bulunabilmektedir. Yani henüz bir yaşını doldurmuş bebekler fiziksel uyarlardan bağımsız olarak sosyal uyarılara ilişkin çıkarımda bulunabilmektedir.

Zihin kuramı yetisi geliştirmede evrimsel süreçteki zorunluluklar asıl öneme sahip olmakla birlikte sosyal kontekste aşına olma durumunun önemi de göz ardı edilmemelidir. Örneğin çeşitli zihin kuramı becerisi testlerinde insanlarla uzun zaman geçirmiş olan (dolayısıyla insanların istek ve inançlarını belirtme biçimlerine görece daha aşına olan) evcil köpeklerin maymunlardan daha yüksek performans sergiledikleri görülmüştür (Emery ve Clayton, 2009: 103). Bu bulgu, zihin kuramı performansı bakımından insanların üstün olduğu ya da diğer canlı türlerinin (hatta primatların bile) zihin kuramı yetisine sahip olmadığı şeklindeki savların sosyal kontekste aşına olup olmama durumunu gözden kaçırmış olabileceğini düşündürmektedir. Emery ve Clayton'a (2009: 104) göre başlıca primat türlerinin bile çoğu zaman zihin kuramı (ve genel olarak sosyal biliş) testlerinde başarısız olmasının temel nedeni bu testlerin insanlara özgü uyaran ve ipuçlarına dayanmasıdır.

İnsan bilişinin sosyal şekilde yapılanmış olması insanların çevrelerindeki canlı/cansız dünya ile ilişkilerinde de kendisini göstermektedir. Caporael ve diğerleri (1989: 694) yaş, eğitim düzeyi vs. fark etmeksizin cansız varlıklara insana özgü özellikler atfetme eğiliminde olduğumuzu, bu eğilimin özellikle bilişsel sistemimizin “fabrika ayarı” olarak bulunduğunu ileri sürmektedir. Örneğin insanlar modern çağın en ileri

gereçleri olan teknolojik aygıtlarda bile insana özgü nitelikler yakalama çabasındadırlar ve bu gibi antropomorfik özellikler atfedilmiş aygıtları antropomorfik özelliklerin atfedilmediği aygıtlara göre daha güvenli ve kullanışlı bulmaktadırlar (Waytz v.d., 2014: 115). Dahası insanların bu tip teknolojik aygıtlara insani özellikler atfetmesi o varlığın fiziksel görünümünden çok ona atfedilen duygu ve düşünce gibi “zihinsel özellikleri” ile ilintilidir.

Kimi araştırmacılar zihin kuramını insanlara özgü olmakla birlikte insan topluluklarında da grup içi farklılıklar gösteren bir yeti olarak ele almaktadır. Ağırlıklı olarak “yaş” değişkeni bu tip çalışmalarda ele alınmış ve pek çok çalışmada artan yaşa bağlı olarak zihin kuramı yetisinde bozulmalar olduğu görülmüştür (Phillips v.d., 2002: 529; Sullivan ve Ruffman, 2004: 7; Duval v.d., 2011: 635). Zihin kuramının yaş değişkeniyle esas ilintisi ise gelişimsel süreçteki otizm gibi birtakım bozukluklar hariç 4 yaş civarında hızlı bir şekilde ortaya çıkmasıdır (Wellman v.d., 2001: 662). 3-4 yaş civarı gerçekleşen bu değişimle birlikte bireyler artık kendilerini sosyal normların aktif bir parçası ve uygulayıcısı olarak görmeye başlamaktadırlar.

Zihin kuramı 4 yaş civarı oluşmaya başlasa da henüz birkaç aylık olan bebeklerde bile diğer insanların “amaçlı eylemlerine” yönelik bir “sosyal dikkat” oluşmakta; dahası bu sosyal dikkat ileride ortaya çıkacak olan zihin kuramı performansının düzeyini de yordamaktadır (Wellman v.d., 2004: 285; Brink v.d., 2015: 734). 9 aylık bebeklerde başkalarını sosyal failer (agent) olarak değerlendirebilmenin ve benlik-başkaları ayırımını yapabilmenin izlerine rastlanmaktadır (Gergely, 2002; akt., Braunitzer ve Tari, basımda). 18 aylık bebekler, bir eylemi (örn. bir cisimi bir yerden alıp başka bir yere götürmek) gerçekleştirmeye çalışan kişiyi gördüklerinde, kişi başarısız olsa bile niyetini anlayarak yarım bıraktığı eylemi tamamlamaya çalışabilmektedir (Meltzoff, 1995: 842-845). Meltzoff ve diğerlerinin deneyinde bebeğin bu reaksiyonunun mekanik olup olmadığını ve bebeğin insan niyetliliğini kavrayıp kavrayamadığını anlamak amacıyla, ilk aşamada insanların gerçekleştirdiği eylemler ikinci aşamada bu deney için tasarlanan robotlara yaptırılmıştır. Robotların başarısız olduğu eylemde bebeklerin müdahale ederek eylemi tamamlama girişimleri insan koşuluna göre çok daha düşük olmuştur.

Diğer insanların niyetlerine ilişkin çıkarım yapabilme yetisinin zihinde oldukça yerleşik bulunduğu ve insana özgü bir yeti olduğu görüntüleme tekniği kullanılan

çalışmalarda da açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin Brunet ve diğerleri (2000: 163) bir deneyde katılımcılar metin içermeyen çeşitli karikatürleri yorumlarken onların PET tarama görüntülerini edinmiştir. Bir koşuldaki katılımcılar çeşitli objelere ait temel özelliklerden yola çıkarak objenin hareketindeki değişimleri yorumladıkları “fiziksel” koşulda bulunurken diğer koşuldaki katılımcılar karikatürdeki insanların niyetleri hakkında çıkarımda buldukları “sosyal” koşulda yer almıştır. Sosyal koşulda yer alan katılımcıların PET taramalarında temporal ve (daha yoğun olmak üzere) prefrontal bölgelerde önemli bir aktivasyon artışı gözlenmiştir.

3.4.KATMANLI DÜŞÜNME

Yukarıda zihin kuramı kavramı etrafında detaylandırıldığı şekliyle başka kişilerin niyet, düşünce ve inançları hakkında fikir yürütebilmemizi sağlayan katmanlı düşünebilme yetisi (recursion) insan bilişini hayvan bilişinden ayıran başat faktörlerdendir (Corballis, 2007: 575). “Düşünmek” tek başına bir eylemken, “Ali’nin bildiğini düşünüyorum.” cümlesini kurmak bir katman yukarı çıkabilmeyi gerektirir. “Ali bildiğini düşündüğümü biliyor.” cümlesi ise zihni biraz daha yorsa da insanların kurmakta fazla zorlanmayacağı bir zincirdir. René Descartes, “Düşünüyorum, öyleyse varım.” olarak tercüme edilebilecek retoriği ile insan düşüncesinin katmanlı doğasına dair felsefe tarihindeki ilk örneklerden birini (düşündüğünü düşünmek) sunmuştur (Corballis, 2011: 1).

Matematik kökenli bir çalışma alanı olduğundan teorik olarak sonsuz katmanlı bir düşünme zinciri oluşturmak mümkün olsa da insan zihninin kapasitesi böylesine uzun bir zinciri olanaksız kılmaktadır (Corballis, 2011: 6). Örneğin Kinderman ve diğerleri (1998, akt. Dunbar, 2003: 170), Cargile (1970) gibi araştırmacılar yetişkin ve sağlıklı insanların, çalışma belleği kapasitesinin sınırlılığından da ötürü, dördüncü (kimi zaman beşinci) katmana kadar zihinsel temsiller kurma yetisine sahip olduklarını belirtmiştir.

Penn ve diğerleri (2008) insan düşünmesini farklı kılan önemli özelliklerden biri olarak çok katmanlı düşünebilmeyi göstermiştir. Bu yeti zihinde zamansal yolculuk yapmamızı ve başka insanların zihinsel durumları hakkında çıkarımlarda bulunmamızı olanaklı kılmaktadır. Pek çok araştırmacı katmanlı düşünmenin karmaşık sosyal ilişkiler ağının doğal bir getirisi olduğunu düşünmekte (Evans ve Zarate, 2004; Shettleworth, 2010; Tomasello, 2014), bazıları da (Dunbar, 2003; Corballis, 2007: 571) artan ve

karmaşıklaşan sosyal ilişkiler nedeniyle beynin hacmen büyümesinin katmanlı düşünme üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Bir canlı grubundaki bir bireyin kendisi dışındaki bireyler arasında gerçekleşen etkileşimleri ve hiyerarşik ilişkileri analiz ederek anlamlandırması ödül-ceza mekanizmalarının ötesine geçerek sosyal düşünmeye ilişkin genel bir zihinsel örüntü oluşturmasını gerektirmektedir. Bu örüntünün, sınırları belirli bir “modül” mü, yoksa evrimsel adaptasyonun sonucu olarak ortaya çıkan bir “yan-ürün” mü olduğu ile ilgili tartışmalar sürse de (Cosmides, 1989; Evans ve Zarate, 2004; Pinker, 2005) araştırmacılar sosyal düşünme yönünde doğal bir eğilimin zihni domine ettiği konusunda hemfikirdir.

Katmanlı düşünme dil, din, kültür gibi insan topluluklarına özgü birçok sistemin ortaya çıkışına zemin oluşturan bir yetenek olarak ele alınmaktadır (Boyd ve Richerson, 1985: 36; Hauser v.d., 2002; Dunbar, 2003; Devaine v.d., 2014: 1-2; Yáñez, 2015: 175). Örneğin kültür bireyin alışkanlık haline getirdiği, bunun yanı sıra grubun diğer üyelerinin de açık veya örtük onayını kazanmış olan davranış vb. örüntüler yelpazesini kapsamaktadır (Boyd ve Richerson, 1985: 36). Dolayısıyla içinde yaşadığı kültürün farkında olan bir birey, aynı kültürün diğer insanlarca da ayırdına varıldığını bilmek durumundadır. Kültürün bir alt alanı olan ahlâk anlayışı da Humphrey’ye (1976: 313) göre insanlarda sosyal yapıya uyma çabalarının bir sonucu olarak zaman içinde evrilerek ortaya çıkmıştır.

Benzer bir durum din ve inanç sistemleri için de geçerlidir. Dinî öğeler, o dini paylaşan insanların zihinlerinde ortak temsillere sahiptir (Assmann ve Czaplicka, 1995: 129). Dunbar’a (2003: 178) göre dinler bireylerin, kendileriyle birlikte diğer bireylerin de kendi niyet ve isteklerinin farkında olabilen bir yaratıcı fikrine olan inancı hakkında fikir yürütmeye olanak tanımaları bakımından dördüncü katmana kadar zihinsel temsiller kurmaya olanak tanımaktadır. (“Tanrı’nın diğer insanların ona *inandığını* benim *bildiğimi* *bildiğini biliyorum*” gibi). Esasında psikolojik bir kavram olarak katmanlı düşünme fikri ortaya çıkmadan çok önce, 19. yüzyıl sosyolojisinde de, ahlak ve din gibi kurumlar Durkheim ekolü tarafından dağınık insan yığınlarını sosyal bir birlik haline getirme işlevleri bakımından ele alınmışlardır (Haidt, 2011: 271).

4. SOSYAL UYARANLARA DUYARLILIK

İnsanların sosyal düşünme konusunda bu denli uzmanlaşmış olmaları olumlu veya olumsuz çıktıları olan belirli yatkınlıkları da beraberinde getirmektedir. Bu yatkınlıklardan biri insanların gündelik hayatın akışı içerisinde fiziksel-nötr uyaranlarla karşılaştırıldığında sosyal uyaranlara karşı daha duyarlı olmalarıdır. Bu duyarlılık insanlar arası etkileşimlerde kolaylaştırıcı bir rol oynasa da sosyal fobiye varacak düzeyde olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Dolayısıyla bireyler arasında sosyal etki altında kalma, sosyal uyaranlara duyarlılık bakımından farklılıklar söz konusudur denilebilir.

4.1. SOSYAL UYARANLARA DUYARLILIKTA KİŞİLER ARASI FARKLILIKLAR

Sosyal etkiye duyarlılığın herkeste aynı düzeyde bulunmadığı, bu konuda bireyler arası farklılıklar olabileceği çeşitli deneysel çalışmalarla gösterilmiştir. Örneğin Chartrand ve Bargh (1999: 905) perspektif alma düzeyi yüksek bireylerin (bilişsel olarak kendini başkalarının yerine koyma konusunda daha başarılı olan bireylerin) sosyal etkiye de daha açık olduklarını, ortamda birlikte buldukları diğer bireylerin motor tepkilerine daha duyarlı olduklarını bildirmiştir.

Sosyal bağlam birey üzerindeki etkisini rastgele değil, anlamlı bir bütünlük içinde göstermektedir. Yaşamkalımsal ihtiyaçların karşılanması bakımından iç grup üyeleri insanlar için daha önemli olduğundan zihinde dış grup üyelerine göre iç grup üyelerinin daha yoğun ve detaylı zihinsel temsilleri bulunmaktadır (Dunbar, 2003: 170-172). Bu durumun gerçek hayattaki yansıması da sosyal etkinin kaynağının iç grup veya dış gruptan bir üye olmasının bu etkinin düzeyini belirlemesidir. Örneğin bireylerin başkalarının yaşadığı olumsuz durumlar karşısında verdikleri tepkiler ve empati düzeyleri bu başka kişilerle olan yakınlıklarından etkilenebilmektedir. Bir deneyde hafif elektrik şoku gibi tehdit edici bir uyaran karşısında verilen tepkilerin elektrik şoku alan kişinin katılımcı ile olan yakınlığından etkilendiği gözlenmiştir. Beynin empati ile yakından ilişkili *supramarginal gyrus* gibi bölgeleri yakın bir arkadaşın zarar gördüğü durumda bir yabancıya zarar gördüğü duruma göre daha fazla uyarılmıştır (Beckes v.d., 2012: 4). Benzer şekilde başka bir deneysel çalışmada da katılımcılara verilen bir görevin sonucunda sorumluluğun bölüşülmesi bakımından, birbirine yabancı olanlarda *kendine*

hizmet eden yanlılık görülürken (olumlu sonuçları kendine, olumsuz sonuçları dışarıya atfetme) arkadaş olanlarda sorumluluğun daha adaletli bölüşüldüğü görülmüştür (Campbell v.d., 2000: 236).

Sosyal etkiye duyarlılığı gelişimsel perspektiften ele alan çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin Kaitz ve diğerlerinin bir çalışmasında (2004: 297) deney ortamında katılımcının oturmayı tercih ettiği yerin çocuklukta bağlanma düzeyiyle ilişkili olduğunu, korkulu/kaygılı bağlanmış katılımcıların güvenli bağlanmış katılımcılara göre araştırmacıya daha uzakta oturmayı tercih ettikleri görülmüştür.

Sosyal uyaranlara duyarlılık, doğrudan bu şekilde isimlendirilmiş olmasa da, benzer içeriğe sahip pek çok ölçüm aracıyla ölçülmeye çalışılmaktadır. Aşağıda bu ölçüm yöntemleriyle ilgili sunulacak olan kısa literatür taraması hem sosyal duyarlılıkta kişiler arası farklılıkların tespitine dair çeşitli bilgiler vermekte, hem de bu tezde kullanılan yöntemin seçim gerekçesi ile ilgili bir çerçeve sunmaktadır.

4.2. SOSYAL DUYARLILIĞIN ÖLÇÜMÜ

Sosyal duyarlılık, bu kavramı inceleyen araştırmacının sosyal duyarlılığı ne olarak tanımladığı ile bağlantılı olarak farklı yöntemlerle ölçülebilmektedir. Kimi araştırmacılar sosyal duyarlılığı yukarıda sözü edildiği şekliyle her bireyde çeşitli düzeylerde bulunan ve sağlıklı psikolojik yaşantının bir parçası olan bir nosyon olarak ele alırken, kimi araştırmacılar bu kavrama olumsuz anlam atfedip duyarlılığın en uç hali olan kaygı bozuklukları ve fobi bağlamında değerlendirmiştir.

Sosyal kaygı bozukluğu/sosyal fobi bir veya daha fazla sosyal alanda yoğun korku duyulması ile karakterize olan ve gündelik işlevselliği önemli ölçüde etkileyen bir kaygı bozukluğudur (DSM-V). Sosyal fobinin düzeyi, genelde kağıt kalem testlerine dayanan çeşitli sosyal kaygı envanterleriyle ölçülmektedir. Yukarıda belirtilen nedenlerden ötürü, gerek klinik bir yaklaşım olması gerek sosyal duyarlılığı kategorik olarak ele alması bakımından bu tezin hedefleriyle pek örtüşmemektedir. Bununla birlikte sosyal fobi çalışmaları gündelik hayatta bireyler arasında gözlemlenen farklılıklara da ışık tutabilmektedir. Örneğin sosyal fobikler zihinlerinde yarattıkları hayalî senaryolarda kendilerini gözlemci konumundan izlerken, sosyal fobik olmayanlar senaryolarında kendilerini alan (field) konumundan izlerler ki bu tablo sosyal kaygı bozukluğu olmayan

insanlar arasında da gözlemlenebilecek derecesel bir ayrışımıdır (Hackmann v.d., 1998: 8).

Sosyal etkiye duyarlılığın var ya da yok gibi kategoriler yerine düzeyler bakımından ele alınması gerekliliğine dair bir örnek Baron-Cohen ve diğerlerinden (1999: 11) gelmiştir. Baron-Cohen ve diğerleri *Gaf Tanıma Testi*'ni geliştirmiş ve uygulamıştır. Bu test iki veya daha fazla kişinin yer aldığı ve bu kişilerden birinin gaf yaptığı bir senaryoyu içermektedir. Katılımcılara bu senaryonun ses kaydı dinletilmekte ve senaryoyu bilişsel olarak kavrayıp kavramadıkları da kontrol edildikten sonra bir gaf yapıldığını anlayıp anlamadıkları ile ilgili sorular yöneltilmektedir. Bu testteki performans bakımından hem gelişimsel hem de bireyler arası farklılıklar gözlenmektedir. Sonuçlar yapılan gafı anlama bakımından 11 yaşındaki çocukların 7 ve 9 yaşındakilerden, 9 yaşındaki çocukların da 7 yaşındakilerden daha başarılı olduklarını göstermektedir. Yani sosyal uyarınları kavrama, değerlendirme ve tepki verme konusunda derecesel bir değişimin varlığından söz etmek mümkündür.

Zihin kuramı ölçümü amacıyla kullanılan bir başka teknik çizgi karakterlerin yer aldığı, birleştirildiğinde mantıklı bir olay örgüsü ortaya çıkan kartların katılımcılara sunulması ve bunların sıraya konmasının istenmesidir. Bu görevin bir örneğini Brüne ve diğerleri (2005: 137-140) kullanmıştır. Bu araştırmacılar sağlıklı ve şizofreni hastası katılımcılara (a) İki karakterin işbirliği yaptığı, (b) Bir karakterin diğer karakteri kandırdığı ve (c) İki karakterin işbirliği yaparak üçüncü bir karakteri kandırdığı şeklinde senaryoya sahip kartları karışık sırayla sunarak katılımcılardan bunları mantıklı bir olay örgüsü oluşturacak şekilde bir araya getirmelerini istemiştir. Ayrıca katılımcılar kart dizimi işlemini tamamladıktan sonra, kendilerine kartlardaki karakterlerin hem birinci düzey (örn. “sizce A karakteri ne yapma niyetindeydi”) hem ikinci düzey (örn. “sizce A karakteri B karakterinin ne yapmaya niyetlendiğini düşünüyordu?”) zihinsel durumları ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Sonuçlar şizofrenlerin başkalarının zihinsel durumları hakkında çıkarımda bulunma konusunda sağlıklı bireylerden daha başarısız olduğunu göstermektedir.

Gözlerden Zihin Okuma Testi (Reading the mind in the eyes test), yine Baron Cohen ve diğerleri (1997) tarafından geliştirilmiş bir testtir. Adından da anlaşılacağı üzere katılımcı bu testte kendisine sunulan bir dizi “bakış” resmine bakarak bakışın sahibinin

zihinsel durumu hakkında tahminde bulunmaktadır. Gaf Tanıma Testi'nde olduğu gibi klinik bir temele dayanmakta, otizm ve Asperger sendromlu bireyleri sağlıklı bireylerden ayırma amacı taşımaktadır. Bununla birlikte aynı araştırmacıların 2001 yılında oluşturduğu revize edilmiş versiyonu sayesinde bu ölçüm yalnızca klinik teşhis amacı taşımaktan çıkarılmış, sağlıklı bireyler arasındaki sosyal hassasiyet düzeyleri bakımından da bilgi verir konuma gelmiştir.

Kişilerarası Algı Görevi (The Interpersonal Perception Task) Costanzo ve Archer (1989) tarafından geliştirilmiş olup çeşitli etkileşim senaryoları içeren, uzunluğu 0.5-2 dakika arasında değişen 30 farklı sahne katılımcılara izletilmekte ve bu etkileşime giren karakterlerle ilgili bazı sorular yöneltilmektedir. Sorular, bir zihin kuramı testini çağrıştıracak şekilde karakterlerin motivasyonlarını, gerçek düşüncelerini doğru olarak kavrayabilmeyi gerektirmektedir. Bu bakımdan zihin kuramıyla bağlantılı olsa da yine doğrunun ve yanlışın olduğu bir performans testi niteliğindedir ve sosyal duyarlılığı derecesel olarak ölçmekten uzaktır.

Cyberball paradigması yukarıda sözü edildiği üzere sosyal dışlanmanın etkilerini test etmek için oluşturulmuştur. Bu paradigmada bilgisayar başına oturtulan katılımcılardan kendileri dışındaki iki katılımcıyla birbirilerine sırayla top atacakları bir oyunu oynamaları istenmekte, bu kendi aralarında top dolaştırma eylemleri esnasında beyindeki faaliyetlerin inceleneceği söylenmektedir. Aslında katılımcı dışındaki iki karakter gerçek değil sanal karakterlerdir ve o sanal karakterlerin top atma eylemleri önceden programlanmıştır. Katılımcı sanal karakterlerle birbirine sırayla top atmaya başladıktan bir süre sonra (önceden programlandığı üzere) sanal karakterler katılımcıya top atmayı bırakmakta ve topu birbirilerine atmaya başlamaktadırlar (Williams ve Jarvis, 2006: 175).

Bu deneyler sonucunda sosyal dışlanma algısının hem üzüntü ve kaygı gibi duygusal tepkilere yol açtığı, hem de beyinde fiziksel acının algılanmasından sorumlu bölgelerdekine benzer nörobiyolojik bir etki yarattığı gözlenmiştir (Eisenberger v.d., 2003: 291; Eisenberger ve Lieberman, 2004: 113). Yani sağlıklı bireyler arasında da sosyal uyarılara ilişkin olumsuz bir geri bildirim nörobiyolojik işleyişte kendini önemli şekilde göstermektedir. Daha da önemlisi insanların zihninde sosyal dışlanmanın yarattığı olumsuz psikolojik hisleri telafi etmek amacıyla işlerlik gösteren ve sosyal dışlanma

durumunda otomatik olarak devreye giren mekanizmalardan birinin zihin kuramını etkinleştirmek olduğu söylenebilir. Bu konuda yapılan çalışmalarda sosyal dışlanma yaşayan bireyin bu durumu telafi etmek amacıyla diğer insanların düşüncelerine ve “içsel durumlarına” daha fazla odaklandığı ve bu sosyal ipuçlarını dışlanma yaşamayanlara göre daha doğru yorumladıkları görülmektedir (Hanna, 2015: 17).

Sosyal uyaranlara duyarlılığın ele alındığı bir başka kavram kişiler arası duyarlılıktır. Bernieri (2001: 3) tarafından tanımlanan *kişiler arası duyarlılık* (*interpersonal sensitivity*) kavramı, diğerlerinin zihinsel durumları hakkında doğru çıkarım yapmak ve kişiler arası ilişkilerde uygun davranış kalıplarını seçebilmek gibi bir dizi sosyal beceriyi ifade etmektedir. PONS (Profile of Nonverbal Sensitivity) testi Rosenthal ve diğerleri (2013: 4) tarafından kişiler arası duyarlılığı test etmek amacıyla geliştirilmiştir. Bu testte katılımcılara bir kadının kişiler arası etkileşime girdiği çeşitli durumlara özgü, kadının duygu ve düşünceleri hakkında ipucu verebilecek jest veya mimikler içeren ve her biri 2 saniyeden kısa süren 220 video klip gösterilmekte ve katılımcılardan izlediği bu sahne hakkında sorulan çoktan seçmeli sorulara doğru yanıt vermesi istenmektedir. Bu test kişiler arası duyarlılığı zihin kuramı testlerinde olduğu gibi doğru-yanlış sınıflandırması ile ele almaktadır. Bu bakımdan ne Bernieri'nin (2001) tanımladığı kişiler arası duyarlılık kavramı, ne de doğrudan bu kavramı ölçmek için Rosenthal ve diğerleri (2013) oluşturulan ve kullanılan PONS testi bu tez kapsamında ele alınan sosyal duyarlılık nosyonuna uygun görünmektedir. Bununla birlikte klinik amaçlı olarak oluşturulmamış olması, sağlıklı bireylerin de kişiler arası duyarlılık bakımından derecesel olarak farklılaştığı varsayımına dayanması bakımından bu tezde ele alınan düşünceyle benzeşmektedir.

4.3.BİR SOSYAL UYARAN OLARAK İNSAN YÜZÜ VE ÖRTÜK İZLEME

Yukarıda değinildiği üzere Sosyal Beyin Hipotezi gibi evrimsel psikolojik yaklaşımlar bireyin zihinsel işleyişindeki gelişmişliği sosyal karmaşıklık ile açıklamaktaydı. Benzer bir durum insan yüzlerine olan dikkat için de söz konusudur. Sosyal duyarlılığın ölçümü ile ilgili yukarıda sunulan örneklerde görülebileceği üzere, bu çalışmaların birçoğu insan yüzüne ilişkin ipuçlarının yorumlanmasını içermektedir. Bağlamın sosyal niteliğine ilişkin en önemli ipuçlarından biri insan yüzüdür ve insanların

diğer görsel uyarınlarla karşılaştırıldığında yüzleri veya yüze benzeyen imgeleri algılama konusunda olağan üstü bir hassasiyeti bulunmaktadır.

İnsanlar bilinçli olarak farkında olmadıkları, kendilerine örtük olarak sunulan yüz imgeleri arasından bile kendilerine bakan yüzleri kendilerine bakmayan yüzlere tercih etmekte, bakışlarını daha çok kendilerine bakan yüz imgelerine yöneltmektedirler (Rothkirch v.d., 2015: 110). Bar ve diğerlerinin (2006: 271) gerçekleştirdiği bir deneyde 39 milisaniye gibi kısa bir yüz gösterim süresinin bile bu yüzler hakkında tutarlı bir izlenim oluşturmak için yeterli olduğu görülmüştür. Willis ve Todorov (2006: 595) ise insanların 100 milisaniye kadar kısa bir süre gördükleri yüze bile bir kişilik atfedebildiğini göstermiştir.

Ortamda insan yüzüne dair ipuçlarının bulunması bir yana bu yüzün kişiyi izler durumda olması oldukça güçlü bir sosyal etki yaratmaktadır. Bakış (gaze) bu bakımdan sosyal bir ipucu olarak deneysel çalışmalarda kullanılmaktadır (Haley ve Fessler, 2005; Bateson v.d., 2006; Cai v.d., 2015). Otizm gibi bazı bozukluklar haricinde (Harrison, 2015: 147) insanlar sosyal bağlamdan gelen izlendiklerine dair ipuçlarının etkisi altına davranmaktadırlar (Wedekind ve Braithwaite, 2002). Wedekind ve Braithwaite (2002: 1012) bu eğilimin bireyin toplum içindeki itibarını koruma yönündeki güçlü motivasyonunun bir güvencesi olduğunu belirtmiştir. Yani bireyler sosyal kaynak ve ilişkiler açısından yararlanabilmek ve çeşitli düzeylerde sosyal dışlanmaya maruz kalmamak için sosyal ipuçlarına oldukça duyarlı olmak zorundadırlar. Bu da bireyler üzerinde izlendiği izlenimini uyandırmanın o bireyin doğrudan temel reflekslerine yansıtacağı hipotezini ortaya çıkarmaktadır.

Cai ve diğerlerinin (2015: 113) hilekâr davranışın azaltılmasında izlenme ipuçlarının bir değişiklik yaratmadığı bulgusuna rağmen gerek laboratuvar koşulunda (Haley ve Fessler, 2005) gerek kamusal alanda yarı-deneysel koşulda (Bateson v.d., 2006) gerçekleştirilen pek çok çalışmada örtük veya açık olarak sunulan ve kişide izlendiği izlenimini uyandıran ipuçlarının (bakış, insan sesi vs.) yardım etme gibi bazı davranışları teşvik ettiği görülmüştür. Benzer şekilde iki insanın davranışlarının hangi koşullarda birbiri ile senkronize hale geldiğini inceleyen bazı çalışmalarda da (Schmidt ve O'Brien, 1997: 197-199; Richardson v.d., 2007: 879; Oullier v.d., 2008: 183) katılımcıların yüz yüze olmaları ya da birbirilerinin gözüne bakmaları gibi sosyal ipucu

içeren durumların davranış senkronizasyonunu teşvik ettiği görülmüştür. Beyindeki duyu-motor alanlarının gözlem altında olunan durumlarda yalnız olunan duruma göre daha yoğun şekilde aktive olması (Kourtis v.d., 2013: 1244) bu bulguların zihinsel temellerini açıklayabilmektedir.

4.4. BİR SOSYAL UYARAN OLARAK ORTAMDAKİ KİŞİNİN VARLIĞI VE MOTOR TEPKİLERİ

İnsanların sosyal etki altında kalması tamamıyla bilinçsiz bir olgu değildir. Pek çok insan yüz yapısına dair pek çok bileşenin (yüzün ovallığı, tenin yapısı, göz özellikleri vs.) karakteri yansıttığını açık şekilde ifade etmektedir. (Berry ve McArthur, 1986: 12-13). Bağlamdaki sosyal ipuçlarından etkilenmek bir yandan da bilinçsizce ve otomatik olarak gerçekleşen bir süreçtir. Chartrand ve Bargh'ın (1999: 899-903) deneysel çalışmasında katılımcıların karşılarındaki kişinin ufak motor tepkilerini istemsizce taklit ettiği görülmüştür. Yine aynı çalışmada, katılımcıların kendi motor tepkilerini taklit eden deney partnerlerini daha olumlu değerlendirdiği de bulunmuştur. Yani sosyal etkileşimler sırasında otomatik olarak ortaya çıkan senkronizasyon, döngüsel olarak yine bu sosyal etkileşimin sorunsuz şekilde ilerlemesine katkı sunmaktadır.

Sosyal etki yukarıda sözü edildiği üzere bir bağlamı oluşturan insanların davranışlarının kendiliğinden senkronize olması gibi ilginç bir sonucu doğurmaktadır (Trevorthen, 1979: 321-322; Schmidt ve O'Brien, 1997: 197-199; Richardson v.d., 2007: 879; Oullier v.d., 2008: 183). Dahası herhangi görsel-işitsel bir ipucunun olmadığı durumlarda bile sosyal bağlam davranış üzerinde otomatik bir etki yaratmaktadır (Schmidt ve O'Brien, 1997). Schmidt ve O'Brien'in (1997: 197-199) gerçekleştirdiği bir deneyde yan yana oturtularak bir ellerindeki sarkacı kendileri için rahat olacak bir hızda sallamaları istenen iki katılımcının sarkaç sallama hızlarının her denemede kendiliğinden senkronize olduğu görülmüştür. Katılımcılar kendileri için ideal olarak belirledikleri hızı koruyamamış ve diğer katılımcının sarkaç hareketine uyum sağlamaya başlamışlardır.

Davranış senkronizasyonunun katılımcıların yüz yüze olması, birbirilerinin gözüne bakması gibi sosyal ipuçlarının varlığında daha da güçlendiği görülmektedir (Schmidt ve O'Brien, 1997: 197-199; Richardson v.d., 2007: 879; Oullier v.d., 2008: 184). Bununla birlikte senkronizasyonun oluşumunda doğrudan görsel-işitsel ipuçlarından yararlanılmasından çok sosyal bağlam etkisinin ön plana çıktığını söylemek

daha doğru olacaktır. Örneğin Oullier ve diğerlerinin bir deneyinde (2008: 184) karşılıklı oturan iki katılımcıdan önlerindeki bir objeye kendileri için rahat olacağını düşündükleri bir tempoda ritmik olarak tıklatma (tapping) hareketi yapması istenmiştir. Verilecek işitsel ipuçlarını takip ederek katılımcılara gözlerini kapatmaları veya gözlerini açarak diğer katılımcının hareketine bakmaları gerektiği söylenmiştir. Diğer senkronizasyon deneylerinde olduğu gibi katılımcıların tıklatma esnasında gözlerinin açık olması sosyal etkiyi ve dolayısıyla senkronizasyonu artırmıştır. Bununla birlikte yeni bir işitsel sinyalle birlikte gözlerini kapatan katılımcıların kendi özgün ritimlerine dönmek yerine uzun bir süre daha diğer katılımcının ritminde tıklatma hareketine devam ettiği görülmüştür. Yani sosyal etki görsel-işitsel bir ipucu olmanın ötesine geçmiş, katılımcıların uymayı sürdürdükleri zihinsel bir temsil olarak varlığını sürdürmüştür. Sözü edilen davranış senkronizasyonu EEG görüntülemesindeki “phi” adlı tayfta da gözlenebilmektedir. (Tognoli v.d., 2007: 8192). Phi tayfı etkileşim ve koordinasyonun düzeyine göre farklı düzeylerde aktive olmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN AMACI VE HİPOTEZİ

Psikolojinin çeşitli alt alanlarından farklı paradigmalara mensup pek çok araştırmacı sosyal etkinin insan zihninin işleyişi üzerinde önemli bir etkisi olduğu konusunda hemfikirdir. Bu çalışmanın amacı, varsayılan bu sosyal etkiyi temel davranışsal refleksleri gözleyerek yakalamak ve niceliksel olarak da göstermektir. Davranışın sosyal olan ve olmayan koşullarda alacağı hâl farklılaşsa da çoğu zaman bu farkı gözlemleyebilmek insan algısının sınırları nedeniyle mümkün olmamaktadır.

Yukarıda örnekleri aktarılan çeşitli psikopatolojik vakalar ve görüntüleme teknikleri ile elde edilen bazı bulgular “sosyal olan ve olmayan” ayrışımına ilişkin beynin anatomik işleyişine dayalı sonuçları aktarmakta; fakat bunların birçoğu en temel reflekslerin bile sosyal koşullardan ne derece etkilendiğini davranışsal olarak göstermek bakımından yetersiz kalmaktadır. Robbins (2015: 4) gibi bazı araştırmacılar ise bilişin sosyal doğası üzerine yapılan çalışmaların felsefi temellere sahip olduğunu, deneysel ve istatistiksel yöntemlerin gelişmesiyle bu felsefi yaklaşımların psikoloji alanında karşılığını bulabileceğine inanmaktadır. Bu çalışmanın amacı da sosyal uyaranların biliş ve davranış üzerindeki temel etkisini ve bu konuda bireyler arası bir farklılık saptanıp saptanamayacağını incelemektir.

Humphrey (1976: 316) tıpkı Robbins (2015: 4) gibi insana özgü sosyalliğin doğasının daha çok kişisel fikirlere dayalı olduğunu, bununla birlikte laboratuvar ortamında incelenmesinin oldukça pratik yolları olduğunu vurgulamıştır. Araştırmacıya göre laboratuvar ortamında, üstelik bir bilgisayar programı gibi teknik bir yöntem yardımıyla katılımcının “sosyal partnerinin” araştırmacının istediği doğrultuda manipüle edilebilmesi mümkündür. Humphrey’nin 1970’li yıllarda sunduğu bu öneri bilgisayar tekniklerinin çok daha geliştiği günümüzde uygulanması daha mümkün hale gelmiştir. Metodolojik birtakım kısıtlılıklar nedeniyle sosyal düşünce-davranış ilişkisinin doğrudan incelenmesi uzun bir süre pek mümkün olmasa da, son yıllarda (teknolojiden de sıkça faydalanarak) gözleme imkân veren daha hassas ölçüm teknikleri (örn. reaksiyon zamanının ya da fizyolojik tepkilerin daha hassas cihazlarla ölçülmesi, gelişmiş bilgisayar yazılımlarının kullanılması) geliştirilmiş, bu da sosyal biliş alanındaki çalışmaların artmasını sağlamıştır. (Emery, 2005: 115; Bateson v.d., 2006; Forgas v.d., 2013: 5).

Bu tez kapsamında ele alınan sosyal etki ve sosyal uyaran gibi kavramlar yukarıda da değinilen bir dizi nedenden ötürü literatürde sıkça rastlanan hallerinden farklı şekilde ele alınmıştır. Birincisi bu tezde sunulan çalışma Asch’in sosyal uyma deneylerindeki gibi sosyalliği grup normunu benimsemeye dayalı olarak inceleyen, grup normunu birey üzerindeki bir etki kaynağı olarak kullanan çalışmalardan farklıdır. Bu tez çalışmasında, Asch’in sosyal uyma deneylerinden farklı olarak sosyal etkinin gerçekleşmesine yol açabilecek bir norm bulunmamaktadır.

İkincisi Triplett (1898) ve James’in (1890) “ideomotor eylem” fikrinden yola çıkarak yapılan ve sosyal bir rekabet koşulundaki kaytarma ya da hızlanmayı inceleyen çalışmaların aksine mevcut çalışma sosyal uyaranların olası tüm ara değişkenlerden arındırılmış temel etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Deney ortamında rekabet koşulu yaratmak, sosyal etkinin “sosyallik” dışında pek çok faktörden (örneğin kaynağa ulaşma arzusunun etkinleştirilmesi) doğmasına yol açma tehlikesi taşımaktadır.

Son olarak Rosenthal ve diğerlerine göre (2013: 4) *kişiler arası duyarlılık*, ilişkili olabileceği başka psikolojik değişkenlerle birlikte ele alınmadığı için, hatta ilişkili olabileceği bu diğer zihinsel durumların belirlenmesinde ve kavramsallaştırılmasında eksiklikler bulunduğu için hala bağımsız bir kavram olarak incelenmektedir. Bunun sosyal duyarlılık ve sosyal etki ile bağlantılı literatürde bir eksiklik olarak durduğunu

söylemek mümkündür. Bu çalışmanın amaçlarından biri de sosyal duyarlılık düzeyini kişiler arası farklılaşan ve gözlemlenebilen bir olgu olarak ele almaktır.

Kuramsal çerçeve sunulurken pek çok kez tekrarlanan bir konu, sosyal bağlamın düşünce üzerindeki etkisi ile ilgilidir. Kaygı bozukluklarındaki gibi radikal düzeyde olmasa da burada sunulan pek çok çalışmada görüldüğü gibi sosyal uyarılar zihnin işleyişinde fiziksel uyarılara kıyasla önemli bir üstünlüğe sahiptir. Dolayısıyla deney ortamının sosyal niteliğinin manipüle edilmesinin en temel demografik soruların yanıtlanması sırasında bile bilişsel bir yük olarak etkisini göstereceği varsayılmaktadır.

Özellikle örtük izleme çalışmalarından hatırlanacağı üzere (Bkz. Bölüm 4.3) sosyal bağlama ilişkin ipuçlarının açık veya örtük sunumu bireylerin davranışlarında anlamlı değişikliklere yol açmaktadır. Yani sosyal uyarılar başlı başına zihin tarafından işlenen birer bilişsel yük işlevi sergilemektedir. Bu bağlamda detayları Yöntem bölümünde aktarılan iki adet çalışma ile ilgili olarak oluşturulan hipotezler şu şekildedir:

H1. Sosyal etki koşulundaki katılımcılar sosyal etki olmayan koşulundaki katılımcılarla karşılaştırıldığında sorulara daha uzun sürede yanıt verirler.

H2. Sosyal/kişilerarası içerikli sorularda yanıt verme süresi sosyal içerikli olmayan/bireysel sorulara göre daha fazladır.

H3. Katılımcı ile araştırmacı arasındaki fiziksel mesafenin az olduğu koşulda, yüksek olduğu koşula göre, katılımcılar soruları daha uzun sürede yanıtlarlar.

H4. Araştırmacının odada bulunduğu koşulda odada bulunmadığı koşula göre katılımcılar soruları daha uzun sürede yanıtlarlar.

H5. Sosyal etki koşulunda soruları daha uzun sürede yanıtlayan katılımcılar insan yüzlerine daha kısa sürede tepki verirler.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

2.YÖNTEM

2.1.KATILIMCILAR

Araştırmaya Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'ndeki Psikoloji ($N = 76$), Sosyoloji ($N = 36$), Felsefe ($N = 51$) ve Tarih ($N = 12$) bölümlerinde okumakta olan toplam 175 lisans öğrencisi katılmıştır. Bu katılımcılardan 89'u ilk çalışmada, 86'sı ikinci çalışmada yer almıştır. Her iki çalışma için araştırmacı ve katılımcı cinsiyetine ilişkin bilgiler Tablo 1'de aktarılmıştır.

Tablo 1. Birinci ve İkinci Çalışmada Araştırmacı ve Katılımcı Cinsiyetinin Koşullara Göre Dağılımı

		1. çalışma	2. çalışma
Katılımcı cinsiyet	Kadın	57	67
	Erkek	32	19
	Toplam	89	86

Araştırmacı, dersi veren öğretim elemanının da iznini alarak ders yapılan sınıfa giderek araştırmayla ilgili duyuruyu yapmış ve katılmaya gönüllü olan öğrencilerden iletişim bilgilerini alarak çalışmaya katılabilecekleri gün ve saati birebir görüşme ile belirlemiştir. Deneyler Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde bulunan Görüşme Odası'nda (EB011-A) gerçekleştirilmiştir.

2.2.VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

2.2.1. Birinci Çalışma

2.2.1.1. Demografik Bilgi Formu-a

Demografik bilgi formu esasında katılımcıların demografik bilgilerini toplamak yerine, katılımcılar bu bilgilerini yazarken harcadıkları süreyi tespit etmek ve sosyal-nötr koşullar arasında fark olup olmadığını incelemek amacıyla oluşturulmuş bir yazılımdır. Bu form "OpenSesame 2.9.5" adlı deney programında oluşturulmuştur ve Tablo 2'de

kişilerarası-bireysel içerik ayrımıyla birlikte verilen 18 adet demografik soruyu içermektedir.

Kişilerarası-bireysel içerik ayrımı soruların sosyal düşünmeyi teşvik edip etmediğine araştırmacı tarafından karar verilerek oluşturulmuştur. Katılımcının bir yakınıyla ilgili bilgi içeren, dolayısıyla sosyal düşünmeyi etkinleştirdiği varsayılan sorular “kişilerarası içerikli” olarak kabul edilirken, katılımcının doğrudan kendisiyle ilgili bilgi içeren sorular “bireysel içerikli” olarak sınıflandırılmıştır.

Sorular katılımcıda sohbet programı izlenimi oluşturacak bir formatta sunulmaktadır. Sosyal etki düzeyini manipüle edebilmek amacıyla sosyal ve nötr olmak üzere iki farklı koşul oluşturulmuştur. Sosyal koşul için hazırlanan formatta katılımcılarda gerçek bir kişi ile görüştükleri izlenimini oluşturacak şekilde bir araştırmacıya ait olduğu söylenen avatar (erkek/kadın) bulunmakta; ekranın alt tarafında bu araştırmacının demografik soruyu yazmakta olduğuna dair bir ibare belirlemektedir (Bkz. Ek-1). Nötr koşul için hazırlanan formatta ise herhangi bir avatar yer almamakta, sorular karşı tarafta birinin yazdığı düşünülmecek şekilde sırayla ekrana yansımaktadır (Bkz. Ek-2).

Her iki formatta da demografik sorular önceden belirlenmiş olan aralıklarla, katılımcı cevabını yazdıktan bir süre sonra ekrana yansımaktadır. OpenSesame programı katılımcının tüm yanıtları için tepki zamanlarını kaydetmektedir. Tepki zamanı olarak katılımcının ekranda soruyu görmesinden, yanıt için klavye tuşuna basmasına kadar geçen zaman (milisaniye düzeyinde) değerlendirilmeye alınmıştır.

2.2.1.2. Serbest Hatırlama Formu

Serbest hatırlama formu, demografik bilgi formu doldurulduktan sonra katılımcılara sunulan ve rastgele seçilmiş 20 kelimedenden oluşan bir listedir. OpenSesame 2.9.5 adlı deney programında oluşturulmuştur. Kelimeler dörder saniye boyunca ekranda kalacak şekilde ekrana yansımakta, kelime sunumunun bitişinden 30 saniye sonra serbest hatırlama görevi başlamaktadır. Katılımcılar çalışmaya bir “bellek testine” katılacakları söylenerek deneye davet edildikleri için hazırlanmıştır ve bu tez kapsamında verilerinin analiz edilmesini gerektirecek bir nitelik taşımamaktadır.

Tablo 2. Kişilerarası ve Bireysel İçerik Kategorilerine Göre Demografik Bilgi Soruları

Soru No.	Soru	İçerik
1	Babanız üniversite mezunu mu?	Kişilerarası
2	Anne ve babanız birlikte mi yaşıyor?	Kişilerarası
3	Ailenizin kaçınıcı çocuğusunuz?	Kişilerarası
4	İlkokul öncesi kreşe gittiniz mi?	Bireysel
5	Hiç ülke dışına çıktınız mı?	Bireysel
6	Liseye hangi yılda başladınız?	Bireysel
7	Kendinize ait bir bilgisayarınız var mı?	Bireysel
8	Sevgiliniz, nişanlımız ya da eşiniz var mı?	Kişilerarası
9	Ebeveynleriniz ile birlikte mi yaşıyorsunuz?	Kişilerarası
10	Tam zamanlı ya da yarı zamanlı bir işte çalışıyor musunuz?	Bireysel
11	Kaç kardeşiniz var?	Kişilerarası
12	Sürücü ehliyetiniz var mı?	Bireysel
13	Ebeveynlerinizin özel otomobili var mı?	Kişilerarası
14	Üniversiteye hangi yılda başladınız?	Bireysel
15	Doğum yılınız nedir?	Bireysel
16	Pasaportunuz var mı?	Bireysel
17	İstanbul, Ankara ve İzmir şehirlerinden birinde mi doğdunuz?	Bireysel
18	Devlet memuru ya da memur emeklisi olan bir ebeveyniniz var mı?	Kişilerarası

2.2.2. İkinci Çalışma

2.2.2.1. Demografik Bilgi Formu-b

İlk çalışmadaki demografik bilgi formunun nötr formatı ile birebir aynıdır. Aynı demografik soruları içermekte ve bir araştırmacıya ait avatar bulunmamaktadır (Ek-2). Sosyal etkinin bir avatar vasıtasıyla sanal ortamda manipüle edildiği ilk çalışmanın aksine gerçek bağlamda araştırmacının katılımcıya yakında veya uzakta bulunmasının etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

2.2.2.2. Yüz Tespit Görevi

Çakıl taşı görselinde çakıl taşlarının arasına “Adobe Photoshop CC 2015” programı kullanılarak bir insan yüzü (erkek/kadın) yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. İnsan yüzünün tamamı görünebildiği gibi yalnızca gözler de görünebilmektedir. Bu şekilde oluşturulan 15 adet görsel için Ek-3’e bakınız.

Hem literatürdeki insan yüzüne ve gözlerine ilişkin ipuçlarının insanlar tarafından kolayca algılanabildiğine ilişkin bulguları test etmek, hem de sosyal uyaranlara duyarlılık bakımından kişiler arası farklılıklar olup olmadığını incelemek amacıyla oluşturulmuştur. H5’te belirtildiği üzere sosyal etki koşulunda demografik bilgi sorularını daha uzun sürede yanıtlayan katılımcıların sosyal uyaranlara duyarlılıkları nedeniyle insan yüzlerine daha kısa sürede tepki verecekleri varsayılmıştır.

2.2.2.3. Nesne Tespit Görevi

15 adet dağınık oda resminde odadaki eşyalar arasına “Adobe Photoshop CC 2015” programı kullanılarak bir basketbol topu yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur (Bkz. Ek-4). Yüz Tespit Görevi ile görsel denkliğin sağlanması amacıyla, “top-oda görseli” oranının “yüz-çakıl taşı görseli” oranına yakın olmasına dikkat edilmiştir. İki temel amaçla oluşturulmuştur: Birinci amaç insanların sosyal uyaranlara nötr uyaranlardan daha duyarlı olduğu varsayımını test etmektir. Bir diğer amaçsa sosyal etki altındayken demografik sorulara görece daha uzun sürede yanıt veren katılımcıların (yani sosyal duyarlılığı yüksek katılımcıların) görsel içerisinde insan yüzünü bulma performansı üzerindeki olası bir “genel nesne tanıma” performansını elimine etmektir.

2.3. İŞLEM

2.3.1. Birinci Çalışma

Bu çalışmada katılımcıların üzerindeki sosyal etki düzeyinin sanal ortam üzerinden manipüle edilmesi amaçlanmıştır. Katılımcılara deneyden önce bir bellek testine katılacakları bilgisi verilmiştir. Sosyalliğin tamamen yalın bir etki olarak oluşturulabilmesi için deneyden bağımsız olarak demografik bilgi toplama aşamasında bu etki oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu aşamada;

- a) Sosyal koşul: Katılımcılara bellek testi öncesi, ofisinde bulunan başka bir araştırmacının üniversite veritabanlı bir yazılım üzerinden katılımcıya ait bazı demografik bilgileri toplayacağı (Bkz. Demografik Bilgi Formu-a) söylenmiştir. Veri analizinin araştırmacılar açısından kolay olması için de katılımcıdan evet-hayır yanıtı soruları “e” veya “h” tuşu ile yanıtlanması rica edilmiştir.
- b) Nötr koşul: Katılımcılara bellek testi öncesi bazı demografik bilgilerinin (Bkz. Demografik Bilgi Formu-b) üniversite veritabanlı bir yazılım tarafından toplanacağı söylenmiştir. Sosyal koşulda olduğu gibi katılımcılardan evet-hayır yanıtı soruları “e” veya “h” tuşuna basarak yanıtlamaları istenmiştir.

Sanal ortamda oluşturulan sosyal etki üzerinde herhangi bir karıştırıcı etki yaratmaması amacıyla demografik bilgi sorularının hepsi yanıtlanana kadar araştırmacı odanın dışında bulunmuştur. Bu aşama tamamlandıktan sonra araştırmacı deney odasına girerek katılımcıya daha önce sözünü ettiği bellek testini (Bkz. Bölüm 2.2.1.2) uygulamıştır.

2.3.2. İkinci Çalışma

İlk çalışmadakinden farklı olarak bu çalışmada sosyal etkinin bizzat araştırmacı tarafından oluşturulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmacı (kadın/erkek) demografik bilgi sorularını yanıtlayan katılımcılara farklı uzaklıklarda konumlanarak sosyal etki düzeyini manipüle etmiştir. Bu çalışmada katılımcılar bir dikkat testine (Bkz. Yüz Tespit Görevi ve Nesne Tespit Görevi) katılacakları söylenerek deneye davet edilmiştir. Çalışmaya katılmak üzere deney odasına gelen katılımcılara deney öncesi bazı demografik bilgilerinin üniversite veritabanlı bir yazılım tarafından toplanacağı söylenmiştir. Deney sırasında ise;

- a) Yüksek sosyal etki koşulu: Araştırmacı demografik bilgi sorularını yanıtlamakta olan katılımcının bulunduğu masaya, arada 35-40 cm olacak şekilde onun tam karşısına oturmuştur. Fazla göz teması kurmayacak şekilde genellikle önünde bulunan kağıtlarla ilgilenmiştir (Bkz. Ek 5-a).
- b) Orta düzey sosyal etki koşulu: Araştırmacı demografik bilgi sorularını yanıtlamakta olan katılımcının yaklaşık 3 metre uzağında bulunan bir sandalyeye oturmuştur. Yüksek sosyal etki koşulunda olduğu gibi göz teması kurmadan kaçınarak önündeki kağıtlarla ilgilenmiştir. Bu iki koşulda göz temasından

özellikle kuramsal çerçevede sözü edilen “izlenmenin veya örtük izlenmenin” olası karıştırıcı etkilerinden dolayı kaçınılmıştır (Bkz. Ek 5-b).

- c) Düşük sosyal etki koşulu: Araştırmacı, katılımcı demografik bilgi sorularını yanıtlayana kadar odanın dışında bulunmuştur (Bkz. Ek 5-c).

Demografik bilgi soruları yanıtlandıktan sonra araştırmacı katılımcıya dikkat testine geçileceğini belirtmiştir. Önce 15 adet çakıl taşı görselinin (Bkz. Ek 3) sırayla ekrana yansıtacağı söylenmiş, katılımcıdan bu görsel içerisinde bir insan yüzü gördüğü anda klavyede bulunan boşluk tuşuna basması istenmiştir. Katılımcı yüz tespit görevini tamamladıktan sonra nesne tespit görevine (Bkz. Ek 4) geçilmiştir. Bu sefer katılımcıya 15 adet oda resmi göreceği, bu resimler içerisinde bir basketbol topu bulunduğu söylenmiş; topu gördüğü anda yine klavyede bulunan boşluk tuşuna basması istenmiştir. Resim ekranda görüldüğü andan katılımcının boşluk tuşuna bastığı ana kadar geçen süre tepki süresi olarak değerlendirilmiştir.

Tümü lisans öğrencisi olan katılımcıların, bu deneylerle temelde sosyal etkinin ölçülmesinin amaçlandığını öğrenmeleri bu bilginin potansiyel katılımcılara da ulaşması riskini taşıdığından iki çalışma da tamamlanana dek geri bildirim formu katılımcılara iletilmemiştir.

2.4. VERİ ANALİZİ

OpenSesame programında kaydedilen veriler Microsoft Excel’e aktarılmış ve burada gereksiz veriler çıkarılmıştır. Daha sonra SPSS 22’ye aktarılan veriler üzerinde uç değer analizi yapılarak çok aşırı değerler (extreme values) veri setinden çıkarılmıştır.

İlk çalışma kapsamında toplanan veri seti içerisinde tüm katılımcıların tüm demografik sorular için (18 adet), kişilerarası içerikli demografik sorular için (8 adet) ve bireysel içerikli demografik sorular için (10 adet) harcadıkları soru başına ortalama yanıtlama süresi (milisaniye düzeyinde) ayrı ayrı elde edilmiştir. Ayrıca katılımcıların bulunduğu koşul da 1 = Sosyal ve 2 = Nötr olarak kaydedilmiştir.

İkinci çalışmada toplanan veri setinde ise yine tüm demografik sorular, kişilerarası içerikli demografik sorular ve bireysel içerikli demografik sorular için ortalama tepki süreleri milisaniye düzeyinde hesaplanmıştır. Katılımcıların maruz kaldığı koşullar ise 1 = Yüksek sosyal etki, 2 = Orta düzey sosyal etki ve 3 = Düşük sosyal etki olarak

kodlanmıştır. İki ayrı çalışma kapsamında gerçekleştirilen varyans analizlerine ilişkin tablolardaki değerler saniye cinsinden belirtilmiştir.

3. BÖLÜM

BULGULAR

3. BULGULAR

3.1. BİRİNCİ ÇALIŞMA

3.1.1. Katılımcıların Demografik Sorulara İlişkin Tepki Sürelerinin Koşullara Göre Karşılaştırılması

Araştırmada, katılımcıların demografik sorulara (tüm sorular, kişilerarası içerikli sorular, bireysel içerikli sorular) tepki verme sürelerinin koşullara (1 = sosyal koşul, 2 = nötr koşul) bağlı olarak değişip değişmediğini incelemek üzere bağımsız örneklem t-testi (*independent sample t-test*) uygulanmıştır. Analiz sonuçları, sosyal koşuldaki katılımcıların tüm demografik sorulara tepki verme sürelerinin ($Ort = 5.54$, $SS = 1.38$), nötr koşuldaki katılımcılara kıyasla ($Ort = 4.72$, $SS = 1.21$) daha uzun olduğunu göstermiştir ($t(87) = 2.94$, $p < .01$). Kişilerarası ve bireysel içerikli sorularda da benzer şekilde sosyal koşuldaki katılımcıların tepki verme sürelerinin nötr koşuldaki katılımcılara kıyasla anlamlı olarak daha fazla olduğu görülmüştür (Bkz. Tablo 3). Bu bulgular 1. hipotezin (H1) desteklendiğini kanıtlar niteliktedir.

Tablo 3. Farklı Koşullardaki Katılımcıların Demografik Sorulara Verdikleri Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması

	Koşul	N	Ort	SS	Sd	t
Tüm Sorular	Sosyal	48	5.54	1.38	87	2.94**
	Nötr	41	4.72	1.21		
Kişilerarası İçerikli Sorular	Sosyal	48	4.98	1.26	87	3.50**
	Nötr	41	4.09	1.13		
Bireysel İçerikli Sorular	Sosyal	48	5.99	1.78	87	2.14*
	Nötr	41	5.23	1.50		

* $p < .05$, ** $p < .01$

3.1.2. Katılımcı Cinsiyetinin Farklı Koşullardaki Tepki Süreleri Üzerindeki Etkisi

Hipotezler arasında yer almamakla birlikte, katılımcı cinsiyetinin koşullar arasında tespit edilen bu fark üzerinde bir etkisi olup olmadığını incelemek üzere erkek ve kadın katılımcıların sosyal ve nötr koşuldaki tepki süreleri farklı soru tipleri için ayrı ayrı karşılaştırılmıştır. Analiz öncesinde varyans homojenliği varsayımının test edilmesi amacıyla gerçekleştirilen Levene testi sonucunda tüm sorulara ($F_{3, 85} = 0.52, p > .05$), kişilerarası içerikli sorulara ($F_{3, 85} = 1.34, p > .05$) ve bireysel içerikli sorulara ($F_{3, 85} = 0.08, p > .05$) verilen tepki süreleri bakımından gruplar arası varyansların birbirinden farklı olmadığı görülmüştür. Cinsiyetin tepki süreleri üzerinde anlamlı bir etkisi olup olmadığını incelemek amacıyla katılımcı cinsiyetinin (1 = Kadın; 2 = Erkek) ve koşulun (1 = Sosyal koşul; 2 = Nötr koşul) bağımsız değişken olarak ele alındığı bir faktöryel varyans analizi (MANOVA) yapılmıştır. Analiz sonucunda katılımcının erkek veya kadın olmasının soruları yanıtlama süresi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür ($F_{2,84} = 0.82, p > .05$). Soru tiplerine göre de cinsiyetin etkisine ayrı ayrı bakılmıştır. Ne tüm soruları yanıtlama süresi için ($F_{1,85} = 0.02, p > .05$), ne kişilerarası içerikli soruları yanıtlama süresi için ($F_{1,85} = 0.37, p > .05$), ne de bireysel içerikli soruları yanıtlama süresi için ($F_{1,85} = 0.31, p > .05$) cinsiyetin anlamlı bir etkisi görülmemiştir. Benzer şekilde farklı koşullardaki tepki sürelerinin cinsiyete bağlı olarak değişip değişmediği incelendiğinde koşul (sosyal/nötr) ve cinsiyet (kadın/erkek) değişkenleri arasında anlamlı bir etkileşime rastlanmamıştır ($F_{2,84} = 0.34, p > .05$).

Bununla birlikte her iki cinsiyetin tepki süresi üzerindeki etkisine katılımcılar cinsiyet bakımından ayrıştırılarak (*split file*) bakıldığında farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kadın katılımcılar arasında sosyal koşulda olanlar nötr koşulda olanlara göre demografik bilgi sorularını 1. hipotezle uyumlu şekilde daha uzun sürede yanıtlarken (Bkz. Tablo 4), erkek katılımcılarda sosyal ve nötr koşullar arasında böyle bir ayrışım gözlenmemiştir (Bkz. Tablo 5). Bir diğer deyişle, erkek katılımcılar soruların otomatik yazılıma ya da gerçek bir muhabata cevaplanıp cevaplanmadığından bağımsız olarak benzer sürede cevaplamışlardır. Kadın katılımcılardaki bu sosyal etki gerek tüm demografik sorular bazında, gerek kişilerarası ve bireysel soru tiplerinde ayrı ayrı gerçekleşmiştir.

Tablo 4. Kadın Katılımcıların Demografik Sorulara Verdikleri Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması

	Koşul	N	Ort	SS	Sd	t
Tüm Sorular	Sosyal	27	5.66	1.47	55	2.85**
	Nötr	30	4.67	1.13		
Kişilerarası İçerikli Sorular	Sosyal	27	5.00	1.41	55	3.25**
	Nötr	30	3.98	0.93		
Bireysel İçerikli Sorular	Sosyal	27	6.18	1.93	55	2.08*
	Nötr	30	5.23	1.52		

*p < .05, ** p< .01

Tablo 5. Erkek Katılımcıların Demografik Sorulara Verdikleri Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması

	Koşul	N	Ort	SS	Sd	t
Tüm Sorular	Sosyal	21	5.38	1.27	30	0.30
	Nötr	11	4.86	1.47		
Kişilerarası İçerikli Sorular	Sosyal	21	4.95	1.06	30	0.23
	Nötr	11	4.37	1.56		
Bireysel İçerikli Sorular	Sosyal	21	5.73	1.58	30	0.40
	Nötr	11	5.24	1.50		

3.1.3. Sosyal Koşuldaki Katılımcıların Tepki Sürelerinin Avatar Cinsiyetine Göre Karşılaştırılması

Sosyal koşulda kendisine cevap verildiği düşünülen kişinin (avatarın) kadın ya da erkek olmasının katılımcıların soruları yanıtlama süresinde farklılaşma yaratıp yaratmadığı bağımsız gruplar t-test analizleri ile incelenmiştir. Analiz sonuçları, gerek tüm demografik ($t(46) = -0.75, p > .05$) gerek kişilerarası içerikli demografik ($t(46) = -1.06, p > .05$) gerekse de bireysel içerikli demografik sorularda ($t(46) = -0.44, p > .05$) yanıtlama sürelerinin avatar cinsiyetine göre farklılaşmadığını göstermiştir. Bir diğer

deyişle, katılımcılar tüm soruları muhatabının kadın ya da erkek olmasından bağımsız olarak benzer sürelerde yanıtlamışlardır.

Avatar cinsiyetinin tepki süreleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamakla birlikte sosyal koşulda katılımcı cinsiyetinin avatar cinsiyetiyle bir etkileşime sahip olup olmadığını incelemek amacıyla bu sefer her bir soru tipi için ayrı ayrı olmak üzere faktöryel varyans analizleri (MANOVA) gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucu sosyal koşulda yer alan katılımcıların cinsiyetinin avatar cinsiyetiyle anlamlı bir etkileşime sahip olmadığı görülmüştür ($F_{2,43} = 1.26, p > .05$). Benzer şekilde tüm demografik sorular ile iki farklı soru tipi (kişilerarası ve bireysel) bazında bakıldığında da avatar-katılımcı cinsiyeti etkileşimine rastlanmamıştır. Yani soruları yanıtlayan katılımcıların cinsiyetinin, görüştiklerini düşündükleri kişinin cinsiyetiyle aynı veya farklı olmasının tepki süreleri üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmamıştır.

3.1.4. Kişilerarası İçerikli Sorular ile Bireysel İçerikli Sorular için Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması

Katılımcıların kişilerarası içerikli soruları yanıtlama süreleri ile bireysel içerikli soruları yanıtlama sürelerinin kıyaslanması için bağımlı gruplar t-test analizi (*paired sample t-test*) yapılmıştır. Analiz sonuçları, katılımcıların bireysel içerikli soruları ($Ort = 5.64, SS = 1.79$), kişilerarası içerikli sorulardan ($Ort = 4.57, SS = 1.28$) daha uzun sürede yanıtladıklarını göstermiştir ($t(88) = 7.42, p < .001$). Ancak elde edilen bu bulguda soruyu yanıtlarken ortaya çıkacak tepki türünün (evet-hayır soruları için iki tuştan birine, yıl soruları için on tuştan dördüne, tek rakama basmayı gerektiren sorular için on tuştan birine basma) karıştırıcı etkiye sahip olabileceği göz önüne alınarak sadece evet-hayır cevabı gerektiren sorular üzerinden karşılaştırma yapılması gerekli görülmüştür. Bu durumda Tablo 2'deki 1, 2, 8, 9, 13 ve 18. sorular kişilerarası içerikli; 4, 5, 7, 10, 12, 16 ve 17 sorular da bireysel içerikli sorular olacak şekilde yeniden gruplandırılmış, karşılaştırma bu yeni gruplar arasında yapılmıştır. Analiz bu şekilde yinlendiğinde kişilerarası içerikli soruları yanıtlama sürelerinin ($Ort = 4.55, SS = 1.38$) bireysel içerikli soruları yanıtlama sürelerinden ($Ort = 3.86, SS = 0.96$) anlamlı olarak daha fazla olduğu görülmüştür ($t(88) = -6.95, p < .001$). Sonuç olarak evet-hayır yanıtı sorular üzerinden bakıldığında, 2. hipotezin (H2) desteklendiğini söylemek mümkündür.

3.2. İKİNCİ ÇALIŞMA

İkinci çalışmada koşulun sosyal niteliği sanal değil gerçek ortamda manipüle edilmiştir. Bu çalışmada araştırmacı katılımcıların maruz kaldığı sosyal etki düzeyini katılımcıya olan uzaklığı ile manipüle etmiştir (Bkz. Ek 5-a, Ek 5-b ve Ek 5-c). Katılımcılar ilk çalışmadaki nötr koşulda olduğu gibi kendilerine bilgisayar tarafından yöneltilen soruları yanıtladıklarını düşünmüşlerdir. Katılımcı ve araştırmacı cinsiyetine göre koşul başına düşen deney sayısı Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Araştırmacı ve Katılımcı Cinsiyetine Göre Koşul Başına Düşen Deney Sayısı

		Sosyal Etki Düzeyi											
		Yüksek Sosyal Etki			Orta Düzey Sosyal Etki			Düşük Sosyal Etki					
		Araştırmacı cinsiyet											
		Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
Katılımcı cinsiyet	Kadın	12	13	25	9	15	24	10	8	18	31	36	67
	Erkek	1	4	5	4	1	5	3	6	9	8	11	19
Toplam		13	17	30	13	16	29	13	14	27	39	47	86

3.2.1. Katılımcıların Demografik Sorulara İlişkin Tepki Sürelerinin Koşullara Göre Karşılaştırılması

Koşulun, yani sosyal etki düzeyinin (1 = yüksek sosyal etki; 2 = orta düzey sosyal etki; 3 = düşük sosyal etki) demografik soruları yanıtlama süresi üzerinde etkili olup olmadığını incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizleri uygulanmıştır. Her bir sosyal etki koşulunda üç ayrı soru tipi (kişilerarası, bireysel, tüm) için kaydedilen yanıtlama sürelerine ilişkin betimsel değerler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Her Bir Sosyal Etki Düzeyinde Katılımcıların Kişilerarası İçerikli, Bireysel İçerikli ve Tüm Demografik Sorulara Verdikleri Yanıtlara İlişkin Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

		N	Ort	SS
	Koşul			
Kişilerarası içerikli sorular	Yüksek sosyal etki	30	4.53	0.95
	Orta düzey sosyal etki	29	4.79	1.19
	Düşük sosyal etki	27	4.65	1.48
Bireysel içerikli sorular	Yüksek sosyal etki	30	5.25	1.40
	Orta düzey sosyal etki	29	5.56	2.41
	Düşük sosyal etki	27	5.06	1.16
Tüm demografik sorular	Yüksek sosyal etki	30	4.93	1.07
	Orta düzey sosyal etki	29	5.22	1.60
	Düşük sosyal etki	27	4.88	1.07

Yapılan analiz sonucunda gerek tüm demografik soruları ($F_{2,83} = .58, p > .05$), gerek kişilerarası içerikli demografik soruları ($F_{2,83} = .33, p > .05$), gerekse de bireysel içerikli demografik soruları ($F_{2,83} = .58, p > .05$) yanıtlama süreleri üzerinde sosyal etki düzeylerinin, yani araştırmacının katılımcıya olan mesafesinin herhangi bir etkisi bulunamamıştır. Yani 3. hipotezi (H3) destekleyecek bir bulgu elde edilememiştir.

3.2.2. Araştırmacının Odada Bulunup Bulunmamasının Tepki Süresi Üzerindeki Etkisi

Bununla birlikte katılımcıya olan mesafeden bağımsız olarak araştırmacının odada bulunup bulunmamasının da katılımcının tepkileri üzerinde önemli bir fark yaratabileceği düşünüldüğünden araştırmacının odada bulunma durumu da dolaylı bir

sosyal etki kaynağı olarak ele alınmıştır. Bu doğrultuda yüksek ve orta düzey sosyal etki koşullarındaki yanıtlama sürelerinin aritmetik ortalaması alınarak yeni bir yüksek sosyal etki koşulu sayılabilecek olan *araştırmacı odada* koşulu elde edilmiş ve bu koşul tam olarak düşük sosyal etkiye karşılık gelen *araştırmacı dışarıda* koşulu ile karşılaştırılmıştır.

Oluşan bu yeni koşullara ilişkin örneklem büyüklüğü ile birlikte ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 8’de aktarılmıştır. Bağımsız örneklem t-testi ile yapılan karşılaştırma sonucunda da orijinal karşılaştırmadakine benzer şekilde, ne kişilerarası içerikli ($t(84) = .01, p > .05$) ne bireysel içerikli ($t(84) = .83, p > .05$) ne de tüm demografik sorular ($t(84) = .64, p > .05$) açısından sosyal etki düzeyinin anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Yani katılımcıların soruları yanıtlama süreleri bakımından, deney süresince araştırmacının odada bulunup bulunmaması arasında bir fark görülmemiştir. Bu bulgu 4. hipotezin (H4) doğrulanamadığını göstermektedir.

Tablo 8. Araştırmacının Odada Bulunduğu ve Bulunmadığı Koşullarda Soru Tiplerine Göre Yanıtlama Sürelerine İlişkin Betimsel İstatistik Değerleri

		N	Ort	SS
Koşul				
Kişilerarası içerikli sorular	Araştırmacı odada	59	4.66	1.07
	Araştırmacı dışarıda	27	4.65	1.48
Bireysel içerikli sorular	Araştırmacı odada	59	5.40	1.95
	Araştırmacı dışarıda	27	5.06	1.16
Tüm demografik sorular	Araştırmacı odada	59	5.07	1.35
	Araştırmacı dışarıda	27	4.88	1.07

3.2.3. Kişilerarası İçerikli Sorular ile Bireysel İçerikli Sorular için Tepki Sürelerinin Karşılaştırılması

İlk çalışmada test edilen ve doğrulanan “sorunun kişilerarası içerikte olmasının bireysel içerikte olduğu duruma göre tepki süresinde artışa yol açacağına” ilişkin hipotez bu çalışmada da test edilmiştir. Bu doğrultuda ilk çalışmada olduğu gibi evet-

hayır yanıtli sorular arasında kişilerarası içerikli olarak sınıflandırılan sorulara verilen yanıt süreleri ile bireysel içerikli olarak sınıflandırılan sorulara verilen yanıt süreleri bağımlı gruplar t-test analizi ile karşılaştırılmıştır. Analiz sonucunda 4. hipotezle (H4) uyumlu şekilde katılımcıların kişilerarası içerikli sorulara ($Ort = 4.67, SS = 1.25$) bireysel içerikli sorulara ($Ort = 3.74, SS = 0.80$) kıyasla daha uzun sürede yanıt verdikleri görülmüştür ($t(85) = -7.55, p < .001$).

3.2.4. Yüz Tespit Etme Performansının Yüksek Sosyal Etki Altındaki Tepki Süresi Farklılıkları Üzerindeki Etkisi

Yüksek sosyal etki koşulunda demografik bilgi sorularını daha uzun sürede yanıtlayan, dolayısıyla *sosyal duyarlılık düzeyinin* görece yüksek olduğu varsayılan katılımcıların insan yüzlerini daha hızlı tespit edeceğine ilişkin hipotezin sınanması amacıyla hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Bu koşuldaki yüz tespit performansının (Bkz. Bölüm 2.2.2.2) demografik bilgi sorularını yanıtlama süresi üzerindeki etkisinin genel bir nesne tanıma becerisinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını tespit etmek ve bu olası etkiyi kontrol etmek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda iki basamaklı bir hiyerarşik regresyon analizi uygulanmıştır. Nesne tespit performansı ilk basamağa, yüz tespit performansı ikinci basamağa dâhil edilmiştir. İlk basamakta yer alan nesne tespit performansı yanıt sürelerine ilişkin varyansın %2'sini açıklamıştır ve model anlamsız bulunmuştur ($F_{1,28} = 0.67, p > .05$). İkinci aşamada modele eklenen yüz tespit performansı ise varyansın %4'ünü açıklamıştır ve aynı şekilde model anlamsız bulunmuştur ($F_{2,27} = 0.64, p > .05$). Sonuç olarak genel nesne tespit etme becerisi kontrol edildiğinde yüz tespit performansının sosyal duyarlılığı yordamada etkili olmadığı görülmüştür (Bkz. Tablo 9). Yani insan yüzü gibi temel sosyal ipuçlarına duyarlı olan kişilerin, yüksek sosyal etki altındayken demografik soruları daha uzun sürede yanıtlayacaklarını ileri süren 5. hipotez (H5) doğrulanamamıştır.

Tablo 9. Yüksek Sosyal Etki Koşulundaki Katılımcıların Tüm Demografik Sorulara İlişkin Tepki Sürelerinin Nesne Tanıma ve Yüz Tanıma Değişkenleri Tarafından Yordanmasını Sınayan Hiyerarşik Regresyon Analizi

<i>Model</i>		<i>R</i> ²	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
1. Model	Nesne Tespit Performansı	.02	-.15	-.82	.42
2. Model	Nesne Tespit Performansı	.04	-.06	-.26	.79
	Yüz Tespit Performansı		-.18	-.78	.44

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal uyaranların insan düşüncesi üzerindeki etkisi günümüze kadar farklı ekollerden gelen araştırmacılar tarafından farklı yönleriyle ele alınan bir konudur. Bu tez kapsamında ise insanların sahip olduğu sosyal duyarlılık düzeyi gerek kuramsal çerçevede sözü edilen çalışmalarla gerek araştırma yönteminin seçimiyle bilişsel perspektiften incelenmiştir.

İki çalışmadan oluşan araştırma sürecinin ilk aşamasında insanların sosyal bir muhataba, nötr bir “muhataptan” daha farklı şekilde tepki verip vermeyecekleri, tepki süresi üzerinden böyle bir farkın tespit edilip edilemeyeceği incelenmiştir. İkinci aşamada ise muhatabın sosyal nitelik taşımasından çok bağlamın sosyal niteliği çeşitli düzeylerde değişimlenerek bu değişimlemenin tepki süresi üzerinde bir etki yaratıp yaratmayacağına bakılmıştır. Bunun dışında her iki çalışmada da katılımcıların maruz kaldığı uyaranların sosyal nitelikte olup olmamasının tepki sürelerine olan etkisi incelenmiştir.

İki çalışmada da ortak olarak gözlenen durum, sosyalliğin genellikle tepki süresini artıran etkisi olmuştur. Kuramsal çerçevede sözü edildiği üzere insanların sosyal ve nötr içerikli materyallere farklı tepkiler vermesi pek çok çalışmada gözlenmiş bir olgudur. Bununla birlikte bu çalışmada bağlamın sosyal niteliğinin önceki çalışmalardan iki temel açıdan farklılaştığını vurgulamak yerinde olacaktır.

İlk olarak sosyal ve nötr materyalleri/koşulları karşılaştıran çalışmalarda genellikle sosyal içeriğin insanlar açısından daha kritik önem taşıması veya daha tanıdık olmasından ötürü bu tip materyalde/koşulda performansın artacağı varsayılmış ve gerçekten de bu varsayım genellikle doğrulanmıştır. Örneğin Cosmides ve Tooby'nin (1992) yukarıda sözü edilen çalışmasında olduğu gibi materyal sosyal içeriğe sahip olduğunda akıl yürütme performansı bir hayli yükselmektedir. Bununla birlikte bu tip çalışmalara getirilen önemli eleştirilerden biri de yine yukarıda belirtildiği üzere sosyal içerikli materyallerin tanıdık olmasının katılımcının bu koşuldaki bilişsel yükünü bir hayli azalttığı, sosyal ve nötr koşullar arasındaki farkın da buradan kaynaklandığı yönündedir.

İkinci olarak, ve belki daha da önemlisi, literatürde sosyal-nötr koşul ayrımı üzerinden ilerleyen çalışmalarda katılımcılardan belirli bir görev üzerinde bir performans sergilemeleri beklenmektedir. Dolayısıyla bu tip çalışmalarda genellikle sosyal koşul, yalın bilişsel bir yük olan “sosyalliğin” ötesinde performans, rekabet, etkileşim, istenirlik gibi pek çok karıştırıcı etkenin analize dâhil olmasını gerekli kılmaktadır, ki beklendiği üzere bu tip çalışmalarda genellikle bu olası karıştırıcıların etkisini kontrol etmek veya ortadan kaldırmak amacıyla bir müdahalede bulunulmamaktadır.

Bu tez kapsamında uygulanan araştırmanın yöntemi ile sağlanmaya çalışılan da tam olarak bu olası etkilerin ortadan kaldırılarak sosyal etkinin yalın haliyle gözlenebilmesidir. Bu nedenle katılımcıların kendilerinden performans sergilemelerinin beklenmediği demografik bilgilerini toplama aşamasının bu etkinin gözlenebilmesi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Her iki çalışmada da katılımcılara bazı demografik bilgileri toplandıktan sonra deneye başlanacağı bilgisi verilmiş, demografik soruları yanıtlama aşamasının deneyle ilgisi olmayan rutin bir prosedür olduğu izlenimi uyandırmaya çalışılmıştır.

İlk çalışmada elde edilen bulgular çok net şekilde muhatabın gerçek bir insan olmasının (sosyal koşul) bilgisayar yazılımı olmasına kıyasla (nötr koşul) tepki sürelerinde artışa neden olduğunu göstermektedir ki bu bulgu çalışmanın ilk hipoteziyle uyumlu görünmektedir. Beklendiği üzere gerçek bir insanın sorularını yanıtladığını düşünen katılımcılar yazılımla iletişim kurduğunu düşünenlere kıyasla demografik sorulara daha geç yanıt vermişlerdir. Bu aşamada cinsiyetler arası farklılıkla ilgili beklenmeyen bir sonuç da ortaya çıkmıştır. Faktöryel varyans analizi neticesinde katılımcının cinsiyetinin ve içinde yer aldığı koşulun tepki süresi üzerinde ortak bir etkisi olmadığı bulunsa da erkek ve kadın katılımcılar bazında ayrı ayrı yapılan analizlerde erkek katılımcılardan farklı olarak sosyal etki koşulundaki kadın katılımcıların tüm soru tiplerinde nötr koşuldaki hemcinslerine kıyasla soruları daha uzun sürede yanıtladıkları görülmüştür. Bu etkiye cinsiyet bazında ayrı ayrı rastlanırken, faktöryel analizde rastlanmamasının önemli nedenlerinden biri olarak koşul başına erkek katılımcı sayısının, kadın katılımcı sayısı ile kıyaslandığında, yeterli olmaması gösterilebilir.

Yine ilk çalışmada incelenen ve doğrulanan başka bir hipotez de tıpkı koşullarda olduğu gibi yöneltile sorunun sosyal/kişilerarası niteliğinin de yanıtlama süresi üzerinde

etkili olduğudur. Bu üç hipotez birlikte ele alındığında başta kadınlar olmak üzere tüm katılımcıların sosyal etki manipülasyonundan etkilendiklerini, yani sosyalliğin bilişsel bir yük olarak diğer zihinsel faaliyetlerde yavaşlamaya neden olduğunu söylemek mümkündür.

Bu bulgular literatürde sosyal olan-sosyal olmayan materyal ayrımı üzerinden gerçekleştirilen pek çok çalışma ile çelişiyor görünmektedir. Sözü edilen bu çalışmaların bir kısmı sosyal uyarıların insanlar için taşıdığı önem nedeniyle zihin tarafından daha kolay işleniyor olduğu varsayımından hareket etmekte ve genelde de bu hipotezlerini doğrulamaktadır. Bu tezde ise sosyal uyarıların tam da insanlar için taşıdığı önem nedeniyle bilişsel bir yük oluşturduğu ve tepkide yavaşlamaya yol açtığı varsayılmıştır. Bu iki karşıt görünen hipotezin de doğrulanması açıklanması gereken bir durum gibi görünmektedir.

Görünürdeki bu çelişkiyi gidermek için bu deneylerin prosedürlerine yakından bakmak faydalı olacaktır. Sosyalliğin tepki vermeyi kolaylaştırdığı çalışmalarda genellikle sosyal olan şey tam da katılımcının odaklanması, üzerine düşünmesi, akıl yürütmesi gereken şeydir. Yani bu tip çalışmalarda katılımcının tepki süresinin kısalmasına yol açan sosyallik, tam da kendisinden ilgilenmesinin istendiği materyalle ilişkilidir. Bu tez kapsamındaki iki çalışmada ise sosyallik, katılımcının ilgisinden bağımsız olan bağlamla ilişkili bir niteliktir. İlk çalışmada “sohbet programında” sunulan araştırmacıya ait avatar, katılımcının ilgilenmesi, yanıt vermesi gereken uyarandan bağımsız bir uyarandır. Dolayısıyla bu uyarının gerçekten de bilişsel yük yaratan bir karıştırıcı olma olasılığı vardır.

Bununla birlikte açıklanmaya muhtaç bir çelişki daha bulunmaktadır. Tıpkı bu sosyal olan-sosyal olmayan uyarı içeren çalışmalarda olduğu gibi bu çalışmada da kişilerarası düşünmeyi teşvik eden ve bireysel düşünmeyi teşvik eden materyaller (sorular) sunulmuş, bu soruları yanıtlama süreleri ise kişilerarası içerikli olanlarda çok daha yüksek bulunmuştur. Sosyallik insan için önemli veya insanın bilişsel sisteminde önemli bir yer tutan bir unsur olarak ele alındığında sosyal uyarana daha kısa sürede tepki verilmesi sezgisel olarak daha beklenir görünmektedir.

Demografik soruların doğası ile ilgili bir açıklamanın görünürdeki bu tutarsızlığı ortadan kaldırma olasılığı vardır. Demografik bilgi soruları hazırlanırken amaç, katılımcı

için “en sıradan ve test edilmekten en uzak” ortamlardan birini hazırlamak olmuştur. Burada katılımcıda hiçbir şüpheye yer vermeksizin standart bir demografik bilgi formu doldurduğu izlenimini uyandırmak önemli görülmüştür. Dolayısıyla kişilerarası ve bireysel soruların içerikten bağımsız olarak zihinde oluşturdukları yük hakkında ayrıca bir analiz yapılmamıştır. Örneğin “ilkokul öncesi kreşe gittiniz mi?” sorusu nötr olmasından ötürü değil de kolaylıkla geri getirilen, otomatikleşmiş bir otobiyografik bilgi olduğu için daha hızlı yanıtlanmış olabilir. Tam tersinden düşünüldüğünde “ebeveynlerinize ait özel bir otomobil var mı?” sorusunu yanıtlamak sosyal/kişilerarası içeriğinden bağımsız olarak otomatikleşmemiş veya kalıplaşmamış bir bilgiyi geri getirmeyi gerektirdiği için daha uzun sürmüş olabilir. Dahası bireyler arası okuma hızı farkları gibi temel değişkenler bile bu etkiyi ortaya çıkarmış olabilir. Literatürde bu olasılığı destekleyen bir bulgu da mevcuttur. Jaremka ve diğerlerinin (2011: 48-54) “Bilişsel-Evrimsel Psikolojik Yaklaşımlar” başlığı altında da aktarılan bir çalışmada (Bkz. Bölüm 2.3) katılımcılardan duygusal anılarını listelemeleri istendiğinde bir çırpıda akıllarına gelen anıların büyük çoğunluğunun sosyal içerikte olduğu görülmüştür. Fakat daha sonra sosyal içerikteki anıların gündelik hayatta daha fazla deneyimleniyor olması olasılığını elemek için bu sefer başka katılımcılardan duygusal içerikten bağımsız olarak gündelik deneyimlerini listeleyip sunmaları istenmiştir. Bu listeler kontrol edildiğinde sosyal anıların baskınlığının ortadan kalktığı, bireye özgü-nötr anıların daha fazla hatırlandığı görülmüştür.

Yani bu tez kapsamındaki demografik sorular bağlamında düşünülecek olursa sosyal bağlamın etkisi başka değişkenler kontrol edildiğinde bir anda ortadan kalkabilmektedir. Bu çalışmanın temel hipotezi bağlamın sosyal niteliğinin (bu tez kapsamında “koşulların”) bilişsel bir yük oluşturarak tepkiyi yavaşlatacağıdır. Dolayısıyla demografik soruların belirlenme aşamasında da sosyal-nötr içerik ayrımı araştırmacı tarafından yapılırken de öncelik, bağlamın sosyal niteliğini olabildiğince kusursuz şekilde manipüle edebilmek olmuştur. Bu durumu çalışmanın kısıtlılıklarından biri olarak da ele almak mümkündür.

İkinci çalışmada sosyallik bu sefer sanal değil gerçek ortamda araştırmacının katılımcıya olan mesafesi değişimlenerek incelenmiştir. Araştırmacı katılımcıya yakın, orta veya uzak mesafede konumlanarak katılımcı üzerinde farklı düzeylerde sosyal bir etki oluşturmayı amaçlamıştır. İlk çalışmada gözlenen sosyal bağlam etkisi bu çalışmada

gözlenmemiştir. Araştırmacının katılımcıya yakında veya uzakta bulunması, odada veya dışarıda durması katılımcının tepki sürelerini etkilememiştir. Bu durumla ilgili iki farklı açıklama yapmak mümkündür.

Birincisi, ilk çalışmada sosyal etkiyi ortaya çıkarması amacıyla kullanılan avatar aynı zamanda katılımcının etkileşime girdiği, sorularını yanıtladığı kişidir; yani doğrudan muhatabıdır. İkinci çalışmada ise araştırmacı katılımcıya deney süresince refakat eden, ama onunla etkileşime geçmeyen, soruları yanıtlama sürecini takip etmeyen kişidir. Yani iki çalışmadaki araştırmacıların işlevi birbirinden farklıdır. Birincisinde verilen görevle doğrudan bağlantılı kişi iken, ikincisinde ortamda bulunan ama verilen görevle doğrudan ilgili olmayan kişidir.

İkinci çalışmada sosyal bağlam etkisinin görülmemesiyle ilgili ikinci bir açıklama sosyal etki yaratması beklenen araştırmacıların fiziksel konumu ile ilgilidir. İlk çalışmadaki avatar, katılımcının soruları yanıtladığı ekranda, görüş alanının oldukça içinde ve odaklandığı noktaya (ekranda soruları gördüğü kutucuk) bir hayli yakın bir noktada iken; ikinci çalışmada sosyal bağlamı oluşturan araştırmacı, bilgisayar ekranına odaklanmış olan katılımcının görüş alanının oldukça dışında yer almaktadır. Üstelik katılımcı ilk kez bulunduğu bir ortamda, ilk kez katıldığı bir deneyde, (henüz “deney aşamasına” geçilmemiş olsa bile) etrafındaki insanların etkisi altında kalmaktan çok ekrandaki prosedüre fazlaca odaklanmış olabilir. Dolayısıyla sosyal manipülasyon, ikinci çalışmanın kendi içindeki üç farklı koşul arasında sosyal etki ilgili bir farklılaşma yaratmayacak kadar yetersiz kalmış olabilir.

Üstelik ilk çalışmadaki sosyal koşulda, kullanılan avatarın katılımcıda izlendiği izlenimini örtük olarak oluşturacak biz etkisi bile söz konusu olabilir. Kuramsal çerçevede örtük izlenme ile ilgili olarak aktarılan çalışmalar da (Bkz. Bölüm 4.3) göz önüne alınacak olursa sosyal etkiyi yaratan şeyin başka birinin varlığından çok göz teması olması gibi bir ihtimal dahi söz konusu olmaktadır. İki çalışma arasında sosyal etkiyi yaratan unsurla ilgili değişen tek şey etkinin kaynağının sanal veya gerçek olması değil, aynı zamanda gözlere/bakışa maruz kalma durumudur. Bölüm 1.4.3’te söz edildiği üzere bakış etkisi, yalnızca gerçek bir birey tarafından izlendiğinde ortaya çıkmamaktadır (Bateson v.d., 2006). Gözü çağrıştıracak desenler bile insanların tepkilerini etkileyebilmektedir.

İkinci çalışmanın doğrulayamadığı bir diğer hipotez de yüksek sosyal etki koşulunda demografik soruları daha uzun sürede yanıtlayan katılımcıların, yani sosyal duyarlılığının yüksek olduğu varsayılan katılımcıların insan yüzlerine daha duyarlı olacağı ve bir görsel içindeki yüzleri daha hızlı tespit edeceği idi. Bu hipotez doğrultusunda yüksek sosyal etki koşulundaki katılımcıların demografik bilgi sorularını yanıtlama süreleri üzerinde yüz tespit etme performansının yordayıcılık gücünün incelendiği bir hiyerarşik regresyon analizi nesne tespit becerileri kontrol edilecek şekilde gerçekleştirilmiştir

Bu hipotezin doğrulanamamasının olası nedenlerinden biri bugüne dek pek test edilmemiş bir sayılıya dayanıyor olmasıdır. Bu sayılı, sosyal duyarlılığı görece yüksek bireylerin insan yüzüne karşı da duyarlı olacağı ve yüzleri kolaylıkla tespit edeceğidir. Bununla birlikte sosyal fobi literatürü de göz önüne alınacak olursa sosyal duyarlılığı yüksek olan kişilerin sosyal etkileşimden, dolayısıyla da sosyal uyarılardan kaçınıyor olma olasılıkları mevcuttur. Bir diğer kuvvetli olasılıksa yüz tespit etmenin insan zihninde yerleşmiş bir modül veya işlev olmasından ötürü sosyal duyarlılık gibi bazı bireysel farklılıklardan kolay kolay etkilenmiyor olmasıdır. Ayrıca yüz tespit ve nesne tespit performansları katılımcılara deneysel bir görev şeklinde sunulmuş olsa da bu görevler bu tip deneysel bir çalışmada ilk kez uygulanmış, psikometrik özelliklerinin önceden incelendiği bir ön çalışma oluşturulmamıştır.

Yukarıda bulgular tartışılırken belirtilenler dışında bu çalışmanın bazı başka kısıtlılıklarından ve literatüre kazandırdıklarından da söz etmek mümkündür. Her iki çalışmada kullanılan teknikler ilk kez bu tez kapsamında oluşturulmuş ve doğal olarak daha önce geçerliklerini test edecek bir yöntem kullanılmamıştır. Bunda önemli etkenlerden biri sosyal duyarlılık, sosyal etki gibi kavramların kuramsal çerçevede pek çok örneği sunulan çalışmalardan farklı bir anlamda kullanılması; dolayısıyla geçerliği test etmede kullanılabilir eş ya da benzer bir ölçüm aracına ihtiyaç duyulmamasıdır. Bu çalışmada amaç, Lieberman'ın (2013) "zihnin fabrika ayarı" olarak nitelendirdiği ve nörobiyolojik temellerini incelediği "sosyal düşüncenin" davranışsal-bilişsel belirtilerine ulaşabilmek olmuştur.

Bu çalışma sosyal duyarlılığa geleneksel klinik veya sosyal yaklaşımların aksine fazlaca çalışılmamış bilişsel-evrimsel bir perspektiften yaklaşmıştır. İnsan zihninin sosyal

materyallere ve sosyal olmayan materyallere verdiği farklı tepkiler üzerine birçok çalışma olsa da insanın doğal bir durumda, sosyal olan ve olmayan bağlamlardaki tepkileri arasındaki farklılık çok fazla ele alınmamıştır. Her ne kadar bu çalışma katılımcıların çoğunun ilk kez yer aldığı steril bir deney ortamında gerçekleşmiş olsa da, sosyal duyarlılığın ölçümü katılımcıların beklediği “deneyden” bağımsız ve performans sergilemedikleri doğal bir anda gerçekleşmiştir. Doğal durumdan kastedilen de budur.

İki çalışmaya genel olarak bakıldığında maruz kalınan uyarının sosyallik düzeyinin, bağlamın sosyal niteliğinden daha büyük bir etki yarattığı grlmektedir. Bununla birlikte gerçek yaşam koşullarında, maruz kalınan uyarın ile bağlam arasında net bir ayırım yapmak kolay değildir. Gündelik hayatta maruz kalınan uyarınlar pek çok zaman bağlamın da bir parçası olmaktadır. Richerson (2013) gibi pek çok araştırmacı kültürel evrim gibi sosyal etkileşime dayalı çalışmaların kk izole gruplar üzerinde gerçekleştirilmesinin dış geçerlik açısından sıkıntısına dikkat çekmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere deneyde olabildiğince “sıradan” bir anda ölçüm alınmış olsa da sosyal etki ve sosyal duyarlılık gibi kavramların da dış dünyada, hatta kimi zaman birbirini tanıyan insanlar arasında çalışılmasına ihtiyaç vardır.

Son olarak ileriki çalışmalarda bu konu üzerine çalışmak isteyen araştırmacılar açısından dikkat çekilmesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Her iki çalışmada da koşulu sosyal kılan özellikler (ilkinde avatar, ikincide araştırmacının kendisi) doğal olarak birtakım fiziksel özelliklere de sahiptir. Örneğin ikinci çalışmada katılımcının karşısında oturan araştırmacı sosyal bir uyarın olduğu kadar fiziksel de bir uyarandır. Burada araştırmacı bağlamın sosyallik düzeyini değişimlemesinin yanı sıra fiziksel uyarın düzeyini de değişimlemektedir. Dolayısıyla buna benzer yöntemler kullanılarak yapılacak çalışmalarda sosyal uyarının bir etkisi çıkarsa, bu etkinin fiziksel niteliklerden kaynaklanmadığından emin olunmalıdır.

Ele alınabilecek bir diğer konu da bireysel farklılıklardır. Sosyal duyarlılık diye bir kavramdan söz edilecekse, bu kavramın daha önce çalışılmış başka psikolojik olgularla ilişkili olması olasılığından da söz edilebilir. Sosyal duyarlılık bu tez kapsamında varlığı veya yokluğu yerine çeşitli düzeyleri olan, bu düzeyleri ortamın sosyal niteliğine göre değişebilen, fakat hepsine rağmen insan zihninde yerleşik bir sosyal düşünce eğiliminden köken alan bir örüntü olarak incelenmiştir. Bu zellik bakımından

bireyler arası farklılıkları tespit etmek, ileriki çalışmalarda kontrol edilmesi gereken değişkenleri belirleme açısından da faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- ADOLPH Ralph, "The Social Brain: Neural Basis of Social Knowledge", *Annual Review of Psychology*, C. LX, S. 1, 2009, ss. 693-716.
- ADOLPHS Ralph, TRANEL Daniel, DAMASIO Antonio R, "The Human Amygdala in Social Judgment", *Nature*, C. CCCXCIII, S. 6684, 1998, ss. 470-474.
- AMADOR-VARGAS Sabrina, vd., "Specialization and Group Size: Brain and Behavioural Correlates of Colony Size in Ants Lacking Morphological Castes", *Proceedings of the Royal Society of London B: Biological Sciences*, C. CCLXXXII, S. 1801, 2015, ss. 1-8.
- ANTONOVICS Janis, vd., "The Evolution of Mutualism from Reciprocal Parasitism: More Ecological Clothes for The Prisoner's Dilemma", *Evolutionary Ecology*, C. XXIX, S. 5, 2015, ss. 1-15.
- ASSMANN Jan, CZAPLICKA John, "Collective Memory and Cultural Identity", *New German Critique*, C. LXV, 1995, ss. 125-133.
- BÄCK Emma A, BÄCK Hanna, KNAPTON Holly M, "Group Belongingness and Collective Action: Effects of Need to Belong and Rejection Sensitivity on Willingness to Participate in Protest Activities", *Scandinavian Journal of Psychology*, C. LVI, S. 5, 2015, ss. 537-544.
- BAILEY Phoebe E, HENRY Julie D, VON HIPPEL William, "Empathy and Social Functioning in Late Adulthood", *Aging and Mental Health*, 2008, C. XII, S. 4, ss. 499-503.
- BARON-COHEN Simon, LESLIE Alan M, FRITH Uta, "Does the Autistic Child Have a 'Theory of Mind'?", *Cognition*, C. XXI, S. 1, 1985, ss. 37-46.
- BARON-COHEN Simon, vd., "A New Test of Social Sensitivity: Detection of Faux Pas in Normal Children and Children with Asperger Syndrome", *Journal of Autism and Developmental Disorders*, C. XXIX, S. 5, 1999, ss. 407-418.
- BARON-COHEN Simon, vd., "The 'Reading the Mind in the Eyes' Test Revised Version: A Study with Normal Adults, and Adults with Asperger Syndrome or High-Functioning Autism", *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, C. XLII, S. 2, 2001, ss. 241-251.
- BARRET H. Clark, KURZBAN Robert, "Modularity in Cognition: Framing the Debate", *Psychological Review*, C. CXIII, S. 3, 2006, ss. 628-647.
- BAUMEISTER Roy F, LEARY Mark R, "The Need to Belong: Desire for Interpersonal Attachments as a Fundamental Human Motivation", *Psychological Bulletin*, C. CXVII S. 3, 1995, ss. 497-529.
- BAR Moshe, NETA Mital, LINZ Heather, "Very First Impressions", *Emotion*, C. VI, S. 2, 2006, ss. 269-278.
- BATESON Melissa, NETTLE Daniel, ROBERTS Gilbert, "Cues of Being Watched Enhance Cooperation in a Real-World Setting", *Biology Letters*, C. II, S. 3, 2006, ss. 412-414.
- BEADLE Janelle N vd., "Effects of Age-Related Differences in Empathy on Social Economic Decision-Making", *International Psychogeriatrics*, C. XXIV, S. V, 2012, ss. 822-833.
- BECKES Lane, COAN James A, HASSELMO Karen, "Familiarity Promotes the Blurring of Self and Other in the Neural Representation of Threat", *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, C. XIII, S. 6, 2012, ss. 1-8.

- BELLEMARE Charles, KRÖGER Sabine, “On Representative Social Capital”, *European Economic Review*, C. LI, S. 1, 2007, ss. 183-202.
- BERRY Diane S, MCARTHUR Leslie Z, “Perceiving Character in Faces: The Impact Of Age-Related Craniofacial Changes on Social Perception”, *Psychological Bulletin*, C. C, S. 1, 1986, ss. 3-18.
- BLAKEMORE Sarah J, FRITH Chris, “Self-awareness and Action”, *Current Opinion in Neurobiology*, C. XIII, S. 2, 2003, ss. 219-224.
- BOGARDUS Emory S, *A History of Social Thought*, University of Southern California Press, 1922.
- BONENBERGER Martina, vd., “Polymorphism in the μ -Opioid Receptor Gene (*OPRM1*) Modulates Neural Processing of Physical Pain, Social Rejection and Error Processing”, *Experimental Brain Research*, C. CCXXXIII, S. 9, 2015, ss. 2517-2526.
- BOYD Robert, RICHERSON Peter J, *Culture and the Evolutionary Process*, Chicago, The University of Chicago Press, 1985.
- BOYD Robert, RICHERSON Peter J, “Culture and the Evolution of Human Cooperation”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B: Biological Sciences*, C. CCCLXIV, S. 1533, 2009, ss. 3281-3288.
- BRAUNITZER Gábor, TARI Gergely, “Teaching with the Social Brain in Mind: A Neuroscientific Perspective on the Cooperation Spectrum” (devam ediyor), *Hungarian Educational Research Journal*.
- BRINK Kimberly A, LANE Jonathan D, WELLMAN Henry M, “Developmental Pathways for Social Understanding: Linking Social Cognition to Social Contexts”, *Frontiers in Psychology*, C. VI, S. 719, 2015, ss. 1-11.
- BROSNAN Sarah F, DE WAAL Frans B. M, “Monkeys Reject Unequal Pay” *Nature*, C. CCCCXXV, S. 6955, 2003, ss. 297-299.
- BROWN Rupert, *Group processes: Dynamics Within and Between Groups*, Basil Blackwell, 1988.
- BRUNET Eric, vd., “A PET Investigation of the Attribution of Intentions with a Nonverbal Task”, *Neuroimage*, C. XI, S. 2, 2000, ss. 157-166.
- BUCKNER Randy L, ANDREWS-HANNA Jessica R, SCHACTER Daniel L, “The Brain's Default Network”, *Annals of the New York Academy of Sciences*, C. MCXXIV, S. 1, 2008, ss. 1-38.
- BUSS David M, SCHMITT David P, “Sexual Strategies Theory: An Evolutionary Perspective on Human Mating”, *Psychological Review*, C. C, S. 2, 1993, ss. 204-232.
- CAI Wei, vd., “Dishonest Behaviour is not Affected by an Image of Watching Eyes”, *Evolution and Human Behaviour*, C. XXXVI, S. 2, 2015, ss. 110-116.
- CALL Josep, TOMASELLO Michael, “Does the Chimpanzee Have a Theory of Mind? 30 Years Later”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. XII, S. 5, 2008, ss. 187-192.
- CAMPBELL W. Keith, vd., “Among Friends? An Examination of Friendship and the Self-Serving Bias”, *British Journal of Social Psychology*, C. XXXIX, S. 2, 2000, ss. 229- 239.
- CAPORAEEL Linnda R, vd., “Selfishness Examined: Cooperation in the Absence of Egoistic Incentives”, *Behavioral and Brain Sciences*, C. XII, S. 4, 1989, ss. 683-699.
- CARGILE James, “A Note on ‘Iterated Knowings’”, *Analysis*, C. XXX, S. 5, 1970, ss. 151-155.

- CARTMILL Erica A, BEILOCK Sian, GOLDIN-MEADOW Susan, “A Word in the Hand: Action, Gesture and Mental Representation in Humans and Non-Human Primates”, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, C. CCCLXVII, S. 1585, 2012, ss. 129-143.
- CHARTRAND Tanya L, BARGH John A, “The Chameleon Effect: The Perception–Behavior Link and Social Interaction”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. LXXVI, S. 6, 1999, ss. 893-910.
- COLE-FLETCHER Rachel, *What's in a Face? Exploring Components of Social Perception and Social Cognition in Williams Syndrome and Autism*, Newcastle University, (Unpublished Master's Thesis), 2014.
- COMBS Dennis R, vd, “The Ambiguous Intentions Hostility Questionnaire (AIHQ): A New Measure for Evaluating Hostile Social-Cognitive Biases in Paranoia”, *Cognitive Neuropsychiatry*, C. XII, S. 2, 2007, ss. 128-143.
- CORBALLIS Michael C, “The Evolution of Consciousness”, *The Cambridge Handbook of Consciousness*, (ed.) Philip D. Zelazo- Morris E. Thompson, New York, Cambridge University Press, 2007, ss. 571-596.
- CORBALLIS Michael C, *The Recursive Mind: The Origins of Human Language, Thought and Civilization*. Princeton NJ, Princeton University Press, 2011.
- CORCORAN Rhiannon, MERCER Gavin, FRITH Christopher D, “Schizophrenia, Symptomatology and Social Inference: Investigating ‘Theory of Mind’ in People with Schizophrenia”, *Schizophrenia Research*, C. XVII, S. 1, 1995, ss. 5-13.
- COSMIDES Leda, “The Logic of Social Exchange: Was Natural Selection Shaped How Humans Reason? Studies with the Wason Selection Task”, *Cognition*, C. XXXI, S. 3, 1989, ss. 187-276.
- COSMIDES Leda, TOOBY John, “Cognitive Adaptations for Social Exchange”, *The adapted mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*, (ed.) Jerome Barkow- Leda Cosmides- John Tooby, New York, Oxford University Press, 1992, ss. 163-228.
- COSMIDES Leda, TOOBY John, "Evolutionary Psychology: New Perspectives on Cognition and Motivation", *Annual Review of Psychology*, C. LXIV, 2013, ss. 201-229.
- COSTANZO Mark, ARCHER Dane, “Interpreting the Expressive Behavior of Others: The Interpersonal Perception Task”, *Journal of Nonverbal Behavior*, C. XIII, S. 4, 1989, ss. 225-245.
- COŞKUN Hamit, “Beyin Fırtınasında Sosyal Kimlik Değişiminin Üretkenlik Üzerine Etkisi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXII, S. 1, 2005, ss. 79-94.
- COWELL Jason M, vd., “The Development of Generosity and Moral Cognition Across Five Cultures”, *Developmental Science*, 2016, ss. 1-12.
- CIALDINI Robert B, GOLDSTEIN Noah J, “Social Influence: Compliance and Conformity” *Annual Review of Psychology*, C. LV, S. 1, 2004, ss. 591-621.
- CUSHMAN Fiery, “Crime and Punishment: Distinguishing The Roles of Causal and Intentional Analyses in Moral Judgment”, *Cognition*, C. CVIII, S. 2, 2008, ss. 353-380.
- CUSHMAN Fiery, YOUNG Liane, HAUSER Marc, “The Role of Conscious Reasoning and Intuition in Moral Judgment: Testing Three Principles of Harm”, *Psychological Science*, C. XVII, S. 12, 2006, ss. 1082-1089.

- CUTTING John, "Study of Anosognosia", *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry*, C. XLI, S. 6, 1978, ss. 548-555.
- DAPRATI Elena, vd., "Looking for the Agent: An Investigation into Consciousness of Action and Self-Consciousness in Schizophrenic Patients" *Cognition*, C. LXV, S. 1, 1997, ss. 71-86.
- DECETY Jean, vd., "A PET Exploration of the Neural Mechanisms Involved in Reciprocal Imitation", *Neuroimage*, C. XV, S. 1, 2002, ss. 265-272.
- DI PELLEGRINO Giuseppe, vd., "Understanding Motor Events: A Neurophysiological Study", *Experimental Brain Research*, C. XCI, S. 1, 1992, ss. 176-180.
- DESCARTES René, "*Felsefenin İlkeleri*", (çev. Mesut Akın), İstanbul, Say Yayınları, 2008.
- DESSALLES Jean L, Köken Dil Araştırması, *Dilin kökenleri*, (ed.) Jean L. Dessalles-Pascal Picq- Bernard Victorri, (çev. Atakan Altınörs), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2014, ss. 77-104.
- DEVAINE Marie, HOLLARD Guillaume, DAUNIZEAU Jean, "Theory of Mind: Did Evolution Fool Us", *Plos One*, C. IX, S. 2, 2014, ss. 1-129.
- DUNBAR Robin I. M, "The Social Brain Hypothesis", *Evolutionary Anthropology*, C. VI, S. 5, 1998, ss. 178-190.
- DUNBAR Robin I. M, "The Social Brain: Mind, Language and Society in Evolutionary Perspective" *Annual Review of Anthropology*, C. XXXII, S. 1, 2003, ss. 163-181.
- DUNBAR Robin I. M, MARRIOTT Anna, DUNCAN Neil D. C, "Human Conversational Behavior", *Human Nature*, C. VIII, S. 3, 1997, ss. 231-246.
- DUNBAR Robin I. M, SHULTZ Susanne, "Bondedness and Sociality", *Behaviour*, C. CXLVII, S. 7, 2010, ss. 775-803.
- DUVAL Céline, vd., "Age Effects on Different Components of Theory of Mind", *Consciousness and Cognition*, C. XX, S. 3, 2011, ss. 627-642.
- EINHORN Hillel J, HOGARTH Robin M, "Judging Probable Cause", *Psychological Bulletin*, C. XCIX, S. 1, 1986, ss. 3-19.
- EISENBERGER Naomi I, LIEBERMAN Matthew D, "Why Rejection Hurts: A Common Neural Alarm System for Physical and Social Pain", *Trends in Cognitive Sciences*, C. VIII, S. 7, 2004, ss. 294-300.
- EISENBERGER Naomi I, LIEBERMAN Matthew D, WILLIAMS Kipling D, "Does Rejection Hurt? An fMRI Study of Social Exclusion", *Science*, C. CCCII, S. 5643, 2003, 290-292.
- ELLEMERS Naomi, SPEARS Russell, DOOSJE Bertjan, "Self and Social Identity", *Annual Review of Psychology*, C. VIII, S. I, 2002, 161-186.
- EMERY Nathan J, "The Evolution of Social Cognition", *The Cognitive Neuroscience of Social Behaviour*, (ed.) Alexander Easton- Nathan J. Emery, Sussex, Psychology Press, 2005, ss. 115-156.
- EMERY Nathan J, vd., "Cognitive Adaptations of Social Bonding in Birds", *Philosophical Transactions of the Royal Society B*, C. CCCLXII, S. 1480, 2007, ss. 489-505.
- EMERY Nathan J, CLAYTON Nicola S, "Comparative Social Cognition", *Annual Review of Psychology*, C. LX, 2009, ss. 87-113.
- ENGELBERG Joseph, BOYARSKY Louis L, "The Noncybernetic Nature of Ecosystems", *The American Naturalist*, C. CXIV, S. 3, 1979, ss. 317-324.

- EVANS Dylan, ZARATE Oscar “*Evrimsel Psikolojiye Giriş*”, (çev. Hakan Çetinkaya), Ankara, Türk Psikologlar Derneği, 2004.
- FESTINGER Leon, “A Theory of Social Comparison Processes”, *Human Relations*, C. VII, 1954, ss. 117-140.
- FORGAS Joseph P, FIEDLER Klaus, SEDIKIDES Constantine, *Social Thinking and Interpersonal Behaviour*, New York, Taylor & Francis Group, 2013.
- FRITH Christopher D, BLAKEMORE Sarah J, WOLPERT Daniel M, “Abnormalities in the Awareness and Control of Action”, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, C. CCCLV, S. 1404, 2000, ss. 1771-1788.
- FUSSELL Susan R, KRAUSS Robert M, “Coordination of Knowledge in Communication: Effects of Speakers’ Assumptions about What Others Know”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. LXII, S. 3, 1992, ss. 378-391.
- GALEF JR Bennett G, “Social Transmission of Acquired Behaviour: A Discussion of Tradition and Social Learning in Vertebrates”, *Advances in the Study of Behaviour*, C. VI, 1976, ss. 77-100.
- GALEF JR Bennett G, HEYES Cecilia M, “Social Learning and Imitation”, *Learning and Behavior*, C. XXXII, S. 1, 2004, ss. 261-269.
- GALLAGHER Helen L, FRITH Christopher D, “Functional Imaging of ‘Theory of Mind’”, *Trends in Cognitive Sciences*, C. VII, S. 2, 2003, ss. 77-83.
- GALLAGHER Helen L, vd., “Reading the Mind in Cartoons and Stories: An fMRI Study of ‘Theory of Mind’ in Verbal and Nonverbal Tasks”, *Neuropsychologia*, C. XXXVIII, S. 1, 2000, ss. 11-21.
- GALLESE Vittorio “The manifold nature of interpersonal relations: The Quest for a Common Mechanism”, *Philosophical Transactions of the Royal Society of London. Series B: Biological Sciences*, C. CCCLVIII, S. 1431, 2003, ss. 517-528.
- GAO Wel, v.d., “Evidence of the Emergence of the Brain’s Default Network From 2-week-old to 2-year-old Healthy Pediatric Subjects” *Proceedings of the National Academy of Sciences*, C. CVI, S. 16, 2009, 6790-6795.
- GILBERT Daniel, vd., “Immune Neglect: A Source of Durability Bias in Affective Forecasting”, *Journal of Personality and Social Psychology*, C. LXXV, S. 3, 1998, ss. 617.
- GOCKERITZ, S. ve TOMASELLO, M. (b.t.). *Young Children’s Learning to Enforce Social Norms*.
- GOULDNER Alvin W, “The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement”, *American Sociological Review*, C. XXV, S. 2, 1960, ss. 161-178.
- GREENBERG Jeff, ARNDT Jamie “Terror Management Theory”, *Handbook of Theories of Social Psychology*, (ed.) Paul A. M. Van Lange - Arie W. Kruglanski - E. Tory Higgins, Sage Publications, 2011, ss. 398-415.
- GROSS Charles G, “Aristotle on the Brain”, *The Neuroscientist*, C. I, S. 4, 1995, ss. 245-250.
- GUGLIELMO Steve, MONROE Andrew E, MALLE Bertram F, “At the Heart of Morality Lies Folk Psychology” *Inquiry*, C. LII, S. 5, 2009, ss. 449-466.
- HACKMANN Ann, SURAWY Christina, CLARK David M, “Seeing Yourself Through Others’ Eyes: A Study of Spontaneously Occurring Images in Social Phobia”, *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, C. XXVI, S. 1, 1998, ss. 3-12.

- HALEY Kevin J, FESSLER Daniel M, “Nobody's Watching? Subtle Cues Affect Generosity in an Anonymous Economic Game”, *Evolution and Human behavior*, C. XXVI, S.3, 2005, ss. 245-256.
- Hanna, J. T. (2015). Ostracism increases positive valence theory of mind decoding accuracy. *Undergraduate Honors Theses*, Paper 28
- HARLOW Harry F, ZIMMERMANN, Robert R, “The Development of Affectional Responses in Infant Monkeys”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, C. CII, S. 5, 1958, ss. 501-509.
- HARRISON Laura A, *Real-World Social Cognition: Context Effects in Face and Threat Processing*, California Institute of Technology, (Unpublished Master’s Thesis), 2015.
- HAUSER Marc D, CHOMSKY Noam, FITCH W. Tecumseh, “The Faculty of Language: What is It, Who has It, and How did It Evolve?”, *Science*, C. CCXCVIII, S. 5598, 2002, ss. 1569-1579.
- HUFFMAN Michael A, NAHALLAGE Charmalie A. D, LECA Jean-Baptiste, “Cultured Monkeys Social Learning Cast in Stones”, *Current Directions in Psychological Science*, C. XVII, S. 6, 2008, ss. 410-414.
- HUMPHREY Nicholas K, “The Social Function of Intellect”, *Growing Points in Ethology*, 1976, ss. 303-317.
- HUNTER Simone, HURLEY Robin A, TABER Katherine H, “A Look inside the Mirror Neuron System”, *The Journal of Neuropsychiatry and Clinical Neurosciences*, C. XXV, S. 3, 2013, ss. 170-175.
- ITO Rutsuko, “Dopamine Release in the Dorsal Striatum During Cocaine-Seeking Behavior Under the Control of a Drug-Associated Cue”, *The Journal of Neuroscience*, C: XXII, S. 14, 2002, ss. 6247-6253.
- JAHODA Gustav, *Sosyal Psikoloji Tarihi*, (çev. Şeyda Başlı), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- JAMES William, *The Principles of Psychology*, 1890, <http://psychclassics.yorku.ca/James/Principles/> adresinden 17 Mart 2016 tarihinde edinilmiştir.
- JAREMKA Lisa M, GABRIEL Shira, CARVALLO Mauricio, “What Makes Us Feel the Best Also Makes Us Feel the Worst: The Emotional Impact of Independent and Interdependent Experiences”, *Self and Identity*, C. X, S. 1, 2011, ss. 44-63.
- JOHNSTON Lucy, MILES Lynden, MACRAE C. Neil, “Why are You Smiling at Me? Social Functions of Enjoyment and Non-Enjoyment Smiles”, *British Journal of Social Psychology*, C. XLIX, S. 1, 2010, ss. 107-127.
- JÄRVINEN-PASLEY Anna, vd., “Cross-Modal Influences of Affect Across Social and Non-Social Domains in Individuals with Williams Szyndrome”, *Neuropsychologia*, C. XLVIII, S. 2, 2010, ss. 456-466.
- KAITZ Marsha, vd. “Adult Attachment Style and Interpersonal Distance”, *Attachment & Human Development*, C. VI, S. 3, 2004, ss. 285-304.

- KNOBLICH Günther, BUTTERFILL Stephen, SEBANZ Natalie, "Psychological Research on Joint Action: Theory and Data", *Psychology of Learning and Motivation-Advances in Research and Theory*, C. LIV, 2011, ss. 59-101.
- KOURTIS Dimitrios, KNOBLICH Günther, SEBANZ Natalie, "History of Interaction and Task Distribution Modulate Action Simulation", *Neuropsychologia*, C. LI, S. 7, 2013, ss. 1240-1247.
- KREPS David M, *Game theory and Economic Modelling*, Oxford, Clarendon Press, 1990.
- LE BON Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, İstanbul, Hayat, 1997.
- LEIBENSTEIN Harvey, "Bandwagon, Snob, and Veblen Effects in the Theory of Consumers' Demand", *The Quarterly Journal of Economics*, C. LXIV, S. 2, 1950, ss. 183-207.
- LEWIS Timothy, COMAS-QUINN Anna, HAUCK Mirjam, "Clustering, Collaboration, and Community: Sociality at Work in a cMOOC", *Researching Language Learner Interactions Online: From Social Media to MOOCs*, (ed.) Edward Dixon- Michael Thomas, Texas, CALICO, 2015, ss. 45-62.
- LICHTENSTEIN Edward H, BREWER William F, "Memory for Goal-Directed Events", *Cognitive Psychology*, C. XII, S. 3, 1980, ss. 412-445.
- LIEBERMAN Matthew D, *Social: Why Our Brains are Wired to Connect*. New York, Crown, 2013.
- LOCKE John, *An Essay Concerning Human Understanding Book II, Ideas*, 1690.
- LOCKRIDGE Calion B, BRENNAN Susan E, "Addressees' Needs Influence Speakers' Early Syntactic Choices", *Psychonomic Bulletin & Review*, C. IX, S. 3, 2002, ss. 550-557.
- MALINOWSKI Bronislaw, "*Büyük, Bilim ve Din*", (çev. Saadet Özkal), İstanbul, Kabcacı, 2000.
- MASTERMAN Donna L, CUMMINGS Jeffrey L, "Frontal-Subcortical Circuits: The Anatomic Basis of Executive, Social and Motivated Behaviors", *Journal of Psychopharmacology*, C. XI, S. 2, 1997, ss. 107-114.
- MCCLURE John, "Discounting Causes of Behavior: Are Two Reasons Better than One?", *Journal of Personality and Social Psychology*, C. LXXIV, S. 1, 1998, ss. 7-20.
- MCDONALD Skye, FLANAGAN Sharon, ROLLINS Jennifer, "TASIT-R: The Awareness of Social Inference Test Revised", *The University of New South Wales Faculty of Science*, 2010, <http://www2.psy.unsw.edu.au/Users/smcdonald/Documents/TASIT.pdf> adresinden 11 Mayıs 2015 tarihinde edinilmiştir.
- MELTZOFF Andrew N, "Understanding the Intentions of Others: Re-Enactment of Intended Acts by 18-Month-Old Children", *Developmental Psychology*, C. XXXI, S.5, 1995, ss. 838-850.
- MELTZOFF Andrew N, MOORE M. Keith, "Imitation of Facial and Manual Gestures by Human Neonates", *Science*, C. CXC VIII, S. 4312, 1977, ss. 75-78.
- MIKULINCER Mario, FLORIAN Victor, HIRSCHBERGER Gilad, "The Existential Function of Close Relationships: Introducing Death into the Science of Love", *Personality and Social Psychology Review*, C. VII, S.1, 2003, ss. 20-40.

- MITCHELL Jason P, HEATHERTON Todd F, MACRAE C. Neil, “Distinct Neural Systems Subserve Person and Object Knowledge”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, C. XCIX, S. 23, 2002, ss. 15238-15243.
- MITHEN S, “The Prehistory of Mind: The Cognitive Origins of Art, Religion and Science”, *The Prehistory of Mind*, 1996, ss. 1-27.
- NADEAU Richard, CLOUTIER Edouard, GUAY J-H, “New Evidence about the Existence of a Bandwagon Effect in the Opinion Formation Process”, *International Political Science Review*, C. XIV, S. 2, 1993, ss. 203-213.
- O'CONNOR Constance M, “Building the Social Brain, One Task at a Time”, *The Journal of Experimental Biology*, C. CCXVIII, 7, 2015, ss. 965-966.
- OSTROM Elinor, “Collective Action and the Evolution of Social Norms”, *Journal of Natural Resources Policy Research*, C. VI, S. 4, 2014, ss. 235-252.
- OULLIER Olivier, vd., “Social Coordination Dynamics: Measuring Human Bonding”, *Social Neuroscience*, C. III, S.2, 2008, ss. 178-192.
- PATTEN Bernard C, ODUM Eugene P, “The Cybernetic Nature of Ecosystems”, *The American Naturalist*, C. CXVIII, S. 6, 1981, ss. 886-895.
- PAWŁOWSKIL Bogusław, LOWEN C. B, DUNBAR Robin I. M, “Neocortex Size, Social Skills and Mating Success in Primates”, *Behaviour*, C. CXXXV, S. 3, 1998, ss. 357-368.
- PENN Derek C, HOLYOAK Keith J, POVINELLI Daniel J, “Darwin’s Mistake: Explaining the Discontinuity Between Human and Nonhuman Minds”, *Behavioral and Brain Sciences*, C. XXXI, S. 2, 2008, ss. 109-178.
- PÉREZ-BARBERIA F. Javier, SHULTZ Susanne, DUNBAR Robin I. M, “Evidence for Coevolution of Sociality and Relative Brain Size in Three Orders of Mammals.”, *Evolution*, C. LXI, S. 12, 2007, ss. 2811-2821.
- PETERSON Martin, *Prisoner’s Dilemma*, Cambridge University Press, 2015.
- PETERSEN Michael B, AARØE Lene, “Birth Weight and Adult Social Trust: Evidence for Early Calibration of Social Cognition”, *Psychological Science*, C. XXVI, S. XI, 2015, ss. 1681-1692.
- PHILLIPS Louise H, MACLEAN Rory D, ALLEN Roy, “Age and the Understanding of Emotions Neuropsychological and Sociocognitive Perspectives”, *The Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, C. LVII, S. 6, 2002, ss. 526-530.
- PICKERING Martin J, GARROD Simon, “Toward a Mechanistic Psychology of Dialogue”, *Behavioral and Brain Sciences*, C. XXVII, S. 2, 2004, ss. 1-57.
- PINKHAM Amy, “Social Cognition Psychometric Evaluation: Results of the Initial Psychometric Study”, *Schizophrenia Bulletin*, 2015, ss. 1-11.
- PINKER Steven, “So How Does the Mind Work?”, *Mind and Language*, C. XX, S. 1, 2005, ss. 1-24.
- PIZZAGALLI Diego A, vd., “Affective Judgments of Faces Modulate Early Activity (~160 ms) within the Fusiform Gyri”, *Neuroimage*, C. XVI, S. 3, 2002, ss. 663-677.
- PREMACK David, WOODRUFF Guy, “Does the Chimpanzee Have a Theory of Mind?”, *The Behavioral and Brain Sciences*, C. I, S. 4, 1978, ss. 515-526.
- RAICHLER Marcus E, “A Default Mode of Brain Function”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, C. XCVIII, S. 2, 2001, ss. 676-682.
- REGAN Dennis T, “Effects of a Favor and Liking on Compliance”, *Journal of Experimental Social Psychology*, C. VII, S. 6, 1971, ss. 627-639.

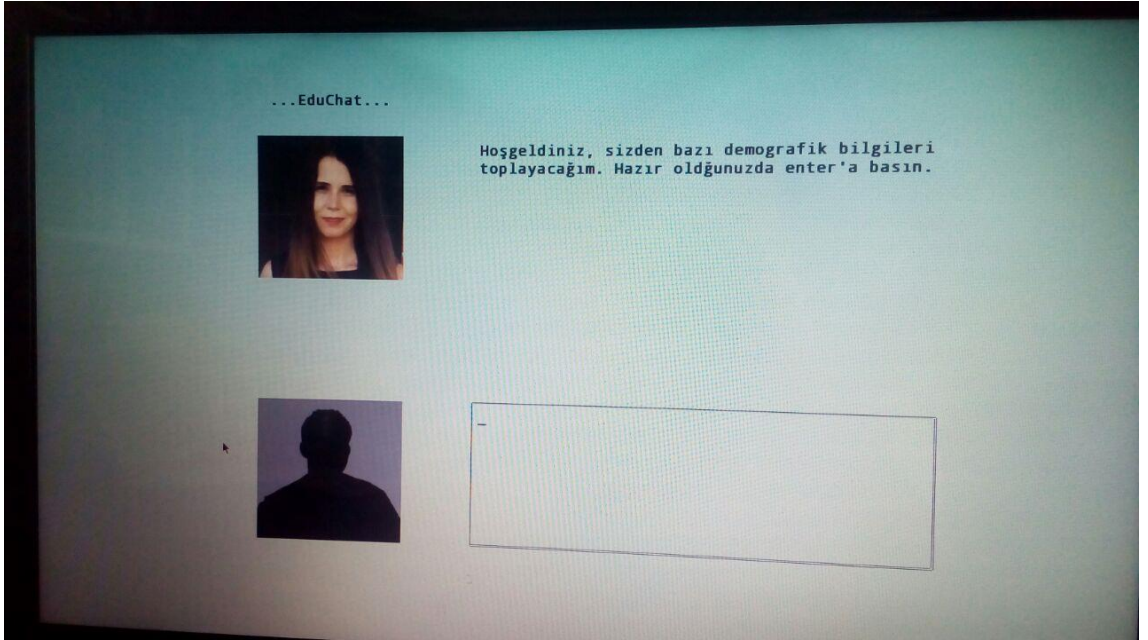
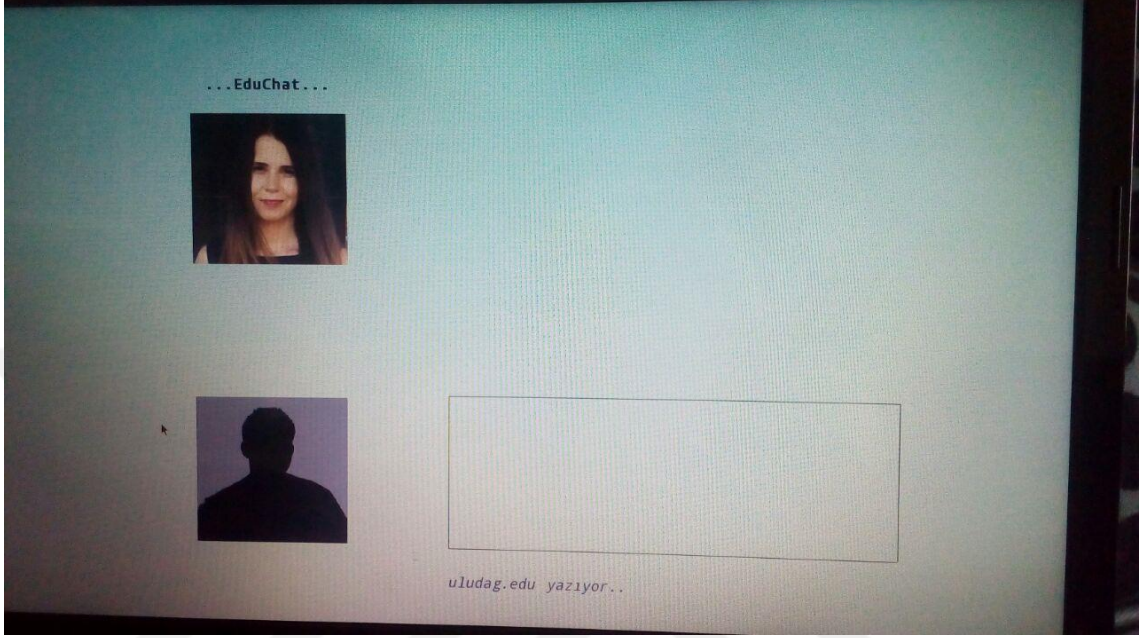
- RICHARDSON Michael J, vd., “Rocking Together: Dynamics of Intentional and Unintentional Interpersonal Coordination”, *Human Movement Science*, C. XXVI, S. 6, 2007, ss. 867-891.
- RICHERSON Peter, “Human Evolution: Group Size Determines Cultural Complexity”, *Nature*, C. DIII, S. 7476, 2013, ss. 351-352.
- RIZZOLATTI Giaccamo, CRAIGHERO Laila, “The Mirror-Neuron System”, *Annual Review of Neuroscience*, C. XXVII, 2004, ss. 169-192.
- ROBBINS Philip, “Philosophizing the Social Brain”, *Cognitive Systems Research*, S. 34-35, 2015, ss. 1-4.
- ROEMER John E, “‘How We Cooperate...Perhaps’”, 2015.
<http://campuspress.yale.edu/johnroemer/files/2015/06/KantSurvey-uac2sm.pdf>
adresinden 6 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- ROHLFS Jeffrey, “A Theory of Interdependent Demand for a Communications Service”, *The Bell Journal of Economics and Management Science*, 1974, ss. 16-37.
- ROTHKIRCH Marcus, vd., “Making Eye Contact Without Awareness”, *Cognition*, S. 143, 2015, ss. 108-114.
- RUBY Perrine, DECETY Jean, “Effect of Subjective Perspective Taking During Simulation of Action: A PET Investigation of Agency”, *Nature Neuroscience*, C. IV, S. 5, 2001, ss. 546-550.
- SCHMIDT Richard C, O'BRIEN Beth, “Evaluating the Dynamics of Unintended Interpersonal Coordination”, *Ecological Psychology*, C. IX, S. 3, 1997, ss. 189-206.
- SCHNUERCH Robert, GIBBONS Henning, “Social Proof in the Human Brain: Electrophysiological Signatures of Agreement and Disagreement with the Majority”, *Psychophysiology*, C. LII, S. 10, 2015, ss. 1328-42.
- SCHULTZ Duane P, SCHULTZ Sydney E, *Modern Psikoloji Tarihi*, (çev. Yasemin Aslay), İstanbul, Kaknüs, 2007.
- SCHWARZLOSE Rebecca F, BAKER Chris I, KANWISHER Nancy, “Separate Face and Body Selectivity on the Fusiform Gyrus”, *The Journal of Neuroscience*, C. XXV, S. 47, 2005, ss. 11055-11059.
- SERGI Mark J, vd., “Development of a Measure of Relationship Perception in Schizophrenia”, *Science Direct*, C. CLXVI, S.1, 2009, ss. 54-62.
- SHETTLEWORTH Sara J, “*Cognition, Evolution and Behaviour*”, New York, Oxford University Press, 2010.
- SHULMAN Gordon L, vd., “Common Blood Flow Changes Across Visual Tasks: I. Increases in Subcortical Structures and Cerebellum but not in Nonvisual Cortex”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. IX, S. 5, 1997, ss. 624-647.
- SHULMAN Gordon L, vd., “Common Blood Flow Changes Across Visual Tasks: II. Increases in Subcortical Structures and Cerebellum but not in Nonvisual Cortex”, *Journal of Cognitive Neuroscience*, C. IX, S. 5, 1997, ss. 648-663.
- SINGER Tania, vd., “Brain Responses to the Acquired Moral Status of Faces”, *Neuron*, C. XLI, S. 4, 2004, ss. 653-662.
- STRASSER A, vd., (2015, 2 Nisan). *Reciprocity and Social Cognition*. Berlin School of Mind and Brain’de yapılmış konferans tanıtım bildirisi. Özü <http://www.mind-and-brain.de/postdoctoral-program/scientific-events/archive/reciprocity-and-social-cognition/> adresinden 8 Haziran 2015 tarihinde edinilmiştir.

- SULLIVAN Susan, RUFFMAN Ted, “Social Understanding: How Does It Fare with Advancing Years?” *British Journal of Psychology*, C. XCV, S. 1, 2004, ss. 1-18.
- SUTTER Matthias, KOCHER Martin G, “Trust and Trustworthiness Across Different Age Groups”, *Games and Economic Behaviour*, C. LIX, S. 2, 2007, ss. 364-382.
- SIMMONS C Douglas, Griswold Lou A, BERG Brett, “Evaluation of Social Interaction During Occupational Engagement”, *The American Journal of Occupational Therapy*, C. LXIV, S. 1, 2010, ss. 10-17.
- SINGER Tania, vd., “Brain Responses to the Acquired Moral Status of Faces”, *Neuron*, C. XLI, S. 4, 2004, ss. 653-662.
- TAJFEL Henri, TURNER John C, “An Integrative Theory of Intergroup Conflict”, *The Social Psychology of Intergroup Relations*, 1979, ss. 33-47.
- TEZCAN Mahmut, *Türk Kişiliği ve Kültür-Kişilik İlişkileri*, Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı, 1997.
- TOGNOLI Emmanuelle, vd., “The Phi Complex as a Neuromarker of Human Social Coordination”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, C. CIV, S. 19, 2007, ss. 8190-8195.
- TOMASELLO Michael, “Do Apes Ape?”, *Social Learning in Animals: The Roots of Culture*, (ed.) Heyes Cecilia M.- Bennett Galef Jr, Academic Press, 1996, ss. 319-346.
- TOMASELLO Michael, *A Natural History of Human Thinking*, London, Harvard University Press, 2014.
- TOMASELLO Michael, RAKOCZY Hannes, “What Makes Human Cognition Unique? From Individual to Shared to Collective Intentionality”, *Mind & Language*, C. XVIII, S. 2, 2003, ss. 121-147.
- TREVARTHEN Colwyn, “Communication and Cooperation in Early Infancy: A Description of Primary Intersubjectivity”, *Before Speech*, (ed.) Margaret Bullowa, New York, Melbourne, Cambridge University Press, 1979, ss. 321-343.
- TRIPLETT Norman, “The Dynamogenic Factors in Pacemaking and Competition”, *The American Journal of Psychology*, C. IX, S. 4, 1898, ss. 507-533.
- VALSINER Jaan, VAN DER VEER René, “On the Social Nature of Human Cognition: An Analysis of the Shared Intellectual Roots of George Herbert Mead and Lev ygotzky”, *Journal for the Theory of Social Behaviour*, C. XVIII, S. 1, 1988, ss. 117-136.
- VAN DOORNE Marlou, vd., *Social Rejection: What Does the Face Tell Us?*, 2015.
- VAN SCHAIK Carel P, BURKART Judith M, “Social Learning and Evolution: The Cultural Intelligence Hypothesis”, *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, C. CCCLXVI, S. 1567, 2011, ss. 1008-1016.
- VAN OVERWALLE Frank, “A Dissociation Between Social Mentalizing and General Reasoning”, *Neuroimage*, C. LIV, S. 2, 2011, ss. 1589-1599.
- VICTORRI Bernard, Köken Dil Araştırması, *Dilin Kökenleri*, (ed.) Jean Louis Dessalles- Pascal Picq- Bernard Victorri, (çev. Atakan Altınörs), İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 2014, ss. 49-75.
- VISALBERGHI Elisabetta, FRAGASZY Dorothy M, “Do Monkeys Ape?”, *Language and Intelligence in Monkeys and Apes: Comparative Developmental Perspectives*, (ed.) Parker Sue T.- Kathleen Rita G, Cambridge University Press, 1994, ss. 247-273.

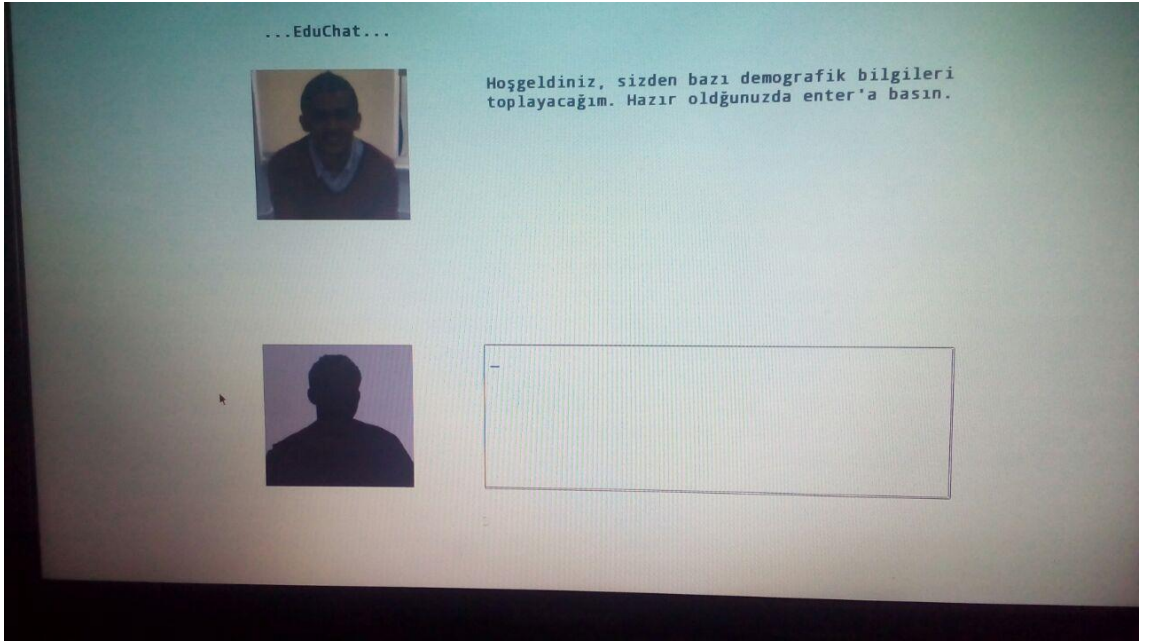
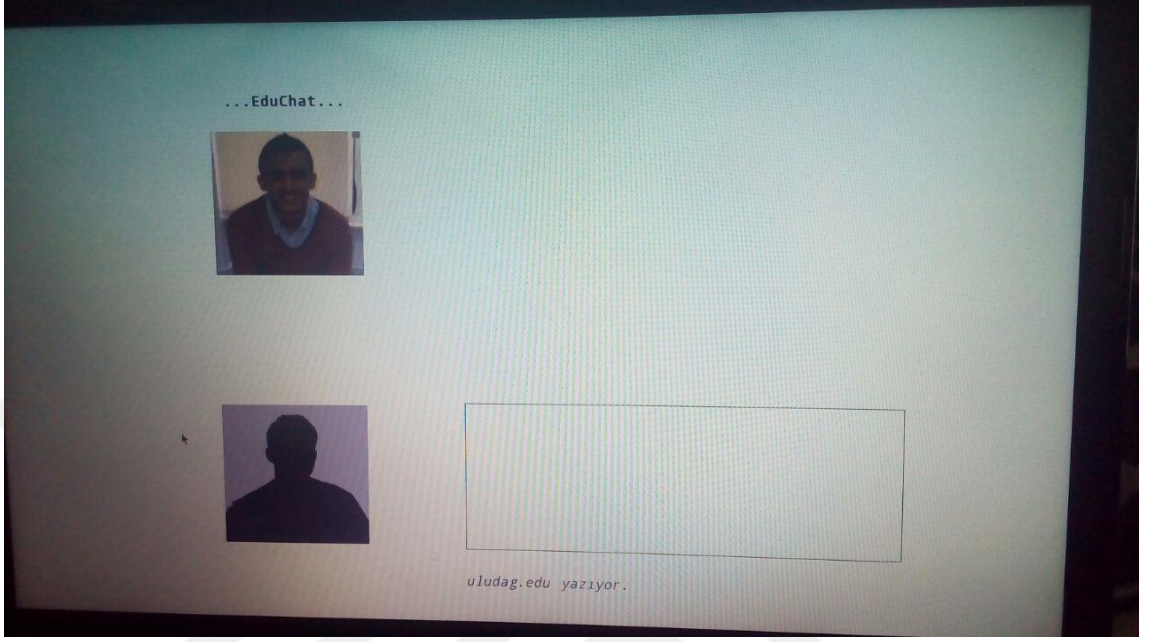
- VOGELEY Kai, vd., "Mind Reading: Neural Mechanisms of Theory of Mind and Self Perspective", *Neuroimage*, C. XIV, S. 1, 2001, ss. 170-181.
- WAYTZ Adam, HEAFNER Joy, EPLEY Nicholas, "The Mind in the Machine: Anthropomorphism Increases Trust in an Autonomous Vehicle", *Journal of Experimental Social Psychology*, C. LII, 2014, ss. 113-117.
- WEDEKIND Claus, BRAITHWAITE Victoria A, "The Long-Term Benefits of Human Generosity in Indirect Reciprocity", *Current Biology*, C. XII, S. 2, 2002, ss. 1012-1015.
- WEGNER Daniel M, WHEATLEY Thalia, "Apparent Mental Causation: Sources of the Experience of Will", *American Psychologist*, C. LIV, S. 7, 1999, ss. 480-492.
- WELLMAN Henry M, CROSS David, WATSON Julianne, "Meta - Analysis of Theory of Mind Development: The Truth about False Belief", *Child Development*, C. LXXII, S. 3, 2001, ss. 655-684.
- WELLMAN Henry M, vd., "Infant Social Attention Predicts Preschool Social Cognition", *Developmental Science*, C. VII, S. 3, 2004, ss. 283-288.
- WILLIS Janine, TODOROV Alexander, "First Impressions Making Up Your Mind After A 100-ms Exposure to A Face", *Psychological Science*, C. XVII, S. 7, 2006, ss. 592-598.
- YÁÑEZ Cristián S, "Steps Towards an Evolutionary Account of Argumentative Competence", *Informal Logic*, C. XXXV, S. 2, 2015, ss. 167-182.
- ZHONG Chen B, LEONARDELLI Geoffrey J, "Cold and Lonely. Does Social Exclusion Literally Feel Cold?", *Psychological Science*, C. XIX, S. 9, 2008, ss. 838-842.
- ZUBERBÜHLER K, "Non-Human Primates and Communication", *Linguistic Anthropology*, (b.t) <http://www.eolss.net/sample-chapters/c04/e6-20b-03-01.pdf> adresinden 8 Haziran 2016 tarihinde edinilmiştir.
- ZWANN Rolf A, RADVANSKY Gabriel A, "Situation Models in Language Comprehension and Memory", *Psychological Bulletin*, C. CXXIII, S. 2, 1998, ss. 162-185.

EKLER

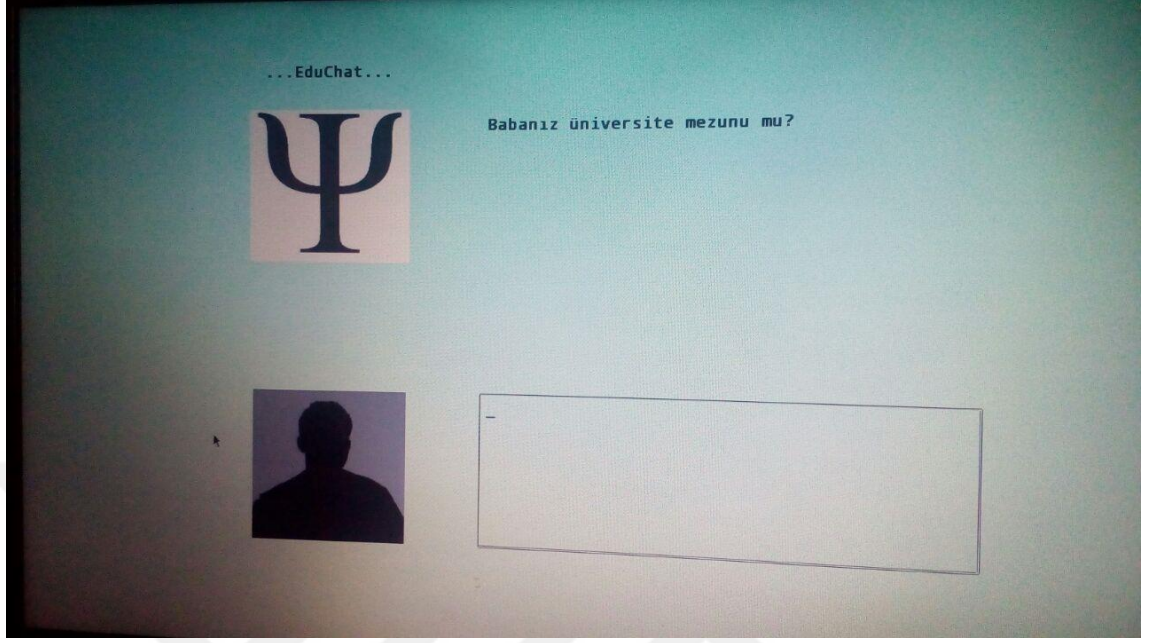
Ek-1: Birinci Çalışmadaki Sosyal Koşulda İki Farklı Avatar Cinsiyetine Göre Demografik Form Sorularının Sunumu

Ek-1: Birinci Çalışmadaki Sosyal Koşulda İki Farklı Avatar Cinsiyetine Göre Demografik Form Sorularının Sunumu (devamı)

Ek-2: Birinci Çalışmadaki Nötr Koşulda Demografik Form Sorularının Sunumu

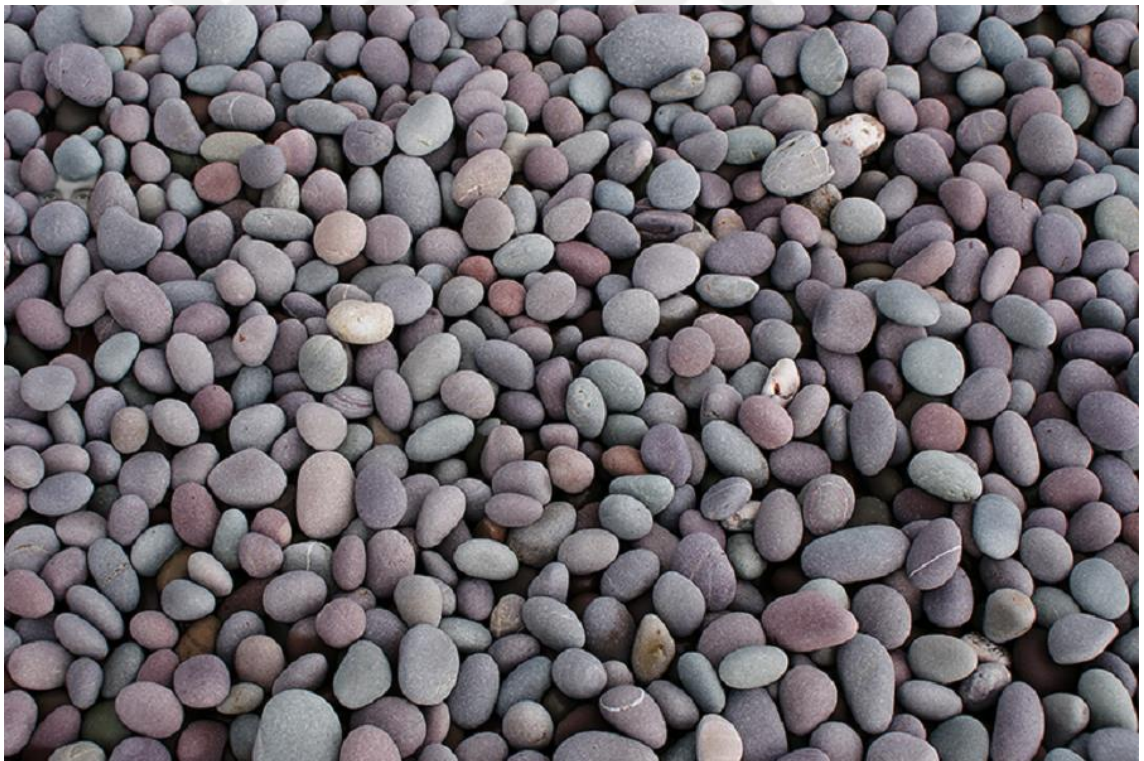

Ek-3: Yüz Tespit Görevi kapsamında sunulan 15 adet görsel

Ek-4: Nesne Tespit Görevi kapsamında sunulan 15 adet görsel

Ek 5-a: Yüksek sosyal etki koşulu

Ek 5-b: Orta düzey sosyal etki koşulu

Ek 5-c: Düşük sosyal etki koşulu

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Deniz Bilger
Tez Adı	Sosyalik: Temel Bilişsel Bir İşlev
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Psikoloji
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Tevfik Alıcı
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 13/7/2016

İmza :

